yazko
somut
29 TEMMUZ 1983
70 LİRA
Yıl: 3 Sayı: 52/26
HAFTALIK SANAT VE KÜLTÜR DERGİSİ

nasılsınız

Şu dünyada özgürlüğünü yitirmiş olan hiç kimse yoktur ki, onu, savunmasını bilemediği için yitirmiş olmasın! Özgürlüğü yitirmenin iki şekli vardır: Ya saf insanlar düzenbaz kimseler tarafından aldatılmıştır ya da güçsüz insanlar güçlüler tarafından boyunduruk altına alınmıştır. Bir halk meseli, savaşta yenik düşüp de düşmanları tarafından tek gözleri oyulan insanlardan söz eder. Oysa halklar vardır, tıpkı değirmen taşlarını çeviren yaşlı atlar gibi, iki gözleri birden oyulmuştur. Ve ben, gözlerim oyulmasın istiyorum.

VOLTAIRE

Partiler özgür basın istiyor

Örtülü sansür

PROF. DR. FARUK EREM

24 Temmuz gününde "Sansürün kaldırılması"nı kutlarız. Kuşkusuz "resmi sansürün kaldırılması" mutlu bir olaydır. Fakat şu soruyu sormamak elden gelmiyor. Sansür gerçekten kalktı mı?

Bazı anayasalar, "sansür yasaktır" deyişini, 1782 Anayasası ise, "Basın sansür edilemez" deyişini kullanmıştır. Bu farktan belki de "her türlü sansür"ün (genel anlamda sansürün), "sansür sonucu verebilecek her şey"in yasaklandığı anlamı çıkabilir. İtalyan Anayasası da "Basın izne ya da sansüre tabi tutulamaz" anlatımını kullanmıştır (m.2), doktrin bundan "her türlü sansür" yasağı anlamını çıkarmıştır (Crusafulli, In difesa della liberta di stampa, Roma, 1952).

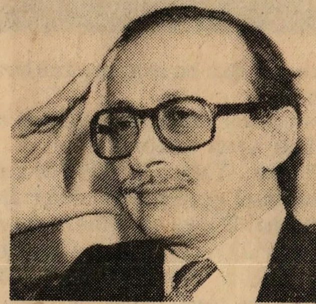
Açık ya da örtülü sansürün başarısı geçicidir. Bir süre basılamayan şeyler, daha sonra ya da başka yerde basılır. Voltaire'nin Yasaların Ruhu ve Rousseau'nun yapıtları önce Fransa dışında basıldı (Dönmezer, S. Basın ve Hukuku (İstanbul), 1976, s. 43). Bugün de bazı ülkelerde basılamayan yapıtlar, başka ülkelerde yayınlanmaktadır.

Genellikle, "sansür" kavramı "basın özgürlüğü" açısından kullanılır. TC. Anayasası'nda da (m.28) "Basın hürdür; sansür edilemez" denilmektedir. Geniş anlamda sansür "özgürlüklerin denetimi" ise, "basın sansürü"ne dar anlamda sansür demek gerekir. Haberleşme, düşünce, bilim, sanat özgürlükleri açısından da -tek tek incelenirse- sansür dar anlamdadır.

ALİ ALKAN İNAL

6 Kasım'da yapılacağı açıklanan genel seçime üç buçuk ay kala, siyasal partilerde bir yandan örgütlenme çabaları, öte yandan olası iktidar günleri için hazırlıklar yoğunlaştı. Bu çalışmaların hızı sansür gibi "önemsiz" bir konuya şimdi zaman ayırmayı büyük ölçüde olanaksızlaştırırken, ileride nasıl bir ilgi göstereceklerini öğrenmek için, partilerden bazılarının görüşlerini almak üzere daha önce kitle iletişimi alanında çalışmış üyelerine başvurduk.

Sosyal Demokrasi Partisi Genel Başkan Yardımcısı Oktay Ekşi ve Halkçı Parti Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Aydar uzun yıllar gazetecilik yapmışlar. Milliyetçi Demokrasi Partisi Genel Sekreteri Doğan Kasaroğlu TRT Genel Müdürlüğü görevinde bulunmuş, Anavatan Partisi Genel Başkan Yardımcısı Halil Şıvgın ise yayın dağıtım işleriyle de uğraşmıştı. Sorularımızı şöyle yanıtladılar:

Oktay Ekşi: Özgürlükçü demokratik sistemi özleyenler, isteyenler için tek yol vardır: Basın özgürlüğünü de sonuna kadar savunmak.

Doğan Kasaroğlu: Normal şartlar içerisinde basında sansürü, öndenetimi benimsemeye imkân yoktur. Bir yayın organının basımından önce denetlenmesi elbette basın hürriyetiyle bağdaşmaz.

— Sizce sansür nedir? Hangi uygulamalar sansür sayılabilir?

HALİL ŞIVGIN—ANAP

— Sansür tek yönlü kamuoyu oluşturma arzusundan kaynaklanan bir uygulama biçimidir. Bu uygulama genellikle resmi ideolojiler adına yapılagelmektedir ve hayatın bütününü kuşatma, ona bir çeki düzen verme arzusundan kaynaklanmaktadır.

KEMAL AYDAR—HP

Turgut Özal: "Basın hürriyeti tam bir rekabet düzeni ile kurumlaşır"

Anavatan Partisi Genel Başkanı Turgut Özal, gazetemize verdiği özel demeçte, basın hürriyetinin tam bir rekabet düzeni ile kurumlaşabileceğini belirtti. Gazetelere hiçbir yazı için sansür konulmaması gerektiğini kaydeden Özal, şunları söyledi:

'Basın hürriyeti, düşünce ve fikir hürriyetinin bir uzantısıdır. Politik döneme geçildiği bu sırada her parti basın hürriyetinin sonsuz savunucusu olduğunu söyleyecektir. Önemli olan geçmiş uygulamadır. Görev yaptığım devrede hiçbir gazeteye, hiçbir yazı için sansür konması tarafımdan teklif edilmediği gibi böyle bir uygulamaya da karşıyım. Nitekim, bir kısım piyasa bankerlerinin iflası sırasında bile hiçbir gazeteye panik havası yaratıyor diye sansür koymayı düşünmedik. Bazı kişilerce sansür teklif edildiği halde bunu kabul etmedik. Geçmişteki bu olay, basın hürriyeti hakkında ne düşündüğümüzün en açık örneğidir.

HAKSIZ KAZANÇ ORTADAN KALKAR

Savunduğumuz ekonomik politikanın da basın hürriyetine en uygun ortamı yaratacağı inancındayız. Serbest rekabet düzeni, serbest pazar ekonomileri, fikir ve düşünce hürriyetinin en iyi geliştiği ekonomilerdir. Herşey açık olduğu için haksız kazançlar ortadan kalktığı için basına sansür koyma ihtiyacı da yoktur. Batı Avrupa ülkeleri bu

"Bizim savunduğumuz serbest rekabet sistemi, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" demek değildir."

Osman Yazıcı — "Özlem"

Asıl saptanması gereken üst kavram olarak "sansür"dür.

"Basın hürdür, sansür edilemez" deyişini incelemek yararlı olabilir. Basına sansür konulamaz, çünkü özgürdür, dendiğinde, "özgür olan hiçbir şeye sansür konulamaz" düşüncesi geliştirilebilir. Acaba yasal sistem Türkiye'de böyle bir karşılaştırma yapmaya uygun mudur? Düşünce Özgürlüğü (Anayasa 25) ile "düşünce suçu" nasıl bağdaşacaktır? Türkiye'de "Haberleşme özgürlüğü" (Anayasa 26) tanınmıştır. Ya "gizli dinleme" ne olacaktır (bk.Erem, F.Teknik İlerleme ve Ceza Hukuku, Ankara HF.Derg.1970 N.3-4, Coşkun, E.Gizli Dinleme, İstanbul 1974; Balkanlı, R. "Batı Almanya'da ve Bizde Milli İstihbarat", Son Havadis, 23.5.1979; Anayasa Mahkemesi kararı: 17.8.1971, 41/67).

Anayasada yalnız bir yerde (basın özgürlüğünde) sansür yasağından söz edilmekte (m.28), ancak başka hiçbir yerde bu terim kullanılmamaktadır. Eğer, sansür özgürlüklerin denetimi ise, yasağın basına indirgeli olduğu ileri sürülemez. Kaldı ki -bir açıdan- "basın" sadece bir "araç"tır.

Devamı 10. sayfada

— Düşünce ürünlerinin, yayın, yazı, [illegible]ların siyasi güç tarafından önceden denetlenmesine sansür diyoruz. Ayrıca sinema ve tiyatro yapıtlarının da zararlı olabilecek etkilerini önlemek amacıyla gösterilmeden önce denetlenmesi sansürdür.. Bunların sansür sayılamayacağı özel bir dönem kabul etmiyorum. Ekleyeyim, ben sansürü kabul etmiyorum.

DOĞAN KASAROĞLU—MDP

— Sansür modern anlamıyla toplumu bazı unsurlardan korumak amacıyla, devlet yetkililerince uygulanan bir nevi kontroldür. Bizdeki uygulama içerisinde sansür ancak uzun metrajlı filmlerde sözkonusu oluyor. Normal şartlar altında sansür kelimesiyle uzun metrajlı filmlerin denetimini tanımlıyoruz.

OKTAY EKŞİ—SODEP

— Bana göre sansür, bir dış baskının süzgecinden geçirilmek zorunda bırakılan düşüncenin veya ifadenin tabi olduğu muameledir. Bu ifade yazıyla, sözle, resimle, görüntüyle hatta müzikle gerçekleştirilebilir. İfade edilmek istenen düşüncenin başkası tarafından sakıncalı görüldüğü ölçüde ifade edilmekten alıkonulması, sakıncasız kısmın yayımlanmasına imkan verilmesi dış sansür denebilecek bir uygulamadır. Bir de sözkonusu baskının tesiriyle, o ifadeyi dile getirmek isteyen kişinin kendi düşüncelerine kendisinin sansür koyması ki, bu bir anlamda kendi kendini sansür olur. Benim inancım, dış baskının tesiriyle uygulanan sansür, ister dışarıda bir süzgeçten, ister içeride bir süzgeçten geçirilerek gerçekleştirilsin, ikisi de birbirinden sakıncalıdır.

— Düşünce özgürlüğü ile sansür bağdaştırılabilir mi?

HALİL ŞIVGIN—ANAP

— Düşünce özgürlüğüyle sansürün birbiriyle bağdaştırılması ilk elde mümkün görülmemektedir. Ancak ülkelerin ve resmi ideolojilerin konumu, kendi sürekliliklerini temin bakımından zaman zaman böyle bir uygulamaya başvurmayı gerekli kılabilmektedir. Ülkelerin stratejik konumu ile ilgili yönetimleri ve toplumları bazı konularda duyarlı davranmaya mecbur bırakabiliyor. Bunun anlayışla karşılamak icab eder. Bu noktalarda getirilen kayıtlar despotizm arzusundan ziyade bir toplumun kendi kendini savunma ihtiyacından kaynaklanır. Bundan ayrı olarak bir de ülklerin toplumsal yapı ve şartları ile sistem arasında bir tezat varsa, daha doğrusu sistem kendini böyle bir tezata yalamışsa esas sansür bu tür uygulamalarda kendisini göstermektedir. Dolayısıyla yerli ve milli temayüllerle sistem arasındaki uçurum, sansürün boyutlarını da gözler önüne serecektir.

KEMAL AYDAR—HP

— Bu soruya bir kelimeyle yanıt vermek istiyorum: Düşünce özgürlüğüyle sansür asla bağdaştırılamaz. Bağdaştırmak isteyen siyasal gücün gerekçesi, açıkça söyleyemez ama hakimiyetinin zarar görmemesini sağlamaktır. Buna demokrasi adını veremezsiniz tabii..

DOĞAN KASAROĞLU—MDP

— Türkiye'de şu anda uygulanmakta olan sansür, tekrar söyleyeyim, ancak uzun metrajlı filmlerin yapılmasında ve gösterilmesinde cereyan ediyor. Ben bunu zararlı bir unsur olarak görmüyorum. Dünyanın pek çok ülkesinde mevcut olan bu tür uygulamanın düşünce özgürlüğünü ortadan kaldır-

Devamı 10. sayfada

nun iyi bir örneğidir.

Bunu çok basit bir örnekle açıklamaya çalışayım. 1980 öncesi ithalat rejimi ve fiyat kontrolleri bazı haksız kazançlara sebep oluyordu. İthalatta kota tahsisi, döviz tahsisi haksız kazanç sahipleri yaratıyordu. Fiyat kontrollerinden dolayı herşey karaborsaya düşmüştü. Eline 1 ton margarin veya 10 ton demir geçiren bir gecede karaborsa zengini olabiliyordu. Tabiidir ki, haksız kazançların arttığı bir dönemde gelir dağılımı da dar gelirlinin aleyhine bozuluyordu. Fakir daha fakir, zengin daha zengin oluyordu. Böyle bir ortamda memnuniyetsizlik giderek artıyor ve muhalefet de buna paralel katılaşıyordu. **24 Ocak Kararları** ile başlatılan serbest rekabet ortamına geçiş hareketi haksız kazançları kaldırmış ve hem devleti, hem de tüketiciyi koruma yönünde hızlı bir gelişme göstermiştir.

Ekonomide katı devletçiliğin hakim olduğu sosyalist ülkelerde de basın hürriyeti gelişememiştir. Oralarda hiçbir gazete, bir başkanı veya bakanı tenkit edemez. Bu bakımdan artan devletçilikle basın hürriyetinin kısıtlanacağı inancındayım.

Serbest rekabetin hakim olduğu ekonomilerde ise basın özgürlüğü en geniş biçimde gelişmiştir. Şu noktayı da izah etme ihtiyacını hissediyorum. Bizim savunduğumuz serbest rekabet sistemi, **"bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler"** demek değildir. Bizimki daha çok sosyal adalet ve sosyal yardım anlayışı çok kuvvetli serbest pazar modelidir.

Sonuç olarak Türkiye'de tam bir rekabet düzeni yerleşince buna paralel olarak basın hürriyetinin geriye dönülmez bir şekilde kurumlaşacağı inancındayım."

Kula'dan... İnsana saygılı, insan gereksinimine uygun...

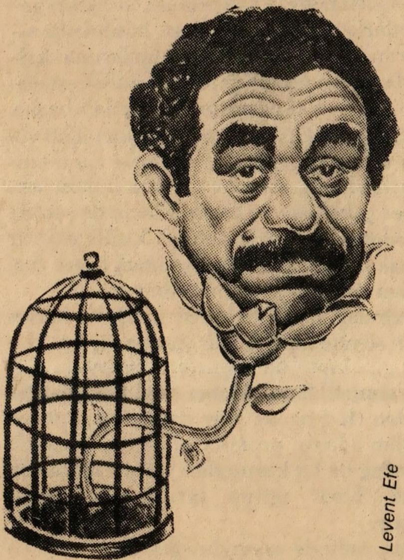
"Kültür varlığı koruması, herşeyden evvel bir kurumlar bütünlüğü sorunudur. Çıkarılan yasaların uygulamasını ve denetimini yapacak bir bakanlığın, yaygın bir belediye örgütünün ve çağdaş anlamda bir yargı kurumunun varlığına, toplumda bir eski eser değer yargısının ve bilincinin oluşmasına gereksinimi vardır."

Mimar Besim Çeçener'in, "Eski Eser Korumasında Temel Yanlışlar" başlıklı yazısı 6. sayfamızda.

SİTEM

Gülibrişim küsmüş yine güneşe
Neden tez kaçtı sevdiğim diye,
Usul usul kapandıkça kirpikleri
O yemyeşil kelebekler, yapraklar,
Bir sitem esiyordu içinden
Bir meltem:
Sakın geç kalma, erken gel!

CAN YÜCEL

Marquez Türkiye'ye gelemiyor

1982 yılı Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Kolombiyalı ünlü yazar Gabriel G. Marquez'ın bağlı bulunduğu Copyright Ajansı tarafından Türkiye'ye gelemeyeceği bildirildi.

Kolombiyalı ünlü yazar Marquez, TÜYAP Ticaret Merkezi tarafından 1983 kasım ayında İstanbul'da açılacak olan Kitap Fuarı'na kitaplarını imzalamak üzere davet edilmişti.

Marquez'in Türkiye'ye gelemeyeceği haberini alan TÜYAP Ticaret Merkezi yetkilileri, fuara getirebilmek için başka ünlü yazarlarla temaslarını sürdürdüklerini bildirdiler.

Azerbaycanlı Orkestra Şefi Niyazi Türkiye'ye geliyor

Azerbaycan Devlet Senfoni Orkestrası Şefi ve besteci **Niyazi**, Ankara Devlet Opera ve Balesinde Üzeyir Hacıbekov'un **Arşın Mal Alan** adlı operetini yönetmek üzere önümüzdeki aralık ayında Türkiye'ye gelecek.

Ankara Devlet Opera ve Balesinde sergilenecek olan **Arşın Mal Alan** operetini Azerbaycanlı yönetmen Hasanov sahneye koyacak ve tenor partisini söylemek üzere Bakü Üzeyir Hacıbekov Operası sanatçılarından Lütfiyar da Ankara'ya gelecek.

Sovyetler Birliği Halk Sanatçısı **Niyazi,** ülkemizde verdiği orkestra konserleri ile yönettiği operalarla tanınıyor. Ankara Devlet Opera ve Balesinde Çaykovski'nin **Maça Kızı** operasını yönetti. 1973 yılında Uluslararası 1. İstanbul Festivali'nde dünya prömiyeri yapılan A.Adnan Saygun'un **Köroğlu** operasını Açıkhava Tiyatrosunda hazırladı ve orkestrasını yönetti. Senfonik konserlerin dışında, Ankara Operası koro ve solistleri ile A.Adnan Saygun'un **Yunus Emre Oratoryosu** 'nu yönetti.

Sergide yer alan Ramis Aydın'ın yapıtı.

Bolu'daki sergi ilgi ile karşılandı

Atatürk'ün Bolu'ya gelişinin 49. yıl dönümü nedeniyle 17 Temmuz 1983 Pazar günü Bolu Kültür Merkezi Güzel Sanatlar Galerisi'nde Bolulu, Bolu'da yetişmiş ve Bolu'da çalışmış sanatçıların resim sergisi açıldı. Açılışı Bolu Valisi Adnan Darendeliler tarafından yapılan sergide; Mustafa Tömekçe, Mehmet Yücetürk, Fethi Kayaalp, Osman Oral, Ramis Aydın, İsmail Avcı, Mehmet Özet, İsmail H.Demirtaş, Yılmaz Sülükcü, Mehmet Atagöz, Hasan Ayhan, Yurdaer Kalaycı, Salih Rüştü Taşçı ve Lütfi Nami'nin yağlıboya, özgün ve desen çalışmaları yer alıyor.

Bir ay açık kalacak olan sergi Bolu'da ilgi ile karşılandı. Bundan böyle her yıl 17 Temmuzda aynı nitelikte serginin Bolu'da yinelenmesi düşünülüyor.

Acaroğlu Bulgaristan'a çağrıldı

Türker Acaroğlu, "Türkçe'de Bulgar Romanı, Çevirileri, Kaynakçası" konulu bildirisini Bulgarca okuyacak

Sofya Üniversitesi Slav Filolojisi Fakültesi'nce iki ya da üç yılda bir düzenlenen **Bulgar Dili, Yazını ve Kültürü** yaz seminerine bu yıl Türkiye'den yazar ve çevirmen Türker Acaroğlu çağrıldı.

"Bulgar Yazınının Sorunları" kolokyumu 15—21 Ağustos 1983 tarihlerinde Sofya'da toplanacak, bundan sonra 22—27 Ağustos 1983 tarihlerinde yabancı bilim adamları Bulgaristan'ın Karadeniz kıyılarındaki bir turistik tesiste dinlenecekler.

Acaroğlu **"Türkçede Bulgar Romanı, Çeviriler Kaynakçası"** konulu bildirisini Bulgarca olarak okuyacaktır. Bu bildiriler daha sonra bir kitap biçiminde yayımlanacak.

Türker Acaroğlu'nun bildirisinin Bulgarlar için ilginç ve yararlı olacağı sanılmaktadır; çünkü Türkiye'deki Bulgar roman ve öyküleri çevirileri üzerine Bulgaristan'da hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir.

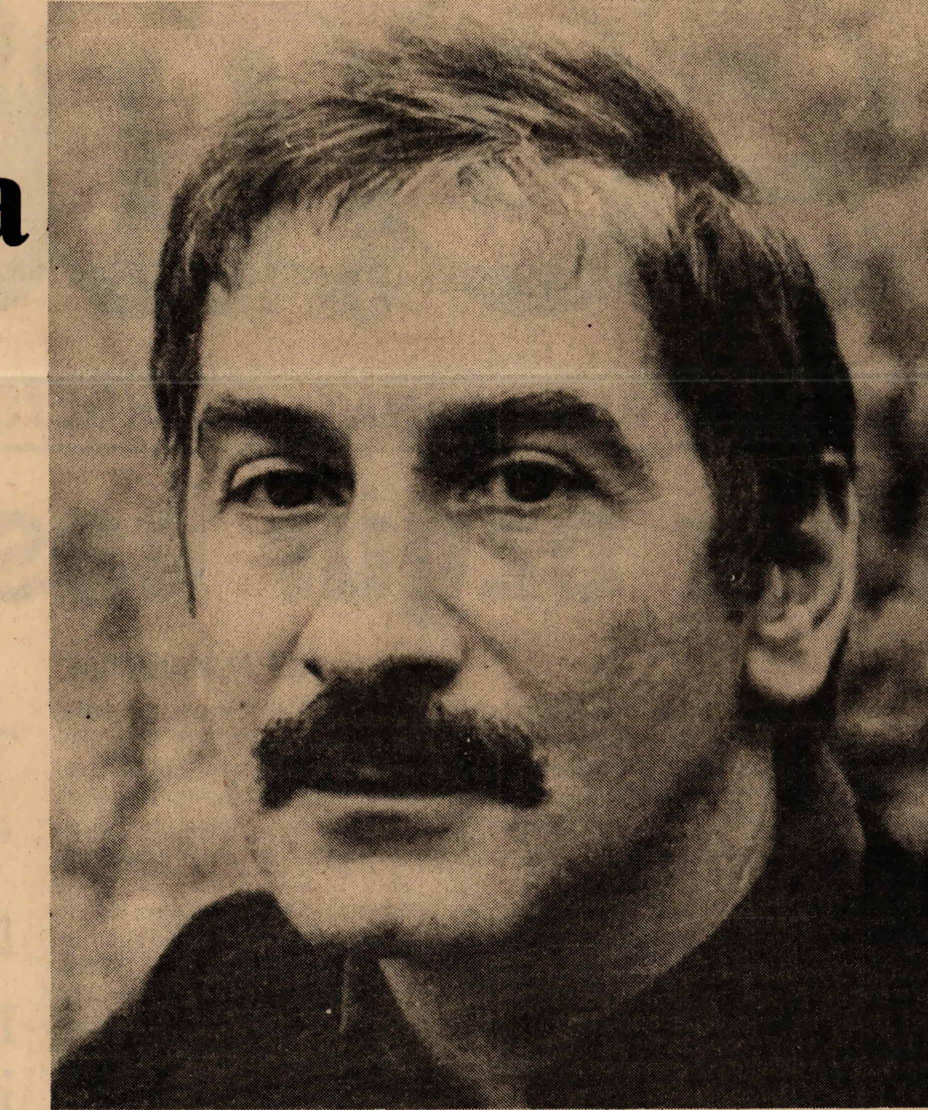
Erhan Bener "Bürokratlar'ı oyunlaştırdı

Bener'in "Bürokratlar" adlı yapıtı, 26 Ağustos'ta Ankara Halk Tiyatrosu'nda sahnelenmeye başlayacak.

Erhan Bener, **Bürokratlar** adlı romanını oyunlaştırdı. Müzikli güldürü biçiminde oyunlaştırılan Bürokratlar, 26 Ağustosta Ankara Halk Tiyatrosu tarafından oynanmaya başlanacak. Yaz oyunlarını Ankara Gençlik Parkı Açıkhava Tiyatrosu'nda sergilemekte olan Ankara Halk Tiyatrosu, topluluğun hazırladığı **Bürokratlar** oyunundan başka, Rıfat Ilgaz'ın **Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı**, İrfan Yalçın'ın **Ölümü Yaşamak**, Orhan Kemal'in **Bir Filiz Vardı**, **Banker Tanker Olayı**, çocuk oyunları; **Bremen Mızıkçıları** ve **Pinokyo**'yu 1 ekim gününe dek sergileyecek.

İLHAN SELÇUK'LA DÜNDEN BUGÜNE

"Benim yazarlık yazgımla 27 Mayıs eşzamanlıdır"

ŞÜKRAN KURDAKUL

Ülkemizde ilk basın hareketleri XIX. yüzyılın ikinci yarısına dayanır. 1876 Anayasasının hazırlandığı yıllarda İstanbul gazetelerinin büyük çoğunluğu Fransızca, Bulgarca, Ermenice, Rumca, Musevice olarak yayımlanıyordu. Hem gazete sayısının artması hem Türkçe gazetenin nitelik kazanmasında 1908'den sonra sansürün kaldırılmasının büyük payı vardır. Halid Ziya ve Hüseyin Rahmi gibi II. Abdülhamid'in baskı dönemini gören edebiyat adamları "sansür"ün yaratma özgürlüğüne ne ölçüde zarar verdiğini anlatırlar.

Bizim yetiştiğimiz yıllarda, dünya görüşleri ne olursa olsun, izlemeden edemediğimiz gazete yazarları arasında "sansür"ün kaldırılmasından sonra yabancı sermaye güdümünde diktatörlük taslayan Enver Paşa'nın yarattığı yeni baskı döneminden geçenler çoğunluktaydı. Gazeteleriyle birlikte tarihleri olan adamlardı onlar.

Onların tarihini, I. Dünya Savaşı, yenilgi, mütareke ve Kurtuluş Savaşı yılları hazırlamıştır. Kapitalizmin açık açık silaha başvurduğu dönemin savaşım özellikleri belirler bu tarihi. Çoğunun künyelerinde İşbirlikçi Sadrazam Damad Ferid'in Bekirağa bölüklerinde tutuklanmalar, Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbi'nin kararları ve Malta sürgünü yazılıdır.

Etkileri 50'lilere, 60'lara kadar sürer bu gazeteci-yazarlar kuşağının. Sonra gelenler yine çağdaşlaşma sürecine özgü yenilikler, bunalımlar ve ilerlemelerle karşı karşıyadırlar. Bu kuşağın tarihinde de, dış kapitalizmin, ülke ekonomisine çengel atarak toplumsal yaşamına egemen olmak istediği demokrasiye geçiş döneminin özellikleri yazılıdır.

İlhan Selçuk'la konuşmaya gitmeden düşündüm bunları.

4 temmuz 1983..

Nerdeyse yirmi iki yıldır okuduğum bir yazar dostla konuşma isteğini son yazılarından biri duyurdu bana:

"Sevr - Lozan.."

Sevr, biliyorsunuz, boyun eğen eskinin..Lozan, Mustafa Kemal Paşa'nın deyişiyle "emperyalizme ve kapitalizme karşı mücahedeyi (savaşmayı) caiz gören" yeninin simgeleridir tarihimizde. İlhan, bu tarihi yamuta zincirine bağlanması üzerine, batı cephesinde savaşmış."

Bu sözcüklere vurunca üç dört satırla ifade edilen gerçeklerin içeriğinde insanoğlunun en haklı mirası yatıyor bence.

Kültür Mirası..

İlhan'ın da yazarlık bilinci bu güçten kaynaklanıyor. İlk ve ortaokul yaşlarında yaşamının belirleyici gücü, albaylıktan emekli olmuş bir kurtuluş savaşı yiğidinin gazetesi, kitapları, tepkileri, dünya görüşü eğitbilim anlayışıdır. Benim bir buçuk yaşımdayken yitirdiğim babam Mehmet Salih Binbaşı'nın resimlerinde, cephe anılarında bulduğum doğrular, güzellikler, coşkular İlhan'ın özellikle ortaokulun son sınıfından lisenin sonuna kadar okuduğu Adana'daki baba ocağı gerçekleri..

— Hangi gazete girerdi eve İlhan? Çocukluğunda hangi kitaplarlarla karşılaştın?

"Birinci gazete Cumhuriyet'ti. Yorgun akşamlarında bana okuturdu babam gazeteyi. Evde ilk kez Reşat Nuri'nin, Halide Edib'in kitaplarıyle karşılaştığımı anımsıyorum. Adana Lisesi'nde edebiyat öğretmenimiz Arif Nihat Asya idi. Okulun katibi, birkaç yıl önce yitirdiğimiz şair Şükrü Enis Regü. Sınıfımızda da bir şair vardı: Mehmet Deligönül. Ben o yıllar Adana futbol sahalarında top peşindeydim ama..

Bilir miydiniz Abidin Dino gibi on parmağında on hüner bir sanatçının o tarihte Adana'da ikamete memur edildiğini?..

Abidin'i istasyon caddesinde gezerken çoklarının gizli işaretlerle birbirlerine gösterdiğini anımsıyorum.

Yıllarca Atatürk'ün Ankara Halkevi başkanlığını yapan Ferid Celal Güven'in Türk Sözü gazetesinde mi çalışırdı Abidin, o zamanlar..

Tam bilemiyorum. Ama sanırım 1945'lerde Reşat Enis bu gazetenin yazı işleri müdürlüğünü yapıyordu.

Senin yazmaya merakın.?..

"Turhan karikatür çizmeye başlamıştı. İlk karikatürü de Türk Sözü'nde çıkmıştı. Benim ilk ve son karikatürüm Çocuk Sesi'nde yayımlandı. Lisenin son sınıfında futbolun yanısıra Kültür Bakanlığı'nın yayımladığı Türk, İngiliz, Fransız, Rus klasikleri dizisinden yapıtlar okumaya başladım."

"Tek Parti dönemi" olarak nitelenen yılların son evresini kapsıyor bu konuştuklarımız. Uzun, elbette acı yönlerinin, unutulmaz

Yüksek okul döneminde seni etkileyen olaylardan birkaçını anlatır mısın İlhan..

"Üniversiteye geldiğim zaman, Turhan Selçuk karikatür yayımlamaya başlamıştı. Artık kenarından köşesinden ben de Bâbıâli'ye yaklaşıyordum. II. Dünya Savaşı bitmişti. Batıyla ilişkiler dönemi başlamıştı. Ben o sıralarda vereme yakalandım. Bu ince hastalık o yıllarda öldüren hastalıklardandı. Sağlık açısından hiç beklemediğim olay bende bir hesaplaşma kaygısı yarattı. İnsan genç yaşta ölüm kokusunu duyunca yaşamın felsefesini arıyor, kurallarını yeniden araştırıyor. Diyeceğim, hastalık yalnız üniversite yaşamımda değil, tüm yaşamımda belirleyici etkiler yarattı bende. O zaman utanmıştım.. Sonradan böyle bir hastalığı insanın bir erdem ya da bir itici güç gibi değerlendirebileceğini anladım."

Talebe Yurdu'nda mı yaşıyordun o zaman.. Medrese, ya da bekar odasında mı?

"Uzun süre Fırat Talebe Yurdu'nda kaldım.."

Başka..

"Hukuk Fakültesi'nde okurken bir de 'Tan Olayı' yaşadık. Bir takım sivil'ler öğrencive kılavuzluk ettiler. Gözlerimizle gördük bunu. Basımevinin yıkılışını izledik. Fakülteyi bitirdikten sonra avukatlık stajına başladım. Nazım Hikmet'in af edilmesi için gençliğin imza topladığı, toplantılar düzenlediği günlerdi. Gizli oturumlarla sürdürülen Çiçek Palas davasını stajyer olduğum için izleme olanağı buldum."

Sonra avukatlık yaptın mı?.

"Çok az.. Sonradan C.H.P. milletvekili olan yazar Selahattin Hakkı Esatoğlu ile bir yazıhane açmıştık. Ben ayrıldım., 41,5 Dergisi'ni yayımlamaya başladım. 1952'den 58'e kadar "Dolmuş", "Taş-Karikatür" ve "Spor" gazetesini Turhan'la birlikte çıkardık. Yedek subay olarak askere gittim. 27 Mayıs'ta Demirci'de bulunuyordum."

Askere gitmeden önce yazmaya başlamış mıydın?.

"1955'lerden itibaren yazmaya başlamıştım. O evrede Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhami Soysal ile birlikte kafamıza göre bir siyasal dergi çıkarmayı düşünüyorduk. 27 Mayıs bir özgürlük devinimiydi. Yasak duvarları büyük ölçüde yıkılmıştı. 1961'de "Akşam"da köşe yazarlığına başladım. Bir yandan da çıkarmayı başardığımız "Yön" dergisinde yazıyordum. Tek yanoluşturdu. Ben bu akımın yazarlarından biriyim."

Tamam mı gibilerinden yüzüne baktığımda eliyle işaret ediyor..

"Yalnız.. Yalnız, Türkiye'de gerçekleşen bu düşünsel yenilenmeyi, dünyadan soyutlayamayız. Dünya savaşından sonra siyasal sömürgeciliğin tasfiyesi 3. Dünyanın kuruluşu bütün mazlum ülkelerde antiemperyalist, toplumcu ve devrimci uyanışın başlaması yeryüzü ölçeğinde bir kapsama ulaştı. Türkiye'de de olanlar, mazlum toplumların uyanışına daha 1920'lerde öncülük etmiş bir ülkeye yakışır bir akımın yaşama geçmesiydi. Arada, 1960'a kadar süren, on on beş yıllık bir evrede güneş tutulması gibi bir ara dönem yaşamıştık."

Yani, bağımsızlık savaşımızın, özellikle I. Meclis döneminde, Mustafa Kemal Paşa tarafından oluşturulan ve Halkçılık Bildirgesi olarak bilinen temel felsefesi miydi yaşama geçirilmek istenen?..

"Çağdaşlaşmayı gerçekleştirmek için benimsenen yöntem ne olmalıydı? Emperyalizmin ekonomik tuzağından çıkmak için neler yapılmalıydı? Halkımızın itici gücü nasıl seferber edilmeliydi? Ulusal bağımsızlık savaşını ekonomik bağımsızlık savaşı ile bütünleştirip sonuclandırmak için ne yapılmalıydı? Bu sorulara yanıt bulabilmek için

laşması yolunda olumlulukla olumsuzluk diyalektik bir sarmal oluşturuyor. Bu sarmala dolanıp başı dönenler, ya da yarı yolda kalanlar olacaktır. Bunu doğal karşılamak gerekir. Ama ben umutluyum. Umudum, dünyanın ve ülkemizin gittikçe yoğunlaşan bunalımlardan sonra aydınlığa çıkabileceği gerçeğini algılamaktan kaynaklanıyor. Bunalımsız bir çıkış yolu şimdiye dek bulunamadı. Bunalımı gelişimin ve çağdaşlaşmanın itici gücü sayarım. Tersini düşünmek gerçeklerden kopuk aydın türünün düştüğü çıkmaza düşürür insanı."

"Gerçeklerden kopuk aydın türü" deyimi mütareke yıllarının Paris, Londra görmüş okumuşlarını anımsatır bana. İşbirlikçi dahiliye nazırı Ali Kemal, Sorbon'da okumuştur. İstanbul Mülkiye Mektebi'nde tarih öğretir. İşgalci İngilizin parasıyle Kuvvayı Milliye'ye karşı kuvvayı İnzibatiye çetelerini örgütler. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tutuklanması için valilere talimat gönderir. Darülfünun'da Batı edebiyatı dersleri veren şair Cenap Şehabettin 1919-23 yıllarında yayımladığı yazıların büyük çoğunluğunda **"Milli Mücadele"**'ye küfür eder.

İlhan'a bakıyorum...

"Burada aydın sözcüğünü kullanmak belki de yanlıştır. Aydın olmanın okumuşlukla, bilgiçlikle ilgisi yok. 'Aydın' lığın insanlığın değişimindeki evrensel kuralları özümsemek ve edilgenliği yadsımakla doğru orantılı olduğuna inanırım. Bu bir düşünce biçimidir. Kimi insan kendisini çağdaş sanır; orta çağın biçimsel mantığı ile düşünmekten kurtulamamıştır.Devrimci mantığın yasalarıyla düşünmesini öğrenen kişiye aydın diyebiliriz."

Ülkemizde aydın birikimi olduğu söylenir.. Bu konuda sen ne düşünüyorsun?

"Bence de Türkiye'de yeterince aydın birikimi var. Ama bu birikim dağınıktır. Dağınıklık yok olduğu, bütünsellik içinde, güçler kaynaştığı zaman umutlarımızın somutlaştığını göreceğiz. Anadolunun uzak köşelerinde umudunu ve inancını koruyanların varlığı gerçektir. İstanbul'dan onlara doğru yönelirken tüm uğraş alanlarımızda umutsuzluğun bunalımını yaymayalım. Sonra umutsuzluk salgına dönüşür, Halka yansır. Oysa yakın tarihimizde görüldüğü gibi sorunların üstesinden gelecek temel kaynağı yaratan halktır. Onun tükenmez gücüdür."

Evet.. "İlhan Selçuk kuşağının tarihinde, dış kapitalizmin, ülke ekonomisine çengel atarak toplumsal yaşamına egemen olmak istediği demokrasiye geçiş döneminin özellikleri yazılıdır" demiştim.

Dönem içindeki yerimizi bilmeliyiz.

Bizler de..

KÜLTÜR

Söylev'in giriş bölümü

AHMET ÖZER

Atatürk'ün gelecek kuşaklar için yol gösterici yapıtı olan Söylev, Ulusal Kurtuluş Savaşımız ile Cumhuriyet'e dönüşümü içeren, tarihsel bir sürecin öyküsüdür. Atatürk eyleminin belgesel bir yansıması, birinci ağızdan sunulur Söylev'de. 19 Mayıs 1919'dan başlayarak, Kurtuluş Savaşı ile savaş sonrası görünümün yansıtıldığı Söylev'i, Atatürk, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın

dır."......... şeraiti ağır bir mütarekaname İMZALANMIŞ."

1966 yılında, TDK tarafından günümüz Türkçe'siyle yapılan basımının dilinin belirgin yenileşmesinin yanısıra, sözünü ettiğimiz bu sözcük 'İMZALANMIŞ.' biçimiyle gösterilir.

Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı tarafından çıkarılan 1000 temel eser dizisinin 67.si olarak basılan Nutuk'un, 1973 tarihli basımının 1. cilt 3. sayfasında bu kez "İMZALANMIŞ" sözcü-

…şamış gibi, yüreğinde duya duya yazar yazılarını. Eğitim yoluyla, okumakla mı kazanmıştır bu erdemi? Daha öncesi, bilmediğimiz yönleri mi vardır?.. Önce bunun aydınlığa çıkmasını istedim konuşmaya başlarken..

"Babamla birlikte geçirdiğimiz yaşamın etkisi olmalı.." dedi, o zamanları görüyormuş gibi duyarlı. "Babamın bir Kur'anı Kerîmi vardı. Birinin kapağının içinde kurşun kalemle yazılmış bir yazı görmüştüm. Şöyle diyordu:

"Birinci Cihan Harbinde Cebelilübnan ve havalisi 43'üncü Fırka Erkanı Harbiye Reisi olup 1933 senesi Arabistan Ric'at'inde Baalbek şimalinde bir gece yürüyüşü çekilişi sırasında benimle helallaştıktan ve öpüştükten sonra şakağına dayadığı tabancasıyla kamyon içinde intihar eden merhum Bahattin Beye ait olup tarafımdan muhafaza edilmiştir."

Hangi cephelerde savaşmış baban?

"1915-16 döneminde Harbiye'de okurken Şark cephesine mülazimevvel (asteğmen) olarak gönderilmiş.. Sonra Suriye. Ege'de Kuvvayı Milliye örgütlerinin hazırlanması için görev almış daha sonra. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ve ordunun emir ve kosıkıntılarından doğan tepkilerin yanısıra, güzellikleri de olan bir ilk gençlik geçirdik biz o yıllarda.

Bir defa ekonomimiz yabancı bankaların dümen suyunda değildi.

Fukara, savaş yorgunu Anadolu halkının kan ter içinde Osmanlıdan kalan onca borcu ödediğinin bilinci içindeydik.

İsmet Paşa'nın, kendi kabinesinde bahriye nazırlığı yapan, C.H.P. ve İş Bankası yönetim kurulu üyesi, İstiklal mahkemesi başkanlarından Topçu İhsan'ı, Yavuz zırhlısının onarımı sırasında zimmetine para geçirmesi nedeniyle Yüce Divan'a sevketmesinin bir anlamı olduğunu biliyorduk. Ama yaşamın her kesiminde hızla çoğalıyordu Topçu İhsan'lar. Çoğaldıkça da işlerini yasalardan kaçıracak biçimde ayarlama becerisi kazanıyorlardı. Giderek, iş yaşamına egemen olmaya, yurt yönetimine ağırlık koymaya başladılar. Topluma baktığımızda kitaptan öğrendiklerimizle yaşanan gerçeklerin çeliştiğini gördük"

İlhan Selçuk, 1945-50 yılları arasında İstanbul Hukuk Fakültesi'nde tamamladı yüksek öğrenimini. Yeni bir dönem uç vermeye başlamıştı.

…lı yaklaşımlardan kaçınmak gerektiğini bize devrimci mantık öğretmiştir. Türkiye'nin çok partili rejime açılışını bu kuralı unutmadan değerlendirirsek, büyük ölçüde karşıdevrimci güçlerin de işine yaradığını söyleyebiliriz. Dış destekli çıkar çevrelerinin oy sandığından güç alarak iktidara tüm ağırlığını koyması, var olan dengeleri altüst etti ülkemizde. Buna karşılık batı koşullarında bir demokrasiyi de gerçekleştiremedi. 27 Mayıs, hem 14 Mayıs (1950)'ın içeriğinde var olan karşı devrimci güçlere karşı tepkidir. Hem de Türkiye'nin demokratik gelişiminde bir aşamayı gerçekleştirmiştir. 1961 Anayasası da bu vurguladığım tarihsel gerçeğin yazılı belgesi olarak kabul edilmelidir.."

Senin yazarlık yaşamınla 27 Mayıs devinimінin bir çeşit yazgı ortaklığı olduğunu düşünebilir miyiz?

"Elbette.." diyor İlhan.. "Benim yazarlık yazgımla 27 Mayıs eşzamanlıdır. Köşe yazarlığına daha önce başlamadığıma sonradan sevinmişimdir. Çünkü söylemek istediklerinizi 27 Mayıs öncesinde yazmanız çok zordu. 27 Mayıs'tan sonra Bağımsızlık Savaşımızın temel ilkelerinin ülkemizin gerçeklerine göre yorumlanması yeni ve coşkulu bir akım 1920'lere inmek ama 1960'ların gerçeklerini gözardı etmemek ve geleceği yönlendirmek gerekiyordu."

Yüzüne bakıyorum. Onun infarctus'ü benimkinden beş altı ay kıdemlidir. Şimdi yüreğimiz, giden her bir damara karşın yeniden bir damar yaratmak zorunda olduğunu kavradığı için bir hayli rahatız ikimiz de. Ama ben gene de sormak zorundayım.

Yorulduk mu?..

"Hayır.." diyor İlhan.

Öyleyse sürdürebiliriz: Türkiye bugün de çağdaşlaşma sürecinin değişik bunalımları içinde. Cumhuriyet'te 20 yıldır hergün okurlarına seslenen bir yazar olarak bunalımın kaynakları ve nitelikleri üzerinde ne düşünüyorsun?

"Türkiye 20 yıldan beri yoğun bir dinamik sürecin çalkantılarını ve gel-git'lerini yaşıyor. Bu gel-git'ler hem bir tarihsel hesaplaşmanın, hem de geleceğe dönük birikimlerin içeriğini taşımaktadır. Toplumların çağdaşlaşması için uğraş vermek her aydının görevidir. Bu uzun soluk ister. Olan bitenleri, yaşananları kısa süreçler içinde ele aldığımızda yanılgıya düşebiliriz. Türkiye'nin çağdaş-

…leri arasında, her gün altı saat okuyarak, toplam 36,5 saatte tamamlamıştır. Ülkemizin en önemli bir döneminin belgelere dayalı görünümünün çizildiği Söylev'in giriş bölümü üzerine bu yazımızda farklı bir yorum getirmeye çalışacağız. Bunun için de Söylev'le ilgili basımlardan yola çıkmak istiyoruz.

Söylev, ilk kez 1927 yılında "Türk Tayyare Cemiyeti" tarafından iki cilt olarak basılmıştır. Eski harflerle 50.000 tane basılan Söylev'in ayrıca bir de lüks baskısı yapılmıştır.

İkinci basımı, 1934 yılında, İstanbul Devlet Matbaasında üç cilt olarak gerçekleştirilir. Cumhuriyetimizin 15. yılında, 1938'de tek cilt olarak, ücüncü basımı yapılan Söylev'in daha sonralarda yeni basımlarının yapımı sürer.

1963-1964 yıllarında TDK tarafından günümüz Türkçesiyle iki cilt olarak yeni bir basımı yapılır Söylev'in. Daha önce de Türk Devrim Tarihi Enstitüsünce basılan Söylev'in, günümüze gelinceye değin, çeşitli yayınevlerince yeni basımları birbirini izler.

Sayın Velidedeoğlu, Söylev'in en büyük tanığı olarak, bu önemli yapıtı daha öncelerdeki basımlarından farklı bir biçimde, yeniden düzenleyerek, bölüm başlıklarını içeren bir yapıda, günümüz diliyle okura sunmuştur. Atatürk'ün doğumunun 100. yılında 9. basımı yapılan bu yapıtın, daha sonraları, belgeler bölümü de bir başka ciltte aynı yazar tarafından yayımlanır.

Söylev, yazıldığı dilin dışında 1927'de Almanca, iki yıl sonra da Fransızca, İngilizce ve Rusça'ya çevrilir.

Bu yazımızda Söylev'in ilk basımındaki bir anlatımın, diğer basımlardan farklı bir biçimde sunulmasını, alıntılara dayalı olarak sergilemeye çalışacağız.

Söylev'in 1927 yılında eski harflerle yapılan basımının 3. sayfasında şunlar yazılıdır: "1335 senesi Mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzarai umumiye: Osmanlı devletinin dahil bulunduğu grup, harbi umumide mağlup olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekename İMZALATMIŞ." (a.b.ç.) Bu anlatımda büyük harflerle yazdığım sözcük, diğer basımlarda farklı biçimlerde yazılır. Örnekleri sürdürelim:

Türk Devrim Tarihi Enstitüsü'nce 1960 yılında bastırılan Nutuk'un cilt 1 sayfa 1'deki durumu ise farklı-…

…olarak gösterilir. Böylelikle de ilk yazıldığı ya da ilk basıldığı biçimdeki söyleyişe bir daha dönülmemiş olunur.

Söylev'in giriş bölümündeki bu sözcüğün, farklı yazılışlarına gelelim şimdi:

'İMZALATMIŞ' eylemi ettirgen bir eylemdir. Eylemin ikinci kişi tarafından yapıldığını gösterir. Bu sözcüğün yorumunu iki biçimde açıklamak olasıdır: Birinci yorumda, mütarekename imzalama işini Osmanlı Devleti'nin kendisi yapmıyor, ona yaptırılıyor. Galip devletler, kazandıkları zafer sonucu, Osmanlı Devleti'ne bir çeşit emirle-zorla böyle bir antlaşmayı imzalatıyorlar. İkinci olarak, "Osmanlı ülkesinin itilaf devletleri tarafından işgaline imkân veren" bu antlaşmayı imzalamak için, ittifak devletlerinin de rolü olmuştur. Yani "dahil bulunduğumuz grup" imzaladığı bu antlaşmaya, Osmanlı Ordusunun çöküşünü gerekçe göstererek onun da imza atması gerektiğini dayatmıştır. Her iki durumda da Osmanlı Devleti bir baskının, bir zorlamanın altında bu antlaşmayı sinesine çekmiştir. Buradaki yorumlara, Mustafa Kemal'in, Osmanlı Devleti'nin bıraktığı kötü mirasın takipçisi olmadığını vurgulamak gibi bir istem içinde hareket ettiğini de ileri sürmek kanımca yanlış olmaz. Yani o batışın sorumluluğu, ülkeyi batıranların omuzlarındadır.

'İMZALAMIŞ' sözcüğünün, anlatımda daha yüzeysel bir anlam taşıdığını görüyoruz. Ortaya çıkan acı durumun, bir karara bağlanması, Osmanlı Devleti'nin gücüne bağlı bir hareket anlamı taşır ki, bu da anlatımda farklılık doğurur. Yani Osmanlı Devleti, bu yenilgiyi istese imza altına almazdı gibi bir anlatımı da beraberinde getirmektedir ki bu da olanaksız bir durumdur.

Sonuç olarak, eski harflerle yapılan basımındaki bu farklılık, daha sonraki basımlarında sürdürülmemiştir. (Bu basım, Atatürk tarafından görüldüğü gibi, kitabın arkasındaki doğru-yanlış cetvelindeki düzeltilen sözcükler arasında da yer almamıştır.) Bu üç sözcüğün, dilbilim ve anlam bakımından farklı olduğu bir gerçektir.

Atatürk'ün en büyük eseri olan Söylev'in giriş bölümündeki bu farklı söyleyişi saptadıktan sonra, şimdi sorumuzu sorabiliriz: Yetkili kurullar tarafından basımı yapılan Söylev'in, Atatürk tarafından kaleme alınan biçimi hangisidir?

Eğitimci Üstündağ

ETEM ÜTÜK

Tüm öğrencilerin korkulu rüyası olan bitirme sınavlarının kaldırılması, aldıkları geçer notlarla diploma almaları, bütünleme sınavlarından önce yetiştirme kurslarının açılması da onun eğitime getirdiği yeniliklerdendir.

30 Haziran 1983 günü acı ile sonuçlanan bir trafik kazasında yitirdiğimiz değerli eğitimci ve Milli Eğitim eski bakanlarından Mustafa Üstündağ, 1933 yılında Konya'nın Seydişehir ilçesi Ortakaraören köyünde doğdu. İlkokulu kendi köyünde okudu. 1946 yılında girdiği İvriz Köy Enstitüsü'nü 1952'de bitirdi. Kendi köyüne öğretmen atandı. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Eğitim Bölümü'nden diploma aldı. Amerika'nın Wisconsin Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Eğitim doktoru oldu. Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1969 yılında Konya'dan 3. dönem CHP milletvekili olarak TBMM'ne girdi. Bu görevi 12 Eylül 1980 gününe dek sürdü . Politika yaşamında partisinin genel sekreterliği ve genel başkan vekilliğine dek yükseldi.

Üstündağ su katılmadık bir köylü ve çiftçi ailesinin 6 çocuğundan birisiydi. Gerçi babası o köy enstitüsünde öğrenci iken Konya'ya gelip yerleşmişse de topraktan kopamamış, satın aldığı tarlasını işleyerek geçimini sağlamıştı.

1974 yılında Milli Eğitim Bakanlığı görevini üstlendiğinde ivedi çözüm bekleyen bir takım sorunlarla, güçlüklerle karşılaşacağını biliyordu. O'nu bekleyen en büyük problem, liseyi bitiren gençlerin üniversite kapılarına yığılmaları, büyük bir çoğunluğunun da bir yüksek öğretim kurumuna giremeyip sokak ortalarında kalmalarıydı. Buna köklü bir çözüm bulabilmek için ilk iş olarak "Eğitim Şûrası"nı toplama çalışmalarına başladı. Kendisinden önceki meslekdaşlarının bu konuda tuttuğu yol şuydu: Bakanlığın ilgili dairesi Eğitim-Öğretim (Talim-Terbiye) Kurulu ile işbirliği yaparak çalışma programını ve gündemi hazırlar, yasanın gösterdiği kişi ve temsilcileri, daha çok bağlı bulunduğu siyasal partinin eğiliminde olanlar arasından seçerek tartışma yaptırırlardı. Üstündağ Eğitim Şûrasını, Bakanlığın tepeden inme buyruklarını onaylayan bir kuruluş olmaktan çıkarmış, hazırlıklara tabandan başlamayı yeğ tutmuştu. Bunun için de, tüm yurdu bölgelere ayırmış, her bölgeye giren illerin Milli Eğitim müdür ve temsilcilerinden oluşturulan ekipleri belli merkezlerde toplayarak hazırlamış oldukları raporlar tartışılmıştı. Bu toplantılarda ortaya çıkan "Milli Eğitim sistemimizin bütünlüğü içinde programlar ve öğrenci akışını düzenleyen kurallar"ı inceleyip karara bağlamak üzere 9. Milli Eğitim Şûrası'nı 24 Haziran - 4 Temmuz 1974 günlerinde toplantıya çağırdı. Burada, kısa ve uzun dönemli olmak üzere alınan kararları ilgililere duyuran 16 Eylül 1974 günlü Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan genelgesinde şöyle der:

"Eğitim sistemimizde, özellikle, ortaokul üstünde birbirlerine kapalı dikey kuruluşlardan oluşan, yüksek öğretim önüne öğrenci yığan ve başarısız sayılan öğrencileri eleyen bugünkü orta öğretim sistemimiz, öğrencileri ilgi, istidat ve yeteneklerine, toplum ihtiyaçlarına göre yüksek öğretimin çeşitli temel öğretim alanlarına veya çalışma hayatının çeşitli alanlarına yönelten ve aralarında öğrencilere yeteneklerine göre yatay ve dikey geçiş yollarını açık tutan çeşitli programlardan oluşmuş bir sistem bütünlüğü içinde yeniden düzenlenecektir. Bu amaçla Milli Eğitim Temel Kanunu ile gerekli hükümler getirilmiş bulunmaktadır. Bugünkü ilkokul ve ortaokul temel eğitim halinde bütünleştirilecek; orta öğretim (a) yüksek öğretime hazırlayan programları, (b) hem mesleğe hem de yüksek öğretime hazırlayan programları, (c) hayata ve iş alanlarına hazırlayan programları kapsayacak, öğrenciler, istek ve yeteneklerine göre bu programlara göre yönelerek yetişme olanağı bulacaklar. (a) ve (b) programlarını bitiren öğrenciler yetiştirildikleri yönde üniversitelere, akademilere ve yüksek okullara girmek için aday olma hakkını kazanacaklardır. Böylece, orta öğretim ile yüksek öğretim arasındaki normal geçiş kanalları kurulmuş ve bugünkü kopukluk giderilmiş olacaktır. Hangi fakülte, akademi ve yüksek okullara hangi programları bitirenlerin nasıl girecekleri ilgili kurumlarca kararlaştırılarak önceden ilân edilecektir. Yani, öğrenciler girmek istedikleri yüksek öğretime ulaşabilmek için bütün umutlarını, yalnızca, yüksek öğretim önünde yapılan merkezi bir yarışma sınavına bağlamayacaklar; fakat ortaokuldan itibaren uygulanacak "yöneltme" düzeni ile orta öğrenimleri arasında hangi programları hangi seviyede başarmakla yükümlü olduklarını bileceklerdir. Kısaca, "yöneltme" yalnızca bir noktada yapılmayacak; bütün ortaokul ve orta öğretimsüresi içinde gelişerek oluşacaktır".

Bu genelge ile öngörülen hususlardan bir bölüğünün uygulanmasına hemen 1974-1975 öğretim yılında geçilmiş, bir bölüğünün de yani uzun dönemli olanlarının, ilerideki yıllarda uygulanması için hazırlıklara başlanmıştı. Ama ne yazık ki, başlattığı bu olumlu girişim, kendisinden sonrakilerce sonuçlandırılamadığından üniversite önlerindeki yığılmalar her yıl artan bir oranla sürüp gelmektedir. Öğrenci yığılmalarını önleme amacıyla "mektupla öğretim" sistemi başlatılmış, böylece o yıl dışarda öğrenci bırakılmamıştı. Şimdilerdeyse bu sistem, "Açık Üniversite" durumuna dönüştürülmüştür.

Tüm öğrencilerin korkulu rüyası olan bitirme sınavlarının kaldırılması, aldıkları geçer notlarla diploma almaları, bütünleme sınavlarından önce yetiştirme kurslarının açılması da onun eğitime getirdiği yeniliklerdendir. Öteki meslekdaşlarından ayrılan başka bir uygulaması da, şûra kararlarının ilgili yönetici ve öğretmenlere yerinde ve zamanında duyurulması, sorunlara çözüm bulunması, böylece çalışmaların başarılı biçimde sonuçlandırılması amacıyla onbeşer kişilik ekipler kurarak bölge toplantıları yapmak üzere yurdun her yanına yollamak olmuştu.

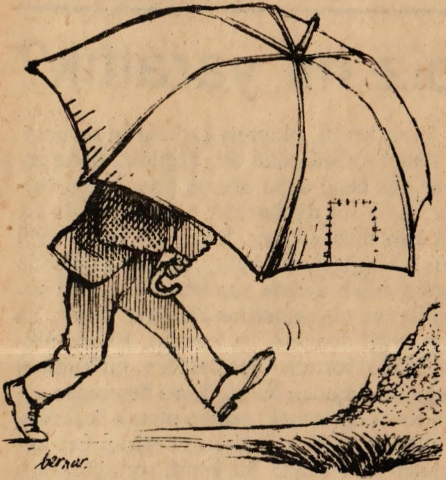
Üstündağ'ın bakan olarak aldığı bu kararlarının elbette tartışılabilir yanları vardır. Her insan gibi onun da kusurları olmuştur. Ancak, rahmetli Sami Akıncı nasıl köy enstitülerinden (Kepirtepe Köy Enstitüsü) yetişen ilk bilim adamı, profesör olmuşsa, Mustafa Üstündağ da bu kurumdan yetişen ilk bakan olarak Türk eğitim tarihindeki yerini almıştır.

Anısı önünde saygıyla eğilirim.

yazko somut
HAFTALIK SANAT VE KÜLTÜR DERGİSİ
Yıl: 3
Sayı: 52/26
Tarih: 29 Temmuz 1983
Fiyatı: 70 lira

S.S. Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi-YAZKO adına Sahibi ve Genel Yayın Müdürü: Erol Toy/Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Ülkü Karaosmanoğlu/Ankara Temsilcisi: Gülşen Karakadıoğlu/Yönetim Yeri: Türkocağı Caddesi No: 17, Kat: 2, Cağaloğlu/Yazışma ve Havale Adresi: YAZKO, P.K. 442 Sirkeci, İstanbul/Telefon: 522 78 45/Abone Koşulları: 6 aylık: 1750 lira, 12 aylık: 3500 lira/Yurtdışı için iki katıdır/İlan Koşulları: İlan sayfalarında santim/sütun: 800 lira, diğer sayfalarda santim/sütun: 1000 lira. (İlanlar için sütun eni 3 cm'dir.)/Dizgi film, ofset hazırlık: Çağdaş Yayıncılık ve Basın Sanayii A.Ş./Baskı: Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş./Dağıtım: Hürriyet Holding A.Ş.

Sansürün tarihsel gelişimi

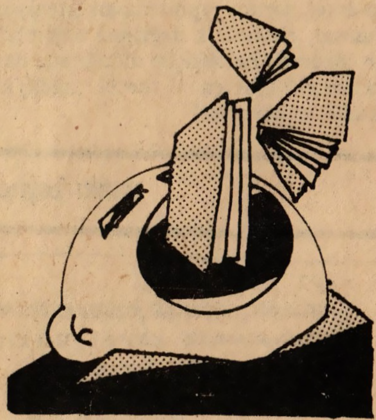

UYGUR KOCABAŞOĞLU

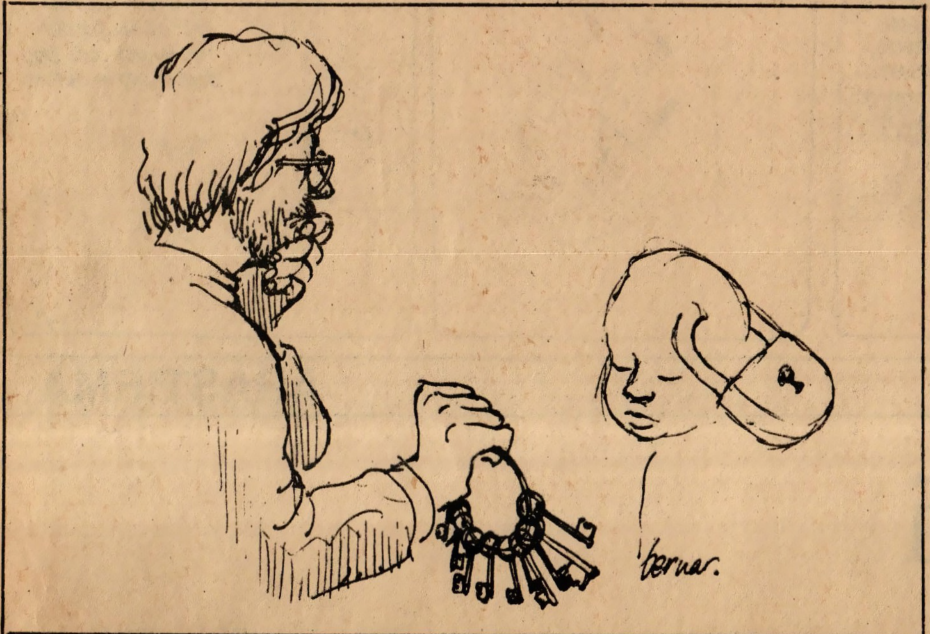
M.Ö. 213 yılında, tıp, kimya, kehanet ve tarım kitapları dışında tüm kitapların yakılmasını emreden Şih-Huang- ti yüzlerce bilge kişiyi öldürtüyor, binlercesini sürgün ediyordu. Yakılan kitaplar arasında Konfüçyüs'ün "Seçmeler'i de yer alıyordu.

Devekuşu da düşündüğüne ve zorda kalınca kafasını kuma gömdüğüne göre, insanı insan yapan özelliğin, düşündüğünü açıklamak olduğunu savunmak olası. Öte yandan düşünce açıklanmayınca mesele yok. Açıklanınca iyi şeyler de oluyor, kötü şeyler de. Düşüncenin, bilginin maddi bir güce dönüşebilme özelliği, sansür denilen olguyu insanlığın karşısına çıkarıveriyor. Kimilerinin "yüz kızartıcı bir olay" kimilerinin "taun" diye niteledikleri sansür, eğitimden siyasete, dinsel inançlardan güzel sanatlara, toplumsal hayatın tümünü etkileyen bir olgu.

Sansür nedir? Yanıtı oldukça karmaşık bir soru. Bir kez sansür, iktidarla, devlet otoritesiyle, siyasal sistemle ilgili bir olgu. İkinci olarak sansür, zamanla biçim değiştirmekte. Farklı tarihsel dönemlerde farklı sansür biçimleri görüldüğü gibi, farklı toplumsal yapılarda da çok değişik sansür uygulamaları görülüyor. Bir de kafalara ve benliklere yerleşmiş bir sansür türü var ki evlerden ırak.. Dolayısıyla bir toplumda sansürün tarihini incelemeye kalkışmak çok zor bir iş. Onun için burada yalnızca bazı küçük "öyküler", ibretli "anekdotlar" aktarılacak.

İlkel toplumda sansür yoktu. Sansür uygar topluma geçişin doğurduğu sonuçlardandır. Tarihteki ilk sansür uygulamalarından birisi Asur Kralı Asurbanipal'a nasip olmuş. Asurbanipal, Şadunu Kralına yazdığı bir tablet mektupta şunları söylüyor: "Bu mektubu aldığım zaman yanına üç kişi ve Borsippa kentinin bilge kişilerini al, Ezide tapınağında ve kişilerin evlerinde tüm tabletleri ara bul.. Kendi arşivinde bulunan ve Asur'da bulunmayan değerli tüm tabletleri topla ve bana gönder." Asurpanipal'ın "niyetini", yüzyıllar sonra, İngiliz Krallığının akıl hocası ünlü düşünür Francis Bacon, 'Bilgi kuvvettir" diye formülleştirecek ve tüm yeteneğini Kralının hizmetine koşacaktı.

EVRENDEN GÜNEŞİ KOVMAK

Yazılı tarihle birlikte, ciltler tutacak bir sansür tarihinin de satırları dizilmeğe başlıyordu. M.Ö. 5. yüzyılda Spartalılar müzik, şiir ve dans gibi çeşitli sanat ve ifade biçimlerini, "kadınca" ve "ahlaksızca" bir tavır olduğunu gerekçesiyle yasaklıyorlardı. Eski Yunan'da Achilleus, Euripides, Aristophanes'in eserleri sansürün hışmından kurtulamıyordu. Aristophanes'in Bulutlar ve Lysistrata adlı ünlü komedileri yasaklanıyor ve hocaların hocası Sokrates, Bulutlar'ı 'dine karşı saygısız ve yıkıcı spekülasyonların tipik bir örneği olarak' teşhir ediyordu. İlginçtir ki, Sokrates'in kendisi de daha sonra sansürcülerin hışmından kurtulamayacak, "inançsızlık ya da kuşkuculuğa yol açabilecek biçimde bilimi popülarize etmek, gençlerin ahlâkını bozmak" vb. iddialarla, baldıran zehiri içirilerek hayatına son veriliyordu. Öteyandan aynı Sokrates, "Toplumun özgür kurumlarından söz söyleme özgürlüğünü kaldırmak, evrenden güneşi kaldırmak gibidir" diyebiliyordu. Aristophanes'in ünlü komedisi Lysistrata'nın Birleşik Amerika gümrüklerinin yasak yayın listesinden ancak 1930 yılında çıkabildiğini hatırlayalım. Tarihin ilk büyük siyasal kuramcılarından birisi olan Platon da, sıkı bir sansür yandaşıydı. Sanatçıları, ideal cumhuriyetinden kovmak eğilimindeydi.

Greko-Romen ve daha sonra Batı kültürünün temellerinden birisi olan İskenderiye ve Bergama kütüphaneleri yeni sansür biçimlerinin uygulama alanı olacaktı. Bu kütüphanelerde editörler, kitapların sınıflandırılması bahanesiyle içeriklerini kontrol ediyorlardı. Bu nedenle günümüze ulaşabilen "klasikler" editörlerin beğenisini kazanabilenlerdi. Kitapların çok sayıda bir arada toplanması, bir başka sansür biçimini de hem özendiriyor hem de kolaylaştırıyordu: Kitap yağmalamak yakmak. Eski Yunan'da Aristophanes'in öldürüldüğü yıllarda, dünyanın bir başka ucunda, Çin'de, Krallığını korumak isteyen Sih-Huang-ti bir yandan ünlü "Çin Seddi"ni yaptırırken, bir yandan da kitap yaktırıyordu. M.Ö. 213 yılında, tıp, kimya, kehanet (fal) ve tarım kitapları dışında tüm kitapların yakılmasını emreden Şih-Huang- ti. yüzlerce bilge kişiyi öldürtüyor, binlercesini sürgün ediyordu. Yakılan kitaplar arasında Konfüçyüs'ün "Seçmeleri"i de yer alıyordu.

Kitabın insan yaşamında yer alması, özel ellerde birikmeye başlamasıyla, kitap sansürü, dinsel ve siyasal otoritenin elinde yeni bir baskı aracı oluyordu. Kimi kitaplar "zararlı" olarak kabul edilince, bunları saptayacak ve yok edecek bir otoritenin de varlığı kaçınılmaz oluyordu. O görkemli Roma'nın imparatoru Augustos, "uygun" olmadığını düşündüğü kitapları özel evlerden bile toplattırarak Roma'nın meydanlarında yaktırıyordu. Augustus'un emperyal sansürü, "ihaneti ortadan kaldırmak ve ahlaksızlığı önlemek" amacını taşıyordu. Yüce Caesar da, M.Ö. 47 yılında İskenderiye kütüphanesini talan ettirecek ve aynı kütüphane M.S. 391 yılında Hristiyanlar, M.S. 642 yılında da Müslümanlarca iki kez daha yağma edilecekti.

ENGİZİSYONUN AMANSIZ İŞLEYİŞİ

Tarihte sansürün, bir üretim biçiminden daha ileri bir üretim biçimine geçişin sancılarının çekildiği dönemlerde, öteki baskı şekilleriyle birlikte arttığı gözlenir. 12-13. yüzyıllarda feodalizmin çözülmeğe başladığı Avrupa'da "engizisyonun" amansız işleyişi, 15-16. yüzyıllar Tudor İngiltere'sinde ve 19. yüzyıl Rusya'sında baskı, terör ve sansürün ileri boyutlara ulaşması bir rastlantı değildi.

Öte yandan, toplumun egemen güçlerinin emrine giren örgütlenmiş dinin, her türlü hoşgörüyü bir yana bırakarak, insanlardan sunulan kalıplar içinde düşünme ve davranmayı istemesi sansüre yeni boyutlar katıyordu. Örneğin Hristiyanlığın tarihi, M.S. III. yüzyıldan başlayarak "resmi görüşün" dışına çıkan, ya da "Hristiyan dinince kabul edilmiş akidelere" uygun olmayan düşünce ve eylemlerle yürütülen mücadelelerin tarihidir. Kilisenin sansürü, kilise kadar eskiydi. Havariler döneminde Efes'li Hristiyanlar 50.000 parça gümüş değerinde kitabı, içinde 'kuşkulu sanatlar' bulunduğu gerekçesiyle yakıyorlardı. M.S. 150 yılında Efes Konseyi, Acta Pauli'yi Kilise yasalarına aykırı bularak yasaklıyordu. Çeşitli dönemlerde Papa'lar, Tevrat'ın ve öteki Yahudi kitaplarının yakılması için fermanlar yayınlıyorlardı. Hristiyan kilisesinin ilk günlerinden başlayarak "yasak listeleri" yayınlanmaya başlanıyordu. Papa I. Leo'nun 446 yılındaki kitap yakma törenlerinin benzerleri çok yıllar sonra engizisyon Avrupa'sında ve Hitler Almanya'sında görülecekti. M.S. 499 yılında ilk Papalık 'index'i yayınlanıyordu ki, bu index'in beşinci listesi, "makbul olan ve makbul olmayan" kitapların listesini içeriyordu. Engizisyon, sansürün özel ve oldukça ileri bir biçimiydi. Engizisyonun sansür tarihi bakımından önemi, değil yalnızca dinsel, siyasal, ahlakî düşünce ve görüşleri açıklamayı, bunları akıldan geçirmeği bile amansız baskı, işkence ve ölümle karşılamış olmasındaydı. Engizisyon sansürünün mantığı Papa III. Nicholas'ın 1280 tarihli bir buyruğunda şöyle dile geliyordu: "Katolik inancına ilişkin sorunları tartışmayı bütün sıradan adamlara yasaklıyoruz, eğer bunu yapacaklar çıkarsa afaroz edileceklerdir."

Feodalizmin çöküşü ve onun yerine daha ileri bir düzen olan kapitalizmin geçişiyle insanlık engizisyonu aştı. Matbaa, pusula, kağıt vb. buluşlar insanlığın ileri doğru attığı adımlardı. İnsanlığın bilgi üretme kapasitesindeki bu gelişmeler akademik sansürü, katolik-prostestan çelişkisi ise doktrinci bir sansürü güçlendiriyordu. Matbaanın icadı, kilisenin ve siyasal iktidarınyeni sansür biçimleri bulmasını zorunlu kılıyordu. Bir fikir ya da düşüncenin basım ve yayımından önceki kurumsal denetim, matbaanın icadının sansür bakımından ortaya çıkardığı bir sonuçtu. Kilise matbaaya karşı çıkmıyor, kilisenin izni ve onayı olmaksızın kitap yayınlanmasını önlemeye çalışıyordu. Ortaçağ Avrupası'nın üniversiteleri, bir yandan bilim ve düşünce özgürlüğünü geliştirirken, bir yandan sansür uyguluyorlardı. Paris Üniversitesi, Aristoteles'in Mantık'ının okunabileceğini, ama metafizik, fizik ve öteki doğa bilimlerine ilişkin yazıların yasak olduğunu açıklıyordu. Papa VI. Alexander, 1501'de şöyle diyordu:

"Basma sanatı, bilinen ve yararlı kitapların yayımını geliştirdiği ölçüde yararlıdır; ama tehlikeli eserlerin etkisini yaygınlaştırmasına izin verilirse çok zararlı olabilir." Sorbonne Üniversitesi 1544'te yasaklanmış yayınlar index'i çıkarırken, 1559'da Papa IV. Paul ilk kez açıkca adı konulan yasak yayın listesini (Index auctorum et librorum prohibitorum) yayınlıyordu. Basma sanatının düşünceyi geliştirmesi ve tartışma olanaklarını artırması sonucu bütün Avrupa'da basın ve yayın şiddetli bir sansür baskısı altına alındı. Önce kilise, sonra devlet, insan düşüncesinin ve bilgisinin kendisine göre sınırlarını çizmeği denedi. Hiçbir yazı, izin veren makamın imprimatur'u olmaksızın yayınlanamıyordu. Buna cüret edenler cezaların en şiddetlisine çarptırılıyordu. Kilisenin, üniversitelerin ve siyasal iktidarların sansüre, kitap yasaklamaya ve yakmaya ilişkin uğraşları, sansür denen olgunun kurumsallaşmasına ve vazgeçilmez bir denetim mekanizması haline gelmesine yol açıyordu. Bu arada "zararlı" yayınların yakılarak imha edilmesi işlemine de aynı hızla devam ediliyordu. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Venedik'te yalnızca bir günde 10.000 kitap yakılıyordu. Avrupa'da Fransız devrimine giden yıllarda sansür bakımından ortaya çıkan bir başka olgu da, laik-siyasal sansürün, giderek, dinsel kilise sansürünün yerini almasıydı.

Yükselen burjuvazinin 17-18. yüzyıllarda, çöken feodalizmin dünya görüşüne karşı geliştirdiği aydınlanma hareketi tüm Avrupa'da etkili oldu. Aydınlanma hareketi bilginin yaygınlaşmasına, düşüncenin rasyonelleşmesine yol açtı. "Din, doğa anlayışı, devlet düzeni, herşey kıyasıya bir eleştiriye hedef oluyordu; herşey, aklın yargıç sandalyesi önünde, ya kendi varlığını haklı çıkarmak ya da haklılık iddiasından vazgeçmek zorundaydı." Aydınlanma hareketinin en ileri boyutlara ulaştığı ülkeler İngiltere ve Fransa idi. İngiltere ve Fransa'da geniş anlamıyla sansüre karşı amansız bir mücadele yürütülüyor ve önemli mevziler elde ediliyordu. Ünlü şair John Milton'un, "Bana bütün özgürlüklerden önce, vicdanıma göre serbestçe tartışma, ifade etme ve öğrenme özgürlüğünü veriniz" dediği İngiltere'de basının önceden kontroluna 1695'te son veriliyordu. Dar anlamda sansürün İngiltere'de yenik düşürülebilmesi 18. yüzyılda başarılıyor, ancak bu uğurda pek çok kişi darağacını boyluyordu.

19. yüzyıl Avrupası'nda sansürün her türlüsünün at oynattığı iki imparatorluktan birisi Rusya ötekisi de Osmanlı İmparatorluğu idi. Osmanlı Meclis'i Meb'usanında bir üyenin, "Rusya'nın her icraatı fena ise şu mizah gazetelerini men edişi iyidir." diyerek imrendiği Çarlık sansürü, müzik parçalarını yasaklayacak kadar ileri gitmiş ve muaz-

Sözkonusu nizamnamenin 14-25'nci maddeleri, "abad-ı umumiye" ve "saltanat-ı seniye"yi "zem" (yerme) ve "kadih" (kötüleme)ten korumak amacıyla hapis ve para cezaları öngörüyordu. Ne var ki bu yaptırımlar da yeterli olmayacak, 1867 yılında ünlü Âli Paşa'nın çıkardığı bir kararname, yönetime basını susturma yetkisi verecekti. Ali Paşa, sözkonusu kararnamenin gerekçesini pek veciz bir şekilde şöyle açıklıyordu: "Devletin zaafını millete söylemeyi vatanperverlik sayamam." Bu kararnameye dayanılarak 1870'li yıllarda, Diyojen, İbret, Letaif-i Asar, Hadika, Şark, Hayal vb. gazeteler geçici ya da sürekli olarak kapatılabiliyordu. Kapatılma gerekçeleri hep aynı oluyordu: "..Kaide-i hükümetin cevaz göstermeyeceği bir yolda idare-i lisan etmeği itiyad etmiş olmak..."

SANSÜR KURUMLAŞIYOR

1875 ve 1876 yıllarında yayınlanan "emirname-i sâmi"lerde, basılacak kitapların içerik yönünden sakıncalı olup olmadıklarının saptanması ve yabancı kökenli yayınların sıkı bir kontrolden geçirilmesi öngörülmekteydi. Bu tür önlemler bile yeterli olmadı. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa zamanında çıkarılan bir bakanlar kurulu kararı, sansürü bir kurum olarak yerleştiriyordu. Başkentte matbuat idaresine, vilayetlerde ise yerel yönetimlere "yayından önce teftiş ve muayene" yetkisi veriliyordu. Hükümetin bu tutumu karşısında, ilk kez açıkca adı konan sansüre karşı dönemin basını kafa tutma basiretini de gösterebiliyordu. Örneğin Basiret gazetesi, "makinası bozulduğu" gerekçesiyle gazeteyi birkaç gün yayınlamayarak olayı protesto ediyordu. Meşrutiyet öncesi dönemin sansür uygulamaları bununla da kalmaz. Gazete haberlerinin içeriğini, madde madde belirlemeğe yönelik tenbihnameler, yayınlanacak haberler için Matbuat İdaresi'nden izin almalar, bu dönemin olağan uygulamalarıydı. Bu dönemin, daha sonraki istibdat döneminde iyice serpilip gelişecek bir başka uygulaması ise, profesyonel hafiyelik yolunun açılmış olmasıydı.

Meşrutiyetin ilânı ile artık "Matbuat, kanun dairesinde serbest" oluyordu. Ne ki, Hürriyet kahramanı Midhat Paşa, "zihinleri karıştıran yayınlara karşı sert önlemler alınacağını" duyurmaktan da geri kalmıyordu. II. Abdülhamit bu konuda Midhat Paşa'ya gerek bırakmayacak uygulamaları gündeme getiriyordu.

Türkiye'de sansür denilince akla ikinci Abdülhamit sansürü gelir. Oysa dar anlamıyla bile olsa sansür Türkiye'de ne II. Abdülhamit'le başlamış ne de onunla bitmiştir. Abdülhamit sansürünün önemi ve özelliği, sansürün kurumsal olarak birtakım niteliksel gelişmeler göstermesi, niceliksel olarak ise akıl, mantık sınırlarını zorlayan ilginçlikler ortaya koymasıdır. Örneğin, devletin resmi yayın organı olan Takvim-i Vekayi'de, dizgi hatası sonucu, iki harfin yer değiştirmesiyle meydana gelen bir yanlışlık, gazetenin kapatılmasına yol açabiliyor, sorumlular devlet görevlerinden uzaklaştırılabiliyordu.

Abdülhamit sansürü, hamam külhanlarında kitap yakmaktan, para ile muhabir satın almaya ve yazarlardan, "sadakat ve ubudiyet"ten ayrılmayacaklarına ilişkin yazılı senetler almaya kadar genişleyebiliyordu. Abdülhamit sansürünü en iyi anlatan, hiciv ustası Eşref'in şu dörtlüğüdür:

"Hem sözü hem fikri nâsın kontrol altındadır,
Kimseler Türkiye'de bu hale mani olmuyor:
Eskiden derlerdi ki, 'gümrük alınmaz lâftan',
Şimdi sansür, yüzde yüz sansürle

İNCELEME

Aile-içi etkileşim ve ilişkiler

Bir aile değişme modeli önerisi(1)

PROF. DR.
ÇİĞDEM KAĞITÇIBAŞI

Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı, halen Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Bölüm Başkanı olarak çalışmaktadır. "İnsan ve İnsanlar" sosyal psikoloji alanında önemli bir açığı kapatan ve temel bir kaynak olma niteliğini taşıyan kitabının yanısıra, uzun bir araştırma sonucu ortaya çıkan "Çocuğun Değeri" ve Indiana Üniversitesi tarafından basılan "Türkiye'de cinsiyet rolleri, aile ve toplum" adlı bir İngilizce kitabı da yayınlanmıştır. Toplam olarak 6 Türkçe, 2 İngilizce kitabı bulunmaktadır.

Türkiye'de aile içi etkileşim ve ilişkileri incelemek bir değişme sürecini incelemek demektir. Sosyal değişme çerçevesinde aile yapısı ve aile ilişkileri büyük çeşitlilik gösterdiğinden, genellemeler yapmak oldukça güçtür. Bu nedenle, bu sınırlı inceleme içinde, durumu bütün farklılaşmaları ile ve etraflıca betimleyici bir yaklaşım yerine, seçici ve özetleyici bir yaklaşım kullanılacaktır. Bu yaklaşımla, aile içi etkileşim ve ilişkilerin ana hatları ile sosyal değişme içinde bazı temel nedensel ilişkiler, önerilen genel bir aile değişme modeli çerçevesinde incelenecektir.

Aile ilişkilerinin irdelenmesinde geleneksel yapı içindeki ailenin standard olarak ele alınması gerekir, çünkü temel aile kültürü oradan kaynaklanır; değişme oradan başlar. Bu aile de elbette, içinde bulunduğu topluluğun ayrılmaz bir parçası olarak onun dünya görüşünü ve değer yargılarını yansıtır. Bu nedenle, Batı'daki çekirdek aileyi çevreden soyutlayarak inceleyen yaklaşımlar geleneksel yapı içindeki aileyi irdelemek için uygun değildir. Özellikle çocuk gelişimine eğilen bireysel psikolojik çözümlemeler, geleneksel aile ilişkilerini anlamakta bize yardımcı olamamaktadır (Bkz. Kâğıtçıbaşı, 1983c). Buna karşılık çocuk gelişiminin bağlamsal yönlerini vurgulayan yaklaşımlar, örneğin, "konum özellikleri" (Cole and scribner, 1974), "ekoloji ve ekonomi" (Berry 1967,1976), "öznel kültür" (Triandis ve diğerler, 1972) ve "sosyal örgütün sıkılığı" (Werner, 1979; Devos, 1980) daha aydınlatıcıdır.

Aile ilişkileri birçok değişik açıdan ele alınabilir. Burada aile, bir karşılıklı bağımlılıklar sistemi olarak incelenecek, bu sistemdeki değişmeyi belirleyen bir model geliştirilecektir. Ancak bundan önce Türkiye'deki aile içi ilişkilere yaklaşımların bazı temel özelliklerini ve bulgularını kısaca gözden geçirmekte yarar vardır.

AİLE—İÇİ YATAY ETKİLEŞİM EKSENİ

Çeşitli araştırmalar Türkiye'de aile içi etkileşimi yatay ve dikey eksenlerde incelemiştir. Yatay eksende özellikle kadın ve erkek cinsiyet rolleri önem kazanmış, aile içinde kadının statüsü; kadın-erkek güç ilişkileri ve karar verme süreçleri; rol ayırımı/paylaşımı; değer ve tutumlar irdelenmiştir (Örneğin, Timur, 1972, 1979; Kandiyoti, 1977, 1979 1983; Kıray, 1976, 1979; Kâğıtçıbaşı, 1979, 1981, 1982a, 1983a, ve b; Kâğıtçıbaşı ve Kansu, 1976—77; Kuyaş, 1983). Araştırmaların ortak bulgusu, erkeğe kıyasla kadının aile-içi düşük statüsü üstünde odaklanmaktadır. Bu durum öznel ve nesnel göstergelerle belirlenmekte, hem erkekler hem de kadınlarca bilinmekte ve geniş çapta kabullenilmekte, hatta onaylanmaktadır.

Kadın-erkek statüsü farklılaşması özellikle karar verme süreçlerinde; tüketimde ve genellikle maddi olanaklarda; çevre ile ilişkilerde ve hareket özgürlüğünde kendini göstermektedir. Bu statü farklılaşmasından ve maddi eşitsizlikten öte kadının bağımlılığı tutumsal ve duygusal boyuta da yansımaktadır. Örneğin yurtçapında gerçekleştirilen ve ülke nüfusunu temsil edici 2300 kişilik bir örneklem kullanılan "Çocuğun Değeri" araştırmasının (Kâğıtçıbaşı, 1981,1982a) bazı bulguları bunu göstermektedir. Özellikle yaşamla ilgili temel değerlere verilen önemde cinsiyet farklılıkları belirmiştir.

Şöyle ki, "eşine yakın olmak" kadınlar tarafından bütün değerlerin içinde en fazla önemsenirken (% 63), erkeklerce benimsenmemiştir (% 19). Aynı araştırmada bir çocuk daha isteme nedenlerinde de önemli bir cinsiyet farkı belirmiştir. Bir çocuk daha isteyen kadınların % 33 gibi küçümsenemeyecek bir kısmı başka çocuğu" eşleri birbirine yakınlaştıracağı" için istedikleri halde erkeklerde bu oran sadece % 18'dir. Burada beliren cinsiyet farkı, eşine yakın olma gereksinmesinin daha çok kadınlara özgü olduğunu göstermektedir. Mülakatlarda bu gereksinme, bazen "kocayı eve bağlamak" için bir çocuk sahibi olmak şeklinde ifade edilmiştir. Bu bulgular, kadının eve bağlı, bağımlı konumunu yansıtmaktadır.

Bu bulgular aynı zamanda kadının kocası ile olan ilişkisine, erkeğin karısı ile olan ilişkisinden daha fazla değer verdiğini de göstermektedir. Özellikle geleneksel yapı içinde erkek için daha önemli, değer verilen kişiler arası ilişkiler ise yakın erkek akrabalarıyladır. Baba, amca, ağabey gibi (Stirling, 1965). Böylece, kişiler arası ilişkilere verilen değerlerdeki farklılaşmalar da kadının düşük statüsünü yansıtmaktadır.

Sosyal değişme sürecinde kadın statüsündeki değişme geniş çapta incelenmiştir. (Örneğin, Kandiyoti, 1974, 1977, 1983; Kâğıtçıbaşı, 1981, 1983a, 1983b; Kıray, 1976; Özbay, 1983). Statü değişiminin belirleyicileri arasında kentleşme, eğitim ve işgücüne katılma ön plana çıkmaktadır. Özellikle kadının ekonomik bağımsızlığını kazanmasının çok vurgulandığı görülmektedir. Ancak bu ele alışlar genel düzeyde kalmaktadır; özellikle aile-içi kadın statüsünün işe vuruk tanımlaması ve ölçülmesi daha az görülmektedir. Daha önce sözü edilen "Çocuğun Değeri" araştırmasında kadının karar verme sürecine katılması, eşler arasında iletişim ve eşler arasında rol paylaşımı değişkenlerinden oluşan aile-içi kadın statüsü endeksi oluşturularak bunun sosyo-ekonomik belirleyicileri saptanmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1'de özellikle "yüksek" aile-içi statüsünün incelenmesinden görüldüğü gibi, kadının aile-içi statüsü kentleşme ile önemli bir artış göstermektedir (tarım işçisi ve çiftçiden, kentte işçiliğe geçişte). İkinci ve çarpıcı artış ise ilkokul sonrası eğitim gerektiren "beyaz yakalı" işe geçişte ortaya çıkmakta, yani profesyonelleşmeyle oluşmaktadır (İşçilikten, memur-teknik eleman ve giderek üst düzen mesleklere geçişte). Başka bir deyişle, kadının aile-içi ilişkilerine yansıyacak düzeyde gelişme için sadece örgütlü işgücüne katılma yetmemekte "eğitim+işgücüne katılma" formülü, yani meslek sahibi olma gerekmektedir.

AİLE—İÇİ DİKEY ETKİLEŞİM EKSENİ

Türkiye'de sosyal bilimciler, aile-içi yatay etkileşim eksenini oluşturan cinsiyet rolleri ve kadının statüsü konularına etraflıca eğilmiş oldukları halde aile-içi dikey etkileşim ekseni üstünde fazla durmamışlardır. Antropolojik araştırmalarda betimleyici bir yaklaşımla çocuk yetiştirme tarzına değinilmekle beraber, bu konu gerek bu çalışmaların gerek aileye yönelik diğer sosyal bilim araştırmalarının odak noktasında değildir. Ana-baba ile çocuk ilişkilerine doğrudan "Çocuk gelişimi" yaklaşımıyla psikologlar ve hatta psikiyatrlar eğilmişlerdir (Örneğin, Gürkaynak, 1980-1981; İmamoğlu, 1979; Ekşi, 1982; Yörükoğlu 1979; Le Compte, 1979; Köknel, 1970). Bu çalışmalar daha çok mikro düzeyde ve sorunlara dönük bir yaklaşımla konuya eğilmektedirler. Geleneksel kültür çerçevesinde de dikey etkileşim eksenine aydınlatıcı yaklaşımlar olmuşsa da (Örneğin Öztürk, 1965, 1969a ve b) sayıları çok sınırlıdır. Nesillerarası ilişkiler ve çatışmalar ayrıca kendi içinde incelenmiş (Kandiyoti, 1978; Kâğıtçıbaşı ve Kansu 1976-77; Tezcan, 1981), fakat çocuklarla değil gençlerle ana-babalar arasındaki dünya görüşü ve tutum farklılaşmaları ele alınmıştır. Özetle, ana-baba-çocuk ilişkisi ve etkileşimine, aile sisteminin işlerliği, işlevleri ve bunların değişmeleri bakımından sistemli bir şekilde eğilinmemiştir.

(Gelecek hafta Aile içinde çocuğun yeri *ve Sosyal Değişmenin Aile Etkileşimine Etkisi*)

ÇİZELGE 1

Kadının İşi ve Aile İçi Statüsü

İş	Düşük	Orta	Yüksek
Serbest Meslek, İdareci	5.5	41.2	53.3
Memur, Teknik Eleman	13.6	43.9	42.5
Vasıflı İşçi	16.4	67.7	15.9
Vasıfsız İşçi	21.5	60.9	17.6
Çiftçi	18.7	77.2	4.1
Tarım İşçisi	16	79.6	4.5

X^2=191.2 p ‹ .001 N = 1040

Tuğrul Çakar

zam bir örgütsel yapı kazanmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hızlı toplumsal değişime sahne olan son yüzyılı "modernleşme" dönemi olarak nitelenir. Bu dönem sansür uygulamaları açısından da çok ilginç görünümler ortaya koymuştur. Bir kere fetva uygulaması genel ve yaygın bir sansür işlevi görüyordu. Bilimden sanata, ibadetten günlük yaşama değin hemen her alanda fetva alınarak hareket edilen bir toplumda, ifade özgürlüğünün ne büyük bir baskı altında olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.

Osmanlı kültür hayatı, matbaadan önce ve sonra, yazılı olarak fikir ve düşünce açıklamaya elverişli bir ortam yaratamamıştı. İlk Türk matbaasının kurulduğu dönemde (1729), Şehid Ali Paşa'nın kitaplarının vakfedilmesi sorunu fetvaya gerek gösterince, Bad-ı Meşihat'tan verilen fetvada, "felsefe, tarih, nücûm (astroloji) ve eşar (şiirler)"a ilişkin eserlerin vakfının caiz olmadığı buyuruluyordu. Bunun üzerine bir padişah buyruğu ile, Şehid Ali Paşa'nın "Vakfı Caiz olan" kitapları ayıklanmış, "caiz olmayanlar" satılmıştı. Aslında matbaanın Türkiye'ye girişi, kendi sansürünü de birlikte getirmişti. İbrahim Müteferrika'nın matbaa kurmasına izin veren hatt-ı hümayunda, "..fıkıh, tefsir, hadis-i şerif ve kelâm kitablarından maâda" denilerek daha başlangıçta bir sansür uygulanıyordu. Tanzimat'tan sonra hız kazanan despotik modernleşme ile artık sansür kurumsal olarak da kendini göstermeğe başlıyordu. Bizde sansürün ilk kez açık biçimde, bir kurum olarak ortaya çıkışı, tarih kaynaklarında pek sözü edilmeyen 1845 tarihli Polis Nizamı'yla oluyordu. Bu nizamnamenin 13'üncü maddesi, "Ahlâk ve adab-ı ammeye muhil kâffe hususatta tabhanelere ve kütübhane ve bilcümle kitabcı dükkanlarına dikkat ve basiret ve hariçten tevarüd eden enva-i kitab ve resail ve evrakın kabl-elneşr bakılub lâzım gelen men ve tevkifine dikkat..." edilmesini zaptiyeye görev olarak veriyordu.

Öte yandan matbaa kurmak, gazete çıkarmak, önce padişah iznine, daha sonra ise Hariciye Nezareti, Meclis-i Vâlâ, "Hükümet-i Belde" vb. Makamların izin ve onayına bağlı idi. Böyle bir girişime tâlip olanlar, "dine ve devlete ve ahlâka ve adaba" aykırı hareket etmemeyi önceden kabul ediyorlardı. Neyin dine ve devlete aykırı olduğuna ise kuşkusuz siyasal iktidar karar veriyordu. Örneğin Fransız uyruklu "Basmacı Kayol" Ermenice bir gazete çıkarmak için Meclis-i Vâlâ ya yaptığı başvuruda, "...Gazeteye mesalih-i mahsusa-i düveliyeye müteallik hiçbir madde yazılmayacak, yalnız ulûm ve fünun-u mütenevvia ve tevarih ve edebiyat ve hevadis-i nafiaya dair şeyler dercolunacak ve herhalde ihraç olunacak gazetenin müsveddesi evvelce Bab-ı Âli'ye takdim ve irae kılındıktan sonra tab ve neşir kılınmak şartiyle..." diyerek kendiliğinden ve önceden sansürü kabul ediyordu. Bu kuşkusuz bireysel bir tutum olmakdan öteye, dönemin kültürel ve siyasal iklimini yansıtıyordu. 1841 yılında Padişah Abdülmecid, yayınladığı bir fermanla, devlet matbaasında basılacak kitaplar için önceden izin alınmasını buyuruyordu.

Osmanlı Devleti, ülke dışından gelecek "muzır" kitap ve dergilerden de Tanzimat'tan sonra rahatsız olmaya başlamıştı. Abdülmecid dönemine ilişkin bir belgeden, yurt dışında sandıkla gelen kitap ve broşürlerin, Bab-ı Âli'ce özel olarak görevlendirilen bir kişi tarafından kontrol ettirilmesinin usülden olduğunu öğreniyoruz.

1857 tarihli Matbaa Nizamnamesi, üçüncü maddesiyle, matbaalarda basılacak her tür kitabın, Meclis-i Maarif'te incelenerek "mülken ve devleten" sakıncalardan arındırılması hükmünü getiriyordu. Bu sansür hükmünü pekiştirmek, cezai yaptırıma bağlamak üzere 1858 tarihli ceza kanunu 138 ve 139'ncu maddeleri, "saltanat-ı seniye ve erbab-ı hükümet" aleyhine kitap ya da "evrak-ı muzırra" basanları para cezasına çarptırıyordu. Genel ahlâka aykırı yayın yapanların cezası ise 5 mecidiyeye kadar para, bir haftaya kadar da hapis cezası idi.

1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi, II. Napoleon'un 1852 tarihli basın kanununun tercümesiydi. Bu nizamnameye göre gazete çıkarmak izne bağlı idi ve "zararlı" yayınların ülkeye girmesi yasaktı.

Abdülhamit sansürünün asıl önemli yanı, hafiyelik-ispiyonculuk ağını geliştirmesi ve toplum hayatına egemen kılmasıydı. Dönemin sansür uygulamalarından kimi ilginç örnekler verilebilir:

— Mabeyn-i Humayun Tercüme Kalemi, hergün 150'den fazla yabancı gazeteyi izler ve gerekli yerleri tercüme ederdi. Osmanlı Devleti'nin koskoca elçileri de Dersaadet'e "Jurnaller" yazarlardı.

— Yabancı gazeteleri okuyanlar şiddetle koğuşturulur. Yabancı yayınlar "evrak-ı fesadiye" sayılırdı. Avrupa'da yayınlanan gazetelerden çeviriler yayınlanması, zaman zaman ilaveler yapılması yasaktı.

— Yabancı basın organları ve buralarda çalışan kişiler para ile satın alınarak susturulmak yolu denenirdi.

— Abdülhamit sansürünün bir başka ilginç uygulaması, Hâkân-ı Sâbık'ın kimi gazete sahiplerinden "dilhah-ı âlî"ye (yüce dileğe) uygun olmayan şeyler yazılmayacağına ilişkin yeminli senetler almasıydı. Servet-i Fünun dergisi sahibi Ahmet İhsan (Tokgöz) anılarında bu olaydan söz eder. Beşiktaş'ta bir bakkala, "şuradan yüz dirhem yıldız şehriyesi tart!" diyen bir müşterinin verilen jurnal yüzünden o akşam sürgüne gönderildiği bilinmeyen olaylardan değildi.

Abdülhamit, sansürü daha da güçlendirebilmek için, "örfi idare"den etkili bir biçimde yararlanıyordu. II. Meşrutiyetin ilânına kadar sürecek ve "susma özgürlüğü"nün alabildiğine geliştiği bu dönemde, "Encümen-i Teftiş ve Muayene", "Kütüb-ü Diniyye ve Şer'iyye Tetkik Heyetleri"nde "sansör Hıfsı"lar, "Kılkuyruk Kemal"lerle tarihin tekerine çomak sokmak için boşuna çabalanmış durulmuştu. Yine bu dönemde, "Osmanlı Dram ve Komedi Kumpanyalarınca İcrasi Memnû Olan Oyunların Esamisini Mübeyyin Defter"ler, "Memalik-i Mahrusa-i Şahaneye Duhul ve İntişari Memnu Bulunan Kütüp ve Resail-i Muzırranın Esamisini Mübeyyin Cetvel"ler. Osmanlı kültür hayatının ayıplı savfaları olarak tarihe geçiyordu.

II. Meşrutiyetin ilân edildiği gün, İkdam ve Sabah gazetelerinin çalışanları, gazete provalarını sansüre göndermemeğe karar veriyorlardı. Ancak bu çok "cesur" kararı alırken, şu önemli(!) önlemi almayı da ihmal etmiyorlardı. Olayı Hüseyin Cahit Yalçın anılarında şöyle anlatır: **"Verdiğiniz karar gereğince her iki gazetenin yazıları dizilecek, sansürcüye gönderilmeden sayfalar makinaya verilecek ve gazeteler basılacaktı. Her iki gazetenin basılmış sayılarından birer tane aralarında değişilecekti. Böylece Cevdet Bey de (İkdam) Mihran da (Sabah) karşısındakinin aynı suçu işlediğini bilerek, güven duyacaktı. Başlarına bir bela gelirse bunu paylaşacaklardı."** Sansür, II. Meşrutiyet aydınının kafasında işte böyle yer etmişti.

23 Temmuz 1908'le 13 Nisan 1909 tarihleri arasında, Türk düşünce ve kültür hayatı daha önce görmediği bir özgürlük dönemi yaşadı. 31 Mart olayından sonra sansürün yeniden kurumlaşmaya başladığını ve hem de yeni bir biçim (askeri sansür) aldığını görüyoruz. Meşrutiyet devrinin "bariz vasfı, yine sansür ve yine bir nevi tedhiş" oluyordu. O kadar ki "istibdat döneminde" Abdülhamit sansüründen yakınan Şair Eşref, Meşrutiyet dönemi için şu dizeleri söyleyecekti:

**"Vakt-i istibdatta söz söylemek memnu idi,
Ağlatırdı. ağzını açsan Hükümet mananı;
Devr-i hürriyetteyiz şimdi, değişti kaide:
Söyletirler evvelâ, sonra .... ananı."**

FEMİNİZM

Kadın uygarlık savaşımında

Hareket, konuşulmayanı konuşmakla cinsiyetçi egemen kültürü sorgulamakta, toplumun organik yapısında dönüşümü sağlayıcı değişimleri önermektedir.

SERPİL ARIERÇETİN

Kadına atfedilen **"çaresizlik"**, **"güçsüzlük"**, **"savunmasızlık"** gibi sıfatların onun biyolojik yapısının zayıflığından kaynaklandığı uzunca yıllar ileri sürüldü durdu. Ama, antropolojik bulgular ve incelemeler bu savın geçersizliğini kanıtlarken, gerçekte bu sav ataerkil düzenin kurulması ile ilk kez görülen kadının aşağılanmasının haklı çıkarılması için onu suçlamanın ilk adımını oluşturuyordu. Kadının bizzat kendisinin uygulamaya getirdiği sakınma kuralından kaynaklanan yasakların süreç içindeki evriminin sorunun biyolojik görüşüne gereğinden fazla önem verilmesine yol açması yanında davranışsal modellerin de bu biyolojik bağımlılıktan türediği düşünülegelmiştir. Bu biyolojik bağımlılık tezi giderek yerini bir üst bağlamda kadının düşünüş, eylem, kişilik gibi kısaca bütün varlığını çepeçevre saran bir bağımlılığa terketmiştir. Biyolojik bağımlılığın bu nitel değişimi kavramı farklılaştırıp dönüştürerek kadını kendisinin de desteklediği bir **"İkinci Cins"** olma durumuna kadar getirmiştir. Aşağılanma bir kez başladı mı şüphesiz başladığı alanla sınırlı kalamaz artık...

Kökenini adım adım aile içi eğitimden ve tüm diğer toplumsallaştırma kurumlarından alan, cinslerarası farklılaştırılmış eğitim ve öğretimle de pekiştirilen ve kemikleşen bu yapılaşmada, kadın karşı koyma gereksinimi duyma ya da karşı koyma davranışı gösterme yönünde yetkinsizleştirilmiştir. Doğrudan- tehdit, yasak, cezalarla ya da dolaylı-cinsel tabular, doğum, kürtaj gibi olası tehlikelerin yarattığı korkuların da cesaretsizleştirdiği kadın, ürkek davranışsal kalıplarla ya hiç karşı koyamıyacak ya da yaşama farklı yaklaşabilme tutumu geliştiremeyecek ölçüde biçimlenmektedir.

Ayrıca, toplumumuz kültüründe kadın genellikle herhangi bir karşı koyma duygusu duyduğu ya da bu duygularını açığa vurduğu durumlarda varolan kotlanmış kuralları bozduğu gerekçesi ile önce kendini suçlayacak, değersiz bulacak şekilde yetiştirilmektedir. Cinsellik ise bu tür suçluluk duygularına en elverişli alandır. İşte, kadın **"çifte baskılı"** bir ortamda kişilik savaşımı içinde varlık tanımına ulaşmada aşılması bir hayli çetin zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu konumdaki kadın dış dünyadan ne kadar kopuksa edinebileceği deneylerden ne kadar alı-

sağlıklı ilişkiler üreterek yaşamak istiyorsak, böyle bir toplumun üyesi olmayı seçiyorsak, kadına soruşturmadan yüklediğimiz modellere, öğrenilmiş kültürel değerlere yeniden dönüp bakmamız gerekecektir. Aynı verilere bakarak çok farklı düşünce ve davranış yapıları inşa etmek olasıdır. Ancak, eskisinin yeniden üretilmemesi adına almaşık kavramlara gereksinim vardır. İmdi, feminizm bu almaşık kavramların, değerlerin yaratılmasına ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu ise, hepimizin çabaları ile oluşacak bir sürecin başlatılması demektir. Bu süreç, önce bireyin kendi ile hesaplaşması demektir. Bunun için ise; nesnel bir gözle insan bilgisine bakmayı bilmek, değişmeye açık olmak gerekmektedir. Görüleceği gibi, kişisel olanın siyasallaşması sürecidir bu, yoksa ne salt bir cinsin üstünlüğüne karşı geliştirilmiş, ne de sırf soyut bir eşitlik anlayışı ile yola çıkmış bir söylemdir feminizm. Umarız, artık, asrî zaman peygamberlikleri ve icazetler devirlerinin bittiğinden herkesin bilgisi vardır.

Tabii, yeni ve daha güzel bir yaşam biçiminin kaygusunu içimizde her gün yeniden duyabiliyorsak.

(*) Karşı koymayı; istememe, beğenmeme, istemediğini, beğenmediğini dile getirme, yanlış bulduğunu açıkça belirtme gibi görüş bildirme, farklı yorum yapabilme, yorum ve düşüncelerine sahip çıkma, savunma, seçenek tavır geliştirme duygusu ve eylemi biçiminde anlıyoruz. (SA)

Francis Picabia

OKURDAN

Kadın-erkek ayrımını biz mi yarattık?

FÜSUN ERTUĞ YARAŞ

Somut'un 24. sayısında Kars'dan bir okur mektubu yayınlandı. Kırsal kesimden bir kadın ağzından yazılmışa benzeyen, içeriği çelişkili bir mektuptu bu. "Siz, kentli kadınlar küçük sorunlarınızı büyütüyorsunuz, üstelik bunları yazıp-çiziyorsunuz, ya **biz köylü kadınları ne yapalım?"** diyordu. "Bizler okuma olanağına sahip değilken, yaralarımıza tezek basarken, sizlerin-kentli kadınların-yabancı bir kentte otelde tek başınıza kalamadığınızdan yakınmanız ayıptır" diyordu. Bu mektubu gerçekten bu sorunları olan birinin ağzından çıkmış varsayarak, iyi niyetli bir yaklaşımla yanıtlamak istedim. Bu sayfayı- Somut'u- okuyan bir kentli kadın olarak.

Evet, kırsal kesim kadınının da çok karmaşık sorunları var; aile toplum-din baskıları, gelenekler, eğitimsizlik, sağlık sorunları bunların bazıları. Kentli kadın da farklı sorunlar gibi görülse de aynı toplum düzeni içinde, aynı değer yargılarıyla yetiştirilmekte ve ne denli eğitilmiş olursa olsun gerek baba, gerek koca evinde, gerekse çalışma yaşamında ve toplumsal ilişkilerinde kadın olmasından ötürü acı çekmekte, çeşitli baskıları yaşamaktadır. Bunlardan birinin diğerine görece olarak daha az önemli olması bile bunların konuşulması, tartışılması, yazılıp-çizilmesi zorunluluğunu yok etmez.

Yaralarına tezek basmak zorunda kalmak, içinde bulunulan ekonomik ve kırsal ortamın, geleneklerin, sağlık hizmetlerinin yetersizliğinin sonuçlarıdır. Eğitimsizlik ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği de düzene ilişkin sorunlardır. Düzenin eleştirisi, ekonomik ya da kültürel, ayrıntı gibi görünen çeşitli konularda da yapılabilir.

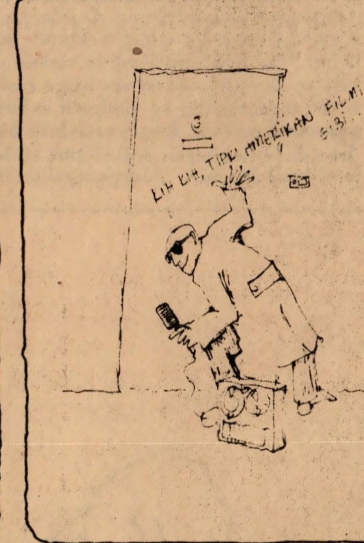
Evet, kentli, okumuş kadınların sorunları temel sorunlardan biri değildir. Buna gelene dek belki daha önemli konular da vardır. Aynı tür düşünenler çevremizde de sık sık karşımıza çıkıyor. Köylü bir kadın değil bunları söyleyenler, kentli, aydın kadınlar da kadın-erkek ayrımı yapılmasına, kadın sorunlarının tartışılmasına karşı çıkıyorlar. Ya yeri değil deniyor, ya zamanı. Ekonomik-toplumsal sorunlar çözülmeden, bir kültürel değişim olmadan bu tür ikinci dereceden ayrıntılarla uğraşmak, **sapma** olarak değerlendiriliyor. Peki, bu kültürel değişim kendiliğinden mi olacak? Biz kendi sorunlarımıza sahip çıkıp, çözüm yolları aramazsak, bunları ileriye atıp yok sayarsak, sorunlar çözülecek mi? Yüzlerce yıldır sürüp giden kadın-erkek ayrımını biz mi yarattık ki bizden kadın-erkek ayrımı yapmamamız isteniyor? Toplumsal, ekonomik değişime bağımlıdır denen çözümler bu değişim olduğunda nasıl gerçekleşecek? Gökten mi inecek çağdaş kafalı kadın ve erkekler?

kadın insan

yankı/zeynep

ARAŞTIRMA

Lozan'ın düşündürdükleri

PROF.DR. TOKTAMIŞ ATEŞ

"Sadece evet veya hayır demek kolaydır. Fakat birçok masum insanın kanı, milletlerin mukadderatı mevzu olduğu bir zamanda işi böyle kolaya almak kabil midir? İnsanların mukadderatı

Ulusun büyük özverisiyle yoktan varedilmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları, İzmir'e girmiş; son

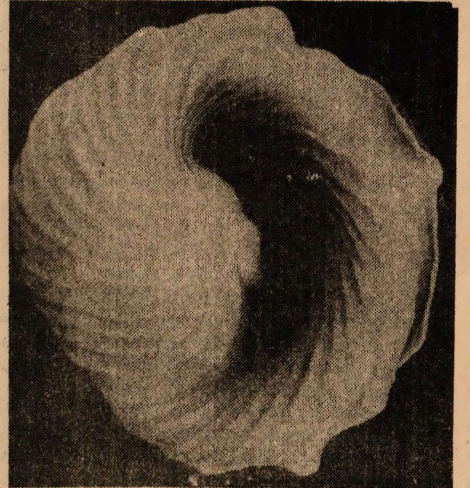
rımız bizimle üç dört senelik bir hesap görmüyorlar. Üç dört yüz senelik bir hesap görmeye başlıyorlar.. Millet kararını vermiştir. Ancak bütün millet ve cihan bilsin ki, en nihayet ve en nihayet bu millet tam istiklalinin temin edildi-

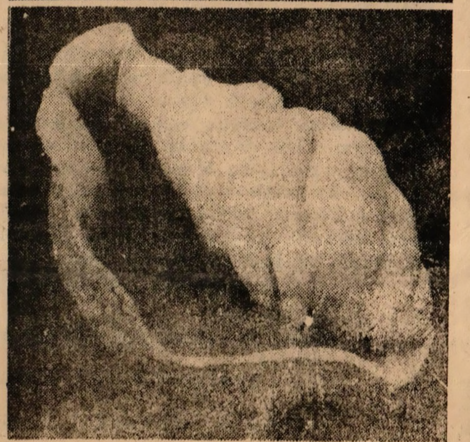
konulmuşsa ne kadar baskı ve tehdit altında ise o derece dış dünyayı ürkütücü, tehlikeli ve korkunç bulmaktadır. Böylece, girgin, yürekli, savaşımcı, yılmaz gibi sıfatlar ancak erkekleri betimlemek için kullanılacak, bu sıfatlara uygun bir kadın ise **"erkek gibi kadın"** olarak nitelendirilecektir. Yani, kadın ya kendine ya da toplumsal ilişkilerden en az birine yabancılaşmayı seçmek özgürlüğü ile özgürdür.

Güvensizlik doğuran etkenler nefret duyma eğilimlerini körükler. Kadının gelecek hakkındaki kuşkuları endişelerini arttırmakta, ortalama çoğunluğu, kendini var etme savaşından: "size gereksinimim var ya da sizden korkuyorum bu nedenle kendimi yapay, düzmece ve edilgen bir yaşama bırakıyorum" biçiminde bilinçli ya da bilinçsizce seçilmiş bir yaşam modeline itmektedir. Kadın bu kurgusal yapılanmada suskun gibi görülse de gerçekte sevgi objesini farklılaştırarak ya nevrotik davranışlara yönelip, kâh çocuğuna aşırı ilgi, adanma ile bağlanıp cinsel ve duygusal doyumsuzluklarını sağlıksız ilişkiler biçiminde yeniden üretmekte, ya da başka etkenlerin de devreye girmesi ile bu doyumsuzlukların alanını değiştirerek yaşadığı tüketim toplumunun ajanı olarak nesneleşmekle (bunu anlamak için TV reklamlarına bir göz atmak yeter) varoluş savaşımı alanını kaydırarak doyumsuz bir şekilde doyuma ulaşmaya çalışacaktır.

Peki, ya erkeklerin iç zincirleri? iktidar sorununun yol açtığı güçlü olma tutkularının güdümünde ün, şeref ve para arzuları...

İşte, tam burada feministler erkekleri dışlamak şöyle dursun aksine, kadın savaşımının bütünselliğini vurgulayarak bu savaşımın uygar bir toplumun kaçınılmaz, vazgeçilmez ve gerekli koşulu olduğu bilinci ile varolanı tartışmaya açmaktadır. Çünkü, hareket konuşulmayanı konuşmakla cinsiyetçi egemen kültürü sorgulamakta, toplumun organik yapısında dönüşümü sağlayıcı değişimleri önermektedir. Kadın-erkek

Yunan birlikleri Anadolu'yu terketmiş; Türkiye-İngiltere arasında boğazlar nedeniyle çıkması olası bir çatışma, Mudanya Mütarekesiyle durdurulmuştu. Bundan birkaç gün sonra İngiltere'nin **"Doğu Politikası"**nın mimarı ve uygulayıcı olan Lloyd Georg şöyle konuşuyordu: (1)

"Diğer üstünlüklerinin ötesinde Türk gibi birinci sınıf savaşçıya karşı blöf yapmayı tecrübe etmek iyi değildir. Bu oyun ancak korkaklara uygulanır. Türkler işin ciddiyetini veya gevşekliğini derhal anlarlar.."

Eğer Lloyd Georg savaş sonrasında dile getirdiği bu düşüncelere savaş öncesinde de sahip olsaydı, Megola İdea denen saçmalığa kapılmaz ve Yunanistan'ı Anadolu'ya sürerek çekilen bunca acılara neden olmazdı.

REFET PAŞA İSTANBUL'A GELİYOR

Mudanya koşullarına göre, müttefikler İstanbul'u barış andlaşmasının imzalanmasından sonra boşaltacaklar; fakat bu arada sembolik bir Türk birliği İstanbul'a gelecekti. Gerçekten 18 Ekim 1922'de BMM adına Refet Paşa İstanbul'a geldiğinde yer yerinden oynadı. İşgâlin yıllar süren acısını, sıkıntısını ve utancını yaşamış olan **"Türk İstanbul"**, yüzbinlerle sokağa dökülmüştü. Balkon ve pencerelerden atılan çiçeklerden Refet Paşanın arabası kayboluyordu. Sevinç gözyaşlarıyla süslenen bu tür heyecanlı gösteriler, salt İstanbul'da değil, yurdun her yanında günlerce sürdü.

İşte bu hava içinde Lozan'daki Barış görüşmelerine katılacak olan heyetin belirlenmesi gerekiyordu. Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey çok iyi bir diplomat ve devlet adamı olmasına karşın, müttefiklere ve özellikle İngiltere'ye karşı Türk ulusunun yeni çehre ve kararlılığını gösterecek; yeni anlayışını ödünsüz ve katı bir biçimde ortaya koyacak niteliklere sahip değildi. Lozan'da Ankara'nın istediği şey; zaten pek de ustası olmadığımız diplomasi değil, bağımsızlık ve koşulsuz egemenlik konusundaki ödünsüz kararlılık idi. Ve bu çerçeve içinde Yusuf Kemal istifa ederek, yerini askeri utkunun önemli ölçüde paydaşlarından olan ve niteliklerini Mudanya görüşmelerinde bir kez daha sergilemiş olan İsmet Paşa'ya bıraktı.

AÇILIŞ BİR HAFTA ERTELENİYOR

Lozan'da barış konferansının 13 Kasım'da başlaması gerekiyordu. Buna göre 11 Kasım 1922'de kalabalık bir danışmanlar grubu ile Lozan'a gelen Türk heyeti, açılışın bir hafta ertelendiğini öğrendi. Zira müttefikler belirli temel noktalarda kendi aralarında anlaşamıyorlardı.

Her türlü ayrıntıların ve tartışmaların dışında ve üzerinde Ankara'nın Lozan'dan temel beklentisi şuydu: Mali, siyasal, askeri, kültürel vb. hiç bir noktada, hiç bir dış denetime kesinlikle izin vermeyen ve Misak-ı Millî hudutları içinde tam bağımsız bir Türk devletinin koşullarının hazırlanması ve bunun dünyaya kabul ettirilmesi.

"... altında çalıştım. Şimdi hadiseler hakkında hüküm vermeyi, milletlerin vicdanına bırakıyorum... Bütün fedakârlıkları yaptım. Herşeyi kabul ettim. Fakat memleketimin iktisadi esaretini reddederim"

Böylesi bir talep ve beklenti, çok acı bir biçimde belki bugünümüz açısından bile bir anlam taşıyabilir; ama o günlerde böylesi bir talep kimilerinin gözünde çok **"aşırı"** bir talepti. Zira Osmanlı İmparatorluğu yaşamının son yüzyılında bu alanlardaki ödünleri ve ödün verme konusundaki denge oyunuyla varlığını sürdürebilmiş, çok uluslu bir imparatorluk olarak ayakta kalabilmişti. Ankara ise artık böylesine çok uluslu bir imparatorluğu yaşatma amacında değildi. Misak-ı Millî, salt Türk nüfusun çoğunlukta olduğu bölgeleri kapsayan bir talepti. Ve bugünkü sınırlarımızı kapsayan bu toprak parçası üzerinde türdeş bir topluluk yaşadığı söylenebilirdi. Kaldı ki, kuzey ve özellikle Batı Anadolu'daki Rumlarla , savaşın getirdiği kin ve acılardan sonra artık birarada yaşama olasılığı kalmamıştı. Bunların Yunanistan topraklarında yaşayan Türklerle değişimi kaçınılmazdı.

ALIŞILAGELMİŞ SAYGISIZLIKLARDAN BİRİ

Görüşmelerin bir hafta ertelenmesi ve Türk tarafına ancak Lozan'a geldiklerinde bunun duyurulması, Osmanlı temsilcilerine karşı yapılan alışılagelmiş saygısızlıklardan biriydi. Oysaki gelenler kulaklarındaki top seslerinin tahribatı henüz geçmemiş; Ankara'da bir kahveden ödünç alınmış gaz lambasının ışığında ve gene bir lisedan getirilmiş sıralarda oturarak sabahlara kadar tam bağımsızlığı sağlamanın savaşımını vermiş ve "ya istiklâl, ya ölüm" parolasını temel ilke edinmiş bir delegasyondular. Ve İsmet Paşa Lozan'a iner inmez derhal müttefiklere birer telgraf çekerek; kesin olarak belirtilen tarihte Lozan'a geldiğini ve **"görüşmelere hazır olduğunu"** belirtmiş ve durumu protesto etmişti. Ayrıca bir de basın toplantısı yaparak durumu gazetecilere açıklamıştı.

Türkiye'den gelen bu heyetin, o "eski ve yumuşak, güzel Türklere" benzemediği daha görüşmeler başlamadan belli olmuştu. Gene müttefiklerin düzenlemiş oldukları açılış töreninde, önce İsviçre Devlet Başkanı Haab'ın bir konuşması ve İngiltere Temsilcisi Lord Cürzon'un bunu yanıtlaması vardı. Programı öğrenen İsmet Paşa, kesinlikle konuşmak istediğini ve ancak Lord Cürzon da konuşmazsa konuşmadan vazgeçeceğini belirtmiş ve böylece konuşma olanağı sağlayarak, son derece sert bir konuşma yapmış ve Türkiye'nin uğradığı haksızlıkları dile getirmişti.

Lozan'da müttefiklerle Ankara arasındaki temel çatışma bir anlayış farkından kaynaklanıyordu. Müttefikler karşılarındaki heyeti 1. Dünya Savaşında yenilmiş olan Osmanlı İmparatorluğunun delegeleri gibi görüyorlar ve yeni gelişen koşullar karşısında, daha önceden imzalanmış olan Sevr Andlaşmasının koşullarını biraz değiştirmek ve yumuşatmak ister bir havada görüşmeleri götürmek istiyorlardı. Türk delegasyonu ise, çok büyük özveri ve acılarla kazanılmış onurlu bir utkunun sahibi olarak ve kesinlikle eşit koşullarla masaya oturmak istiyor ve Osmanlı İmparatorluğunun devamı olduklarını kabul etmedikleri gibi, Sevr diye bir andlaşmanın adını bile duymak istemiyorlardı.

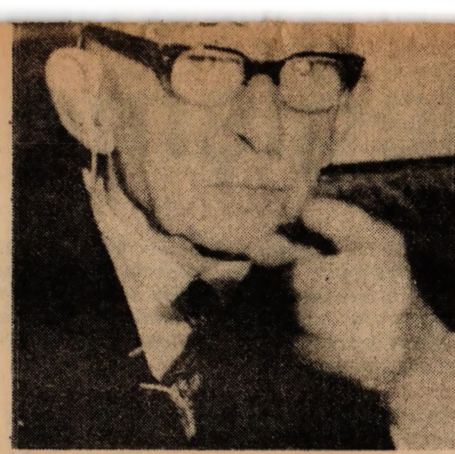
24 TEMMUZ 1923 VE BARIŞ ANLAŞMASI

Lozan Barış görüşmeleri 21 Kasım 1922'de başladı. 4 Şubat 1923'de aravemilen görüşmeler 23 Nisan 1923'de yeniden başladı ve 24 Temmuz 1923'de Barış Andlaşması imzalandı.

Görüşmelere başlandığı gün üç ana komisyon oluşturuldu. Bunlardan biri azınlıklar sorunuyla ilgili çalışmaları yürütecek; bir diğeri sınırlar, boğazlar ve askerî konulardaki çalışmaları yürütecek ve nihayet üçüncü bir komisyon da parasal, ekonomik ve yasal konulardaki çalışmaları yürütecekti. Her komisyon içinde gereği kadar altkomisyonlar da oluşturulmuştu.

Lozan'daki en sert, çetin ve ateşli tartışmaların ilk iki komisyonda olmasına karşın, konferansın ara verme nedeni üçüncü komisyonda görüşülen ekonomik nedenlerden kaynaklandı. Müttefikler kapitülasyonların sürdürülmesini istiyor, ayrıca Trakya'da bulundurulacak asker sayısını da denetlemek istiyorlardı.

Üç aydan fazla süren görüşmelerde ortak bir metin üzerinde anlaşma sağlanamayınca, müttefikler kendi aralarında bir metin hazırlamışlar ve bunu 3 Şubat 1923'de bir "ültimatom" havasında İsmet Paşa'ya vermişlerdi. (2) Gece geç saatlere kadar bu metni inceleyen Türk delegasyonu bir karşı teklif hazırladı. Ancak 4 Şubat'taki görüşmelerde

anlaşma sağlanamadı. Lord Cürzon'un Londra'ya dönme ve savaş tehdidine karşılık İsmet Paşa, **"Türk ulusal egemenliğine aykırı hiç bir koşulu kabul edemem"** diyordu. Ve gerçekten kimi arabuluculuk çabalarına ve trenin kalkışının birkaç kez ertelenmesine karşın anlaşma sağlanamadı ve Lord Cürzon Lozan'dan ayrıldı. Oteline dönen İsmet Paşa'ya bir gazetecinin sorduğu "Ne oldu Paşam?", sorusuna verdiği yanıt çok anlamlıdır: "Ne olacak? Hiç! Esaret altına girmeği kabul etmedik."

ATEŞKES DE SONA MI ERİYOR?

Görüşmelerin böylesine kesilmesi tekrar savaş olasılığını ortaya çıkarmıştı. Zira Mudanya'da varılan anlaşmaya göre ateşkes, barış görüşmeleri devam ettiği sürece yapılmıştı. Şimdi görüşmeler kesildiğine göre, acaba ateşkes de sona mı eriyordu? Sonunda konferansın kesilmediği ve sadece ara verdiği konusunda bir anlaşmaya varıldı, ve İsmet Paşa da Lozan'dan ayrılarak Ankara'ya döndü.

Fakat Lozan'dan ayrılmadan önce yaptığı basın toplantısında çok önemli kimi noktalara değinmiştir ki, bu noktalar günümüz açısından da çok önemli ve anlamlıdır. Şöyle konuşmaktadır İsmet Paşa;

"..Sadece evet veya hayır demek kolaydır. Fakat birçok masum insanın kanı, milletlerin mukadderatı mevzu olduğu bir zamanda işi böyle kolaya almak kabil midir? İnsanların mukadderatı oyuncak mıdır? Ben bütün konferansta bu mesuliyetin yükü altında çalıştım. Şimdi hadiseler hakkında hüküm vermeyi, milletlerin vicdanına bırakıyorum....Bütün fedakarlıkları yaptım. Her şeyi kabul ettim. Fakat memleketimin iktisadi esaretini reddederim."

Lozan'daki gelişmeleri İktisat Kongresi nedeniyle geldiği İzmir'de öğrenen Mustafa Kemal, burada yaptığı konuşmada da aynı önemli noktayı vurguluyordu:

"..Efendiler! Bu memleketi esirler ülkesi yapamayız. Lozan Konferansının son müzakeresi bu nokta ile alâkadardır... Aylardan beri müzakereler, münakaşalar cereyan etti. Fakat muhatapla-ğını görmedikçe, yürümeye başladığı yolda, bir an durmayacaktır."

İsmet Paşa'nın çok sonraları, 15 Eylül 1960'da Ankara'da Atatürk haftasında yaptığı bir konuşmada değindiği bir başka çok ilginç nokta vardır. Şöyle konuşur İsmet Paşa; (3)

"..Orada bir akşam, İngiliz delegesi Lord Cürzon, yanında ABD delegesi varken bana şöyle dedi:
— Aylardan beri müzakere ediyoruz. Arzu ettiklerimizin hiç birisini alamıyoruz. Memnun değiliz sizden. Ama ne reddederseniz, cebimize atıyoruz. Cebimize saklıyoruz. Memleketiniz haraptır. Yarın geleceksiniz. Bunları tamir etmek için, kalkınmak için yardım isteyeceksiniz. O zaman, bu cebime koyduklarımdan herbirini birer, birer çıkarıp size vereceğim..
Ben cevap verdim:
— Çok emekle bu sonuca varmışızdır. Şartlarımız milletimize göre haklıdır. Bunları ne olursa olsun alacağız. Siz şimdi verin. Sonra gelirsek, istediğinizi yapın.."

Bugün aradan altmış yıl geçtikten sonra düşünüldüğünde, insanın aklına, "Acaba Lord Cürzon haklı mıydı?" sorusu geliyor. Ama bakınca ne Atatürk'ün ve ne de İsmet Paşa'nın "oraya gitmediğini" görüyoruz. Lord Cürzon'un cebine koyduklarını teker, teker çıkartması için, 1950'leri beklemesi gerekecektir.

Kefen bezinden, toplu iğnesine; şekerinden kurşun kalemine kadar dışardan almak zorunda olan ve uzun yıllar süren savaşların perişan ettiği; mimarı, mühendisi, jeoloğu, kimyacısı, iktisatçısı, işletmecisi vb. olmayan; genç ve yetişkin kuşakları savaşlarda erimiş o günlerin onurlu Türkiyesi ile, günümüz Türkiyesi karşılaştırıldığında pek çok noktada ileri giderken; ulusal bağımsızlığa duyulan saygı ve özen, ulusal egemenliğin paylaşılmazlığı vb. gibi pek çok temel moral konularda nasıl geriye gittiğimizi acı ve ızdırapla gözleyebiliyoruz.

Günümüzün, mühendisleri işsiz dolaşan elli milyonluk Türkiye'sinde bu moral gerilemenin nedenlerini düşündüğümüzde, herhalde Lord Cürzon'un İsmet Paşa'ya söylediklerini anımsamak gerekir. Eğer o günlerde vermemek için savaştığımız ödünleri, bugün verdiğimizde bunu "iktisadi bir başarı", ya da "güvenilirlilik ölçüsü" olarak sevinçle karşılıyorsak, köprülerin altından çok sular akmış demektir ve günde on kez adını da ansak Atatürk'ten ve Atatürkçülükten uzaklaşılmış demektir.

(1) Karacan, Ali Naci; "Lozan", Baskı Milliyet Yayınları, İst. 1971 s. 51
(2) Aydemir, Şevket Süreyya; "İkinci Adam" I, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1966, s. 244 vd
(3) a.e.; s. 235-236

Zonguldak alın yazısı mı?

İBRAHİM AKYÜREK

"İnsangücü Eğitim Müdürlüğü'nde açılan Barutçuluk kursuna katılarak yapılan sınavı kazanıp bu barutçu ehliyetnamesini aldım.

Verilecek olan Barutçuluk görevimi içerde ve dışarda öğrendiklerime ve görevim esnasında daima üzerimde taşıyacağım ehliyetnamede yazılı esaslara göre noksansız ve kusursuz olarak yapacağıma namusum ve şerefim üzerine söz verir ve verdiğim sözü imzam ile onaylarım."

Bu sözler, Zonguldak Armutçuk'daki grizu olayının gerçekleştiği vardiyanın bir öncesinde çalışan bir BARUTÇU'nun bize gösterdiği ehliyetnamesinde yazılıydı. İş güvenliği için bir aylık eğitimden geçen bu işçi, grizu tehlikesi olan yere lağım atmaktan (Dinamit atma işi) kaçındığı için önceki yerinden sürülmüş. Bir başka işçi, üretim olsun diye yüzde altmış tehlike olan yerlerde bile çalıştırıldıklarını söylüyor. Ve ortak görüşlerini açıklıyorlar: 1.5 aydan beri burada grizu (işçilerin deyimiyle ateş nefes) tehlikesi olduğu biliniyordu.

"— Ne istersiniz beyim, dedi. Altmış kuruşa kaba döşekte yatacak değiliz ya, elbette burada yatacağız, altmış kuruş yövmiye ile şu olur..

Parmağı ile gösterdiği köşede, paslı bir sac üzerinde pişmek üzere hazırlanmış mısır bulaması duruyordu!"...

"ÜRETİM ZORLAMASI"

Armutçuk ve Kozlu'daki can kırımının nedenleri konusunda basınımız ilk kez gerçeğe yaklaştı. Yaklaşılan gerçek aslında yıllardanberi meslek odalarının, bilim adamlarının, sendikaların yineledikleri ÜRETİM ZORLAMASI gerçeği idi. İşçiler boşuna üretim zorlamasına ZAR-ZOR ismini takmamışlardı.

Yatırımlar tam gerçekleşmeyecek, ama üretim aynı kalacak ya da artacak. Çünkü en ucuz yatırım İNSAN'dı. Daha çok üretim için işçiler gözden çıkarılmışlardı bir kere. Üretimin artırılması için masa başında planlanan hedeflere ulaşılmalıydı. Çünkü enerji tüketiminde kömürün payı 1978'de % 19.9'dan 1981'de % 38.8'e çıkmıştı. (1) Fuel-oil'den kömüre dönüş operasyonları yapılıyordu. İşçiye verilen kömür miktarı da azaltılmalıydı. Zonguldak halkı kömür almak için sıraya girse iyi olurdu. İsteyen linyit kullanır, isteyen taşlı kömüre razı olurdu. Masraflar en az olmalıydı ki üsttekilerin gözüne girilmeliydi. Planlanan hedeflere çabucak ulaşılmalıydı. Gelişmiş teknoloji mi, gerekli önlemler için harcama mı, eğitim mi.. En ucuz yatırım olarak maden işçisi ne güne duruyordu. Hem bir büyük işverenimiz iki üç yıl önce televizyonda hedefi açıklamıştı: "Tek kurtuluş linyit ve özellikle taşkömür üretiminin artırılmasıdır" Arkadan gelsin grizu, gelsin göçük.

"EKİPLER ARASI ÜRETİM YARIŞI"NI KİM ZORLUYOR?

Tüm gazetelerce paylaşılan üretim zorlaması gerçeğine Tercüman gazetesi başka bir açıdan yaklaşmayı uygun buldu: EKİPLERARASI ÜRETİM YARIŞI. Haberin devamı şöyle: "Rekabet o kadar kızışmıştı ki, çalışan ekiplerden bir kısmı üretimleri fazla gözüksün diye kömürün yanısıra ocaktan çıkan taşları bile yanmış yağlarla kömür rengine boyuyordu. Siyaha boyanmış taşlar kömürmüş gibi tartılarak o ekibin kazanç hanesine ilave ediliyordu." (2)

Ekip şefleri, emniyetçiler, mühendisler niçin durup dururken yarış etsinler; kendilerinin bulunmadıkları, ama grizu tehlikesinin bulunduğu koşullarda işçilere dönüp "Akıl değil, kömür istiyorum" diyerek çalışma emri versinler.

Üretimin "Daha çok kâr" ilkesi içinde gelişmesi; şefleri, kontrol görevlilerini, mühendisleri üretim artışının kaymağı olan PRİM'den aslan payını almaya itiyor. Bir yanda prim artışına yol açanlar, öte yanda primden payını alanlar.

Üretim sisteminin dayandığı bu gerçeği görmek işimize gelmediği sürece alın size bir yığın bahane. Havzada her an ölüme hazır binlerce işçiye yetecek kadar bahane:

Mühendisler ocağa inmiyor - Yangın söndürülmeden işçiler ocağa sokuldu - İhmal ve ilgisizlik - Cihazlar bozuktu - Mevzuat noksanlığı - Havzanın jeolojik zorlukları - Disipline uyulmuyor - İşçilerin cahilliği ve dikkatsizliği...

Üretim işçiden yana düzenlenip denetlenmediği sürece bu bahanelere sık sık sarılıp durumu kurtardığımızı sanabiliriz.

CENNETE GİDENLER

Zonguldak esnafı, memuru, işçisi arasında bir söz vardır: "Yeraltındaki işçiler öldükten sonra mutlaka cennete gider." İşçiler cennete gidedursun, dönemin EKİ (Ereğli Kömürleri İşletmesi) müdürü yaptığı bir basın toplantısında şöyle yakındı: "Havzamızdaki kazalar daima bazı çevreler tarafından maksatlı ve somut değerler içermeyen polemiklere neden edilmiştir. Münferit bir olayı alıp genelleştirmek, gerçekleri görmemek bu çevrelerin en önde gelen özellikleridir."

Ölü sayısının otuzu bulduğu 1981 yılı için müessese müdürünün değerlendirmesi de şöyle: "Çok iyi bir 1981 yılı geçirdik." (3)

ÇİFTE SOYGUN

Havzadaki avukatların bir bölümü, işçilerin yiten parmak, kol ve bacaklarından, ciğerlerindeki "Slikoz" dan iyi para kazanıyor. Çürüğe çıkan işçilerin EKİ işvereni aleyhine açtıkları davalardan avukatların kazandıkları milyonları buluyor. Tazminatını ödeyemiyen EKİ'nin mallarına haciz bile koyduruyorlar. Öte yandan işçilerin milyarları bulan ikramiye, tazminat alacakları devlet tahvilleri ile ödeniyor. Bu tahvillerde piyasada tüccar ve tefeciler tarafından ucuza kapatılıyor. (4) Beri yanda hastahanelerin bilinen durumu "Rüşvetçi doktor" davalarını çoğaltmış. (5) Dinlenme, başka hastahanelere sevk, ameliyat gibi en doğal gereksinmeler için maden işçileri avukatlardan önce bu doktorların elinden geçiyor. Geriye sağlam birşey kalırsa onu da grizu göçük alıyor.

"CAN BAHASINA ÇALIŞIYORUZ..."

"...Bu bölümden, çalışma bölümüne geçiniz, orada da aynı feci duruma rastlayacaksınız. İşte Cevat Bey, bir işçi barakası içinde, işçilerle konuşuyor:

— Merhaba..nerelisiniz?

— Merhaba..hepimiz Dadaylı'yız.

— Burada daimi mi çalışırsınız?

— Hayır..biz hem çiftçiyiz, hem işçi..

Avuç içi kadar loş bir yerde, sıralanan altı tane tahta kereveti göstererek:

— Bu kuru yerde mi yatarsınız?

Genç Daday'lı çekimserliğe, kaçınmaya gerek görmeyerek, yüksek sesle ve titrek bir anlatım gücü ile:

— Ne istersiniz beyim, dedi. Altmış kuruşa kaba döşekte yatacak değiliz ya, elbette burada yatacağız, altmış kuruş yövmiye ile şu olur..

Parmağı ile gösterdiği köşede, paslı bir sac üzerinde pişmek üzere hazırlanmış mısır bulaması duruyordu !..

Kapının önünde güler yüzlü bir Daday çocuğuna rastladık. Koltuğu altında bir somun ekmek vardı. Yine Cevat Bey konuştu:

— Bu kaç dirhem gelir, tam okka mı?

— Hayır 325 dirhem.

— Kaça aldın?

— Yirmi kuruşa !..

Arkadan ben soruşturdum:

— Daha ucuz alması mümkün değil mi?

Genç kinayeli ve acı bir gülücükle karşılık verdi:

— Ucuza çalışmıyoruz ki, ucuz alalım.

— Altmış kuruş bahalı mı sanki !.

— Biz kuruş hesabına çalışmıyoruz ki !.

— Ya ne bahasına çalışıyorsunuz?

Genç, anladım ki boşta kalan yumruğunu göstermeden sıktı ve beni baştan aşağı süzerek:

— Can bahasına çalışıyoruz..can bahasına !. (6)

(1) Zonguldak Kömür Havzasındaki işkazalarının nedenleri (Maden Mühendisleri Odası Toplu Çalışma Ürünü) Birlik Haberleri, Kasım-Mart 1975
(2) Tercüman Gazetesi, 11 Mart 1983
(3) Şafak Gazetesi, 8 Ocak 1982, yerel gazete Uyanış Gazetesi, 16 Ocak 1982, yerel gazete
(4) Emekli Işçilerin Tahvillerini Banker ve Tüccar Topladı, Cumhuriyet, 7 Ağustos 1982
(5) 500 lira ver hemen ameliyat eder, Hürriyet, 27 Mayıs 1976
(6) Kömür Havzasında İlk grev, Turgut Etüngü 1976 Koza yayınları, Havzada inceleme yapma görevi verilen Bolu Milletvekili Cevat Abbas ve yazar Akagündüz'ün "Zonguldak" isimli yerel gazetede çıkan izlenimlerinden, 17 Mayıs 1924

HAFTANIN YAZISI

Halk kültürümüze saygı

Buz Palas

Ardahan ve yöresinin en önemli sorunlarından biri yakacak sorunudur. Toplumun % 90'nının tezek yaktığı kale duvarı gibi desenli yığınaklardan bellidir. 24'e varan köy sayısı 6 ay sürekli ve don- tolonun düğmesini soğuktan parmakları bir araya gelmediğinden önü açık kazaya varan öğrencilere sık rastlanır. Önceleri üşene büzüle yaptıkları bu iş tatlılaşır dahada katmerleştirin Halil Efendi

Halk oyunlarımız, özgeçmişimizin kültür mirasıdırlar. İnsanların duyuş, düşünüş, tepki ve beklentilerini simgeleyen ürünlerdir. Bu kültürel birikimin günümüze doğru bir şekilde aktarılması gerekir. Bu aktarma da bilimsel ve ileriye dönük bir çalışma ile olabilir.

Bugün birçok kişi kurum ve kuruluşlar halk oyunları konusunda çalışmalar yapmaktadırlar. Bu kişi ve kuruluşların hepsi de doğruyu yaptıklarını söylemekteler. Oysaki bu halk oyunları çalışmaları bilimsel bir bakıştan uzak bir anlayış içerisinde ele alınmakta.

Somut bir örnekle yapılan bu yanlış çalışmaları anlatmaya çalışayım: 1960'lı yıllardan bu yana çeşitli okul ve dernekler tarafından İstanbul'da Siirt yöresi halkoyunları çalışılıyor ve sergileniyor. Yıl 1982-83 hâlâ halkoyunları öğreticileri arasında seninki doğru, benimki doğru kavgası sürüyor. Halk oyunları öğreticilerinin hemen hemen tümünün Siirt yöre oyunları üzerine gösterdikleri birbirinden farklı idi. Oysa bunların çok az bir nüans farklılığı ile birbirine benzemesi gerekirdi. Ben öğretici olarak İstanbul Üniversitesi Halk Oyunları Topluluğunu çalıştırıyordum. Bu kargaşa içerisinde bilimsel bir araştırma yapmak için 1983 Nisanında Siirt'in yolunu tuttum. Amacım sadece halk oyunlarını araştırmak idi.

Siirt'in merkez ve bazı ilçelerinde yaptığım araştırmalar sonunda çok ilginç şeylerle karşılaştım. Bugüne kadar İstanbul'da oynanan Siirt yöresi halk oyunlarının hem müzik hem de figür olarak tamamen uydurma olduğunu gördüm. İnsanın ilk etapta inanası gelmiyor ama malesef 20-25 senedir insanlara uydurma bir kültür öğretilmiş ve sunulmuştur. Bakın bu yanlış müzik ve figürler nasıl meydana gelmiş; 20-25 yıl önce Siirt'ten İstanbul'a gelen vatandaşlardan bir grup bu oyunların yaratıcısı olmuş. Ben bu vatandaşlardan birinin oğlu ile İstanbul'da konuşma olanağı buldum ve soruyorum:

— Ağabey Siirt'e gittim ama sizin oynadığınız bu oyunlar ve müzikleri orada yok.

— Evet doğrudur bu oyunlar orada yoktur.

— Peki bu oyunlar nereden çıktı?

— Bu oyunların çoğu İstanbul'da uydurulmuştur. Hatta bunların öncüsü rahmetli babam ve arkadaşları olmuştur.

İşte böyle çeyrek asırdır Siirt oyunları İstanbul'da yanlış olarak tanıtılıyor. Ama hiç kimse de çıkıp buna dur demiyor. Oysa Halkbilim konusunda araştırma yapan aydınlarımız ve kurumlarımız var. Herhalde bunlardan hiçbirinin yolu Siirt ve dolaylarına düşmemiş, inşallah bundan sonra düşer. Bugün onlarca kuruluş bu yanlış çalışmaları yapmıştır ve halen de yapmaktadır. Bu kuruluşlardan yalnızca İstanbul Üniversitesi Halk Oyunları Topluluğu ve Basın-Yayın Y.O. bu çalışmalarını durdurmuştur. Diğer birçok kuruluş uyarılmalarına rağmen uydurma oyunları sergilemeye devam etmişlerdir.

Şurası çok ilginçtir ki yıllardır halk oyunları konusunda doğru veya yanlış teşvik edici çalışmaları olan Milliyet gazetesinin düzenlediği yarışmada uydurma oyunları sergileyen Avusturya lisesine Türkiye 3.lüğü verilmiştir. Yine Milli Eğitim Vakfı'nın düzenlemiş olduğu yarışmada bazı jüri üyeleri oyunların uydurma olduklarını bilmelerine rağmen Avusturya lisesine 3.lük verilmiştir. Tüm bunlardan sonra da Avusturya lisesi uydurma Siirt yöresi oyunları ile Avusturya'ya gönderilmiştir. Bu noktada yarışma jürilerinin ve çalıştırıcıların halkbilimi konusunda ne kadar yetkin oldukları ve neleri değerlendirebildikleri sanırım oldukça açıktır.

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yaşayan insanlarımızın, zengin ve gür oyun kaynağı bu insanlarımızın yaşantılarının yansımaları ile doludur. Oyunlardaki figürler, ezgiler, türküler Anadolu insanımızın canayakınlığını, coşkusunu, kıvrak zekasını, doğayla mücadelesini yansıtır. Yaz-kış demeksizin kadın, erkek, çoluk, çocuk, omuz-omuza, kolkola birlikte sürdürülen bir yaşam kavgasını anlatır bizlere. Adıyaman'ın galuç, Sivas'ın işhalayı, Urfa'nın kımılı, Van'ın, Bitlis'in, Siirt'in halayları ve daha birçok oyunlar Anadolu insanımızın yaşamını anlatır bizlere.

İşte tüm bunlardan dolayı özkültürümüz olan halkoyunlarımızı isteyen dilediği gibi yorumlayamaz, uyduramaz. Ticari amaçla kullanamaz ve bu oyunları tekeline alamaz.

Son olarak şunu söylemek istiyorum; halkbilim dalında bilimsel çalışmalar yapan kurumlar ve özellikle üniversite topluluklarını biran önce ilişkiye geçip bu amaçsız çalışmalara alternatif çalışmalar yapmaya ve özkültürümüze sahip çıkmaya çağırıyorum.

Yalçın TÜRK

durucu kış fırtınalarına karşın tezekle mücadele verirler bu yakıt sadece ısınmada değil aynı zamanda pişirme işlevinde üstlenir. Zira orman alanı ihtiyaca cevap veremeyecek kadar azdır.

Her güz dönemi sırasıyla civar köylere Yanlızçam ormanından öküz arabasıyle yanlız kuru dal ve toprak içinde bulunan kök kısımlarını getirmek koşuluyla izin verilir. Bu olay yöre halkı için düğün bayramdır. Böylesi sevindirici bir bayramı ne acıdırki köylümüz evine müjdeyle ulaştırabileceği bir kağnı dolu odunun üç katını orman içinde tahrip ederler. Ya yıkılan toprak damlarına bir direk ulaştırabilmek için götürdükleri kuru dal ve köklerin içerisine bir kereste kamufle ederler. Ya da öküzün boynundaki bonduruğunu usta elleriyle orman içinde fidan ağaçlardan yontup çamur ve öküz gübresiyle eski görünümü vermek için sıvazlarlar. Aynı yöntemle kağnılarınıda yenilerler. Kilometrelerce uzaktaki evlerine heyecanla ulaştırırlar. Bundan oniki yıl kadar önce devletperver bir orman mühendisi bilinçsizce meşeyi zedeleyen binlerce kişiyi bu ihtiyaçlarından alıkoyar. Her iki tarafa hak vermemek irade dışı olsa gerek.

Bu olayların paraleli dört lise öğrencisinin yaşamlarını nasıl etkilediğine beraber gülelim. 20 km. uzaktaki köylerinden getirmiş oldukları tezeği buz palas ismini verdikleri evde tutuşturmak için çare ararlar. Çevrede tahta parçası, meyve kasası, yani koparılıp eve getirilebilecek her yanıcı maddeye bazen istiyerek bazende izinsiz el uzatma cesaretini soğuktan titremelerinden alsalar gerek. Ardahan'da sadece bağlı oldukları köyler değilki Göle, Hanak ve Posaf'tanda talebeler yoğundur. İşte böylesine kalabalık bir öğrenci yığınının kuru bir odun parçasına büyük bir kesimi muhtaçtır. Hele birde ayaz takviyeli tipi çöktümüydü değil yakmaya dişini karıştırmaya kürdan bulamazsın.

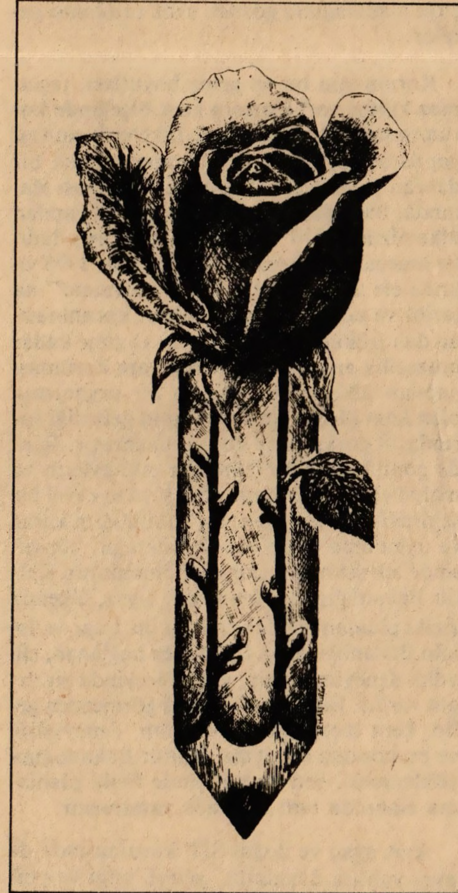
Buz palas kafadarlarının annesiz ve bekar yaşamlarını sürdürebilmeleri için her akşam birisinin sobayı tutuşturup tezeğin yanmasına zemin hazırlamak görev taksimlerindeki rolleridir. Gündüzden göz altı ettikleri çeper, bahçelerdeki çit, toprak bacalara atılmış işe yaramayan ağaç parçalarından ne bulurlarsa kartal civcivi kapar gibi gece yarısıda olsa bu riske katlanma zorunluluğu vardır. Keza diş dişe vurmak daha beteridir.

Ne kış biteceğe benziyordu nede buz palas sakinlerinin zemheri ayazından kurtulacakları. Bu dört komşu çocuğu köylerine dönseler sefaletin çekilmezi orda idi. En iyisi her hafta sonu sırtlarıyla getirdikleri bir haftalık, arpa ekmeği ve katığını soğuk sıcak yemenin dışında seçenekleri yoktu. Atalarımız ne demişler "Sütü çalan ineği de çalar." Dün tahta parçası meyva kasası yürüten bu gençler bu yöntemle yetinmeyip toprak örtülü evlerin duman çıkan bacalarını ki genellikle ağaçtan yapılmıştır. Onu dahi söküp sürütmeye kadar işleri ileri götürdüler. Bu tip talebelerin fazlalığından korkulsa gerekki çevrede kısa zamanda ağaçtan eser kalmamıştır.

Artık bu işi planlı yapmanın zamanı kaçınılmaz oldu. Hayvancılıkla uğraşan mahallenin gübre tezkeresini yürütme boyutuna kadar yoğunlaştırdılar. Eh kara kışın insafı yok tükürsen yere düşene kadar donar. Hele köy yollarında tuvalete çıkıp pan-mahallesindeki bir evin bitişiğinden yıpranmış araba tekerini getirmeyi uygularken bekçi babanın toruna düşmezlermi, çil yavrusu gibi her biri bir sokağa dağılır. Bekçi efendi dört kişiden birini peşler. Düdük gürültü derken karanlık sokaklardan kapısı açık bir eve dalar, tekerci kapının arkasında siner bekçi baba el fenerinin yardımıyla avluyu geçip odanın kapısını açarak lambanın pirizini çevirir. Birde ne görsün yine annesizlik yaşamı süren başka bir talebe evi. Bekçi baba bunların ifadelerini picamaya benzer giysilerle ala dursun. Kapının arkasındaki ve diğerleri ikamet ettikleri buz palası korku ve heyecanla arada sırada kahkaha takviye ederek nefesleriyle ısıtırlar, öksüre, hapşıra, horlaya sabah olur. İçlerinden birinin aklına şahane bir öneri gelir. Her gün küçük şeyler getirene kadar dört kazık üzerine oturtulmuş evlerden de otuz kırk metre uzak tuvaleti getirmenin 25 günlük ihtiyaçlarını karşılayacaklarını varsayıp sözü bir ederler. Karda iz bırakmamak için değişik güzergah izlemeyi karar alırlar. Eldivenlerini giyinip yamalı atkılarına bürünerek saat gece iki sıralarında buz palastan uzaklaşıp hayallerindeki ağaç tuvalete yaklaşırlar. Ayaklarının karda çıkardığı garç gurç sesi tuvaletin içindeki büklüm durup ıhlanarak isalini def eden ondört yaşlarındaki erkek çocuktan bile haberleri yoktur. Zaten insan dışkısının öylesine donduğunu hesaplamışlardırki baltayla kesseniz kopmaz. O açıdan ufak bulaşıklar onlar için sakınca bile değildir. Dördü dört yandan sarılarak hamleye başladılar sıra sırtlanmaya gelmiştiki o eski prenseslerin perdeli ve ayaklı insan gücüyle götürülen paytona benzer seyyar mini sarayından bir ses. "ağabi, ben ineyimde öyle götürün" işitir işitmez tuvalet kulesini tesadüf buya kapısının üstüne bırakarak kaçarlar.

Bu yazı bir öykü değil acıda olsa yaşanmış gerçektir. Komşu il olan Artvin ormanlarında milyonlarca ağacın çürüdüğünü ya da yakılarak fidanlama yapıldığını izliyoruz. Sorumlu ve yetkililerden dileğimiz acaba faydalandırılamaz mı? Belki İran yolunun gerçekleşmesini beklerler. Umarız Ardahan yazgısını milimetrikte olsa değiştirme girişimleri halk ve devlet gücüyle pekişsin.

Şenal KARA/Artvin

Güzellik yarışmaları

Kadına salt bir 'dişi' gözüyle bakan kapitalist ekonomi bir yandan dikkatleri ekonomi dışına çekmek diğer yandan da kadını toplumsal konumdan uzaklaştırmak amacıyla her yıl dünya güzellik yarışmaları düzenlemektedir. 'Kraliçe' seçilen genç kız kitle iletişim araçlarıyla bir anda dünya kamuoyuna duyurulmakta ve sansasyon gazetelerinin ön sayfalarında büyük puntolarla tanıtılmaktadır.

Güzellik yarışmaları 'kadın' denen yüce varlığı "kadınsı' yönüyle teşhir etmekte âdeta 'İşte senin konumun budur' demeye getirmektedir. Oysa kadın 'çok çok daha farklı değerlere sahiptir. Bizde genellikle Türkiye güzelini (!) her yıl gazeteler seçer. Bu gazetelerin bazı yazarlarının köşelerinde rastladığımız 'güzellik yarışmalarının toplumsal açıdan ne zararı olabilirki....'şeklindeki yorumlarıysa herşeyden önce yazarlık ahlakına sığdıramadığımızı hemen belirtelim ve bu tip yazarcıklara şu hatırlatmayı yapalım: 'kadın, toplumsal değerlerin en yücesidir. O'nun teşhir edilmesine ve bir meta yerine konulmasına sağduyu sahibi bir yurttaş olarak karşı çıkarız.' Güzellik yarışmalarındaki temel amacın, dünyanın (Her nedense biz de kâinat güzeli deniyor) en güzel kızını seçmek olduğunu öne sürebilecek bir babayiğit göremiyoruz.

Güzellik yarışmaları, sözkonusu toplumun normlarını zorladığı gibi kültüründen de çok şeyler alıp götürmekte giderek toplumun yozlaşmasında etkenlerden birini oluşturmaktadır. Boyalı gazetelerde yılın güzelini gören genç kızlarımız (Tabii ki hepsi değil) günün birinde kendisinin de 'kraliçe' seçileceği özlemiyle yaşamakta, fotoğrafçılara yüzlerce lira para vererek değişik pozlar çektirerek yarışma komitesine göndermekteler. Gazeteler, ilgiyi ayakta tutabilmek ve biraz da tiraj kaygısıyla yarışma içinde yarışma düzenleyerek çeşitli armağan sözleriyle okurlar arasında kraliçeyi tahmin yarışmaları düzenlemekteler. Başka ülkelerde de örnekleri görülüyor mu bilmiyorum ama, bizde yılın erkeği de seçiliyor. Ne var ki erkekler arası dünya güzellik yarışması olmadığından seçilen delikanlı böyle yarışmalara katılamıyor. Lümpen bir gençlik yetiştirmekte bundan daha etkili birşey düşünülemez doğrusu.

Herşeye rağmen güzellik yarışmalarının boyutu giderek daha da büyüyor. Yurt içinde yöresel festivallerde 'güzel' seçmek adetten oldu. Saymakla bitirebileceğimizi sanmadığımız için bu festivallerin adlarını burada anmayacağız.

Bir de giysi sorunu var. Güzeller en çekici giysilerle podyuma çıkarlar. Kıvırtmalar doruğa ulaşır. 19 Mayıs kıyafetlerini eleştiren sansasyon gazeteleri güzellerin baldır bacaklı resimlerini en tatlı manşetler altında yayınlarlar. Sonuç olarak, güzellik yarışmalarının kadını, kadınsı yönüyle kitlelere teşhir ettiğini söylemenin yanlış olacağını sanmıyoruz.

Erdinç OZAN P.K. 77 RİZE

insancıklar

Claire Bretécher

Uyarlayan: Esen Çamurdan

ÇEVRE

Eski eser korumasında temel yanlışlar

BESİM ÇEÇENER
(mimar)

Olağanüstü bir dönemden geçen toplumumuzda, demokratik düzenin işlerlik kazanması için, hemen tüm önemli kurumlarımız yeniden ele alınmış ve mevzuatı değiştirilmiştir. Bu kadar yaşamsal konu arasında "Kültür ve Doğa Varlıkları" sorununun-da öncelikle gündeme getirilmesi, yönetimin, ulusal kültürümüz ve doğal varlıklara verdiği değerin bir kanıtı saymak gerekir. Üzerinde durulduğu dönemlerde dahi ikinci sınıf sorunlardan sayılan kültür kalıtları korumasının, bu kez önde gelen sorunlar arasına alınması, üstelik, yasanın adındaki "Eski Eser" deyiminin dar çerçevesinden çıkarılıp, "Kültür Varlıkları" kavramı kapsamına ulaştırılması, çağdaş anlamda bir koruma yasasının getirilmekte olduğu umudunu yaratmıştır. Umudunu yaratmıştır diyorum, çünkü, bu güne kadar basın ve yayın organlarının hiç birinde yasa hakkında geniş bir haberin çıkmayışı, yasanın adındaki önemli değişikliğin, içerigine yeterince yansımama olasılığını da düşündürmektedir.

Milli Güvenlik Konseyinin, çıkarılan yasalardaki eksiklikleri düzeltme konusundaki olumlu tutumunun, zaman darlığı nedeni ile, bu yasada uygulanamama kaygusu, bana, taşınmaz kültür varlığı korumasındaki 130 yıllık deneyimimizde içine düşülen temel yanılgıları ortaya koyma gereğini duyurmuştur.

Taşınmaz kültür varlığı koruması, uygarlık tarihi ile eş bir olaydır. Menhirlerin, dolmenlerin, ziguratların, piramitlerin günümüze kadar varlıklarını koruyabilmeleri, toplumların değer yargıları içinde her zaman ayrıcalı yerleri oluşundandır. Anıtsal mezarların, dikili taşların, şatoların, katedrallerin, külliyelerin korunmaları ise, işlevlerinden öte, temsil ettikleri egemenliğin simgesi olmalarındandır. O nedenle, tarih içinde korumanın içeriğini anlıyabilmek, neyin, hangi amaçla, kimin için korunduğu sorularına yanıt aramakla olasıdır.

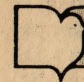
Bu soruların yanıtları her çağda ayrı ayrıdır. İlkel dönemlerde korumanın amacı yalnız dinseldir. Dinsel koruma tüm zamanlar içinde etkinliğini korumuş ve giderek arttırmıştır. Feodaller ise, korumanın simge niteliğini en üst düzeyde kullanan egemenler olmuştur. Bir Süleymaniye külliyesinin sosyal içeriğini çok aşan anlamları vardır. Batı toplumlarında, burjuvaziden evvel toplumlara egemen olan sınıflar, yani feodaller, bu sim gesel yapıların korunmasını egemenliklerinin sürekliliğinde ve kullandıkları gereçin kalıcılığında görmüşler, ayrıca yasal önlemler almaya gereksinme duymamışlardır. Koruma yasalarının günümüz anlayışına uygun şekilleri, burjuva sınıfının yönetime ağırlığını koyma sürecine paralel olarak gelişmiştir. Burjuvazi, her alanda olduğu gibi, koruma alanında da kendi beğeni ve çıkarlarına uy-kanlığı, belediyesi olmayan, yargı organları hala şeriat hükümlerini uygulayan, resmi günah, heykeli put sayan bir toplumda geniş kapsamlı bir koruma yapılabilir miydi? Oysa, 1870 li yıllardan sonra çıkarılmaya başlayan Asar-ı Atika Nizamnamelerine kaynak olan Batı yasaları, bir anlamda alt yapı diyebileceğimiz, tüm bu kurumların oluşmasından ve halkın bilinçlemeye başlamasından sonra yürürlüğe konmuştu. Yani, burjuvazinin başlangıçta benimsediği meşrutî yönetim kurumlarının oluşmasından sonra yürürlüğe konmuştu. Ve amacı, kendinden evvelki egemenleri simgeleyen anıtsal yapıların yanı sıra, burjuva sınıfının egemenliğini simgeliyen binaları korumaktı.

Bana göre, koruma mevzuatımızdaki ilk önemli temel yanlışlık, burjuva sınıfını yaratamamış, henüz meşrutî yönetime geçememiş toplumumuza, bünyesine uymıyan bir yasanın getirilişidir Geç de olsa, son yıllardaki bilinçlenmemizde yararlı olduğunu yadsıyamıyacağım bu yasanın, feodal bir yönetim içinde, içeriğine uygun biçimde yaşama geçirilemiyeceğinin, getireceği koruma türünün toplumumuzu uzun yıllar yanlış yönde şartlıyacağının düşünülmemesi bu yanılgının başlıca kaynağı olmuştur.

Kim saptayacak bu ağacın korunması gerekli görsel niteliğini?

Başlangıçta taşınmaz kültür varlığı (Eski Eser) korumasında hiç bir etkinliği olamıyan Asar-ı Atika Nizamnamesi, taşınır eski eserler açısından, ülkemiz için olağan üstü sayılabilecek biçimde etkin olmuştur. Kuşkusuz belgelerinin korunması, geniş halk kitlelerine ait çok az belgenin gelecek kuşaklara aktarılması olduğu açıktır: Çağdaş koruma kavramının içeriği, o topraklar üzerinde oluşan uygarlıkları yaratan toplumların tüm

Anıt ağaç ve doğal SİT korumasında da aynı yanlışa düşülmüş, yeterli bilgi ve yurt çapında örgüte sahip bir Orman Bakanlığımız varken, bu yetki ve sorumluluk da Kültür Bakanlığı'na verilmiştir.

ruma, taşınmaz kültür varlıklarının bir bölümünü oluşturan "Eski eserler" ölçeğinde kalmıştır. Yani, korunacak nesnelerin belge niteliğinden çok, eski olma, eser olma niteliği önde tutulmuştur. Eser kavramı içinde ise, estetik görüş baskın öğedir: Toplumun yarattığı şeylerden, özellikle estetik ölçülere göre bir korumayı amaçlamak, bir yerde ancak, egemen sınıfın estetik anlayışına uyan eserlerin koruması anlamına gelir. Böyle bir korumanın ise, toplumun üst katlarındaki kişilerin sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyi

tür Bakanlığına verilmiştir.

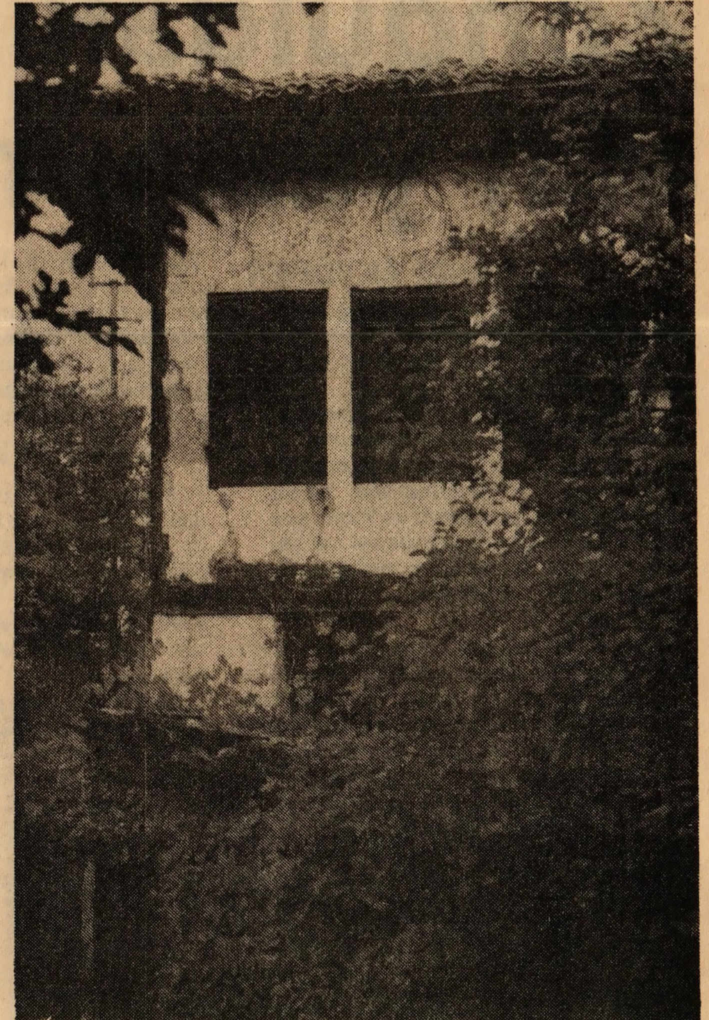
Üç ayrı uzmanlık ve kadro gerektiren konunun, bu uzmanlık ve kadronun bir bölümüne sahip, tek Bakanlığa bırakılması bir diğer temel yanlışlık olmuştur.

Taşınmaz kültür varlıklarının bir bölümü, kaçınılmaz olarak, müzecilik anlayışı içinde korunmak zorundadır. Örneğin, antik kent kalıntıları, ören yerleri, eski kaleler, höyükler, tümülüsler ve benzerleri gibi. Bu tür taşınmaz kültür varlıkları ile, taşınır kültür varlıklarının bir mevzuat içinde, yani "Antik Eserler ve Taşınır Kültür Varlıkları Yasası" ile Eski Eserler Mevzuatı içinde korunması, yetki ve sorumluluğunun Kültür Bakanlığında bırakılması gerekir.

Kentsel SİT ve kent için Doğal SİT dediğimiz bir diğer bölümünün ve onu oluşturan eski öğelerin, yani, yoğun şekilde kullanılarak korunması gerekenlerinin, insanın günlük yaşamına ait olguları içermeleri nedeni ile, İmar Mevzuatı içinde çözümlenmeleri zorunludur. Örneğin, cami, mescid, han, hamam, çeşme, köprü, medrese, şifahane, konak, yalı, ev, mesire yeri, koru, anıt ağaç v.s. gibi. Bu tür koruma, her şeyden evvel, bir fiziki planlama sorunudur. Fiziki planlama disiplini ise, ekonomiden coğrafyaya, hukuktan pedegojiye kadar uzanan bir çok bilim dalının konusunu kapsamaktadır. Bu kadar çeşitli bilim dalını ilgilendiren konunun, fiziki planlama dışında çözümlenme olanağı yoktur.

Kent dışı kırsal arazide bulunan Doğal SİT sahaları korumasının, örgütü içinde Milli Parklar Daire Başkanlığı gibi çok yeterli bir kuruluşa sahip, Orman Bakanlığının bırakılması yasal bir zorunluluktur. Doğa güzellikleri, gariplikleri ve ender bulunan oluşumlar olarak tanımladığımız Doğal SİT kavramı, Milli Park kavramının tam anlamı ile içeriğini oluşturmaktadır. O nedenle, son on yılda Milli Parklar yasası ile Eski Eserler Mevzuatı, sürekli olarak, yetki ve sorumluluk çatışmasına düşmüştür. Doğal SİT sahalarının kent içi veya yakınında olanlarının İmar Mevzuatı, kırsal alanda olanlarının Orman Mevzuatı çerçevesine sokulması, bu alan içindeki antik taşınmaz varlıkların ise, Eski Eserler Mevzuatında bırakılması gerekmektedir.

"Çağdaş koruma kavramının içeriği, o topraklar üzerinde oluşan uygarlıkları yaratan toplumların tüm katlarının, bütün zamanlar içindeki sosyal, ekonomik ve kültürel düzeylerinin belgelerini korumaktır."

Safranbolu/ varolanı yok etmek niye?

Bence kaçınılmaz olan bu bölünmeye paralel olarak, karar organının da yeniden oluşturulması, yetki ve sorumluluğu paylaşan üç Bakanlıkta, bilenlerden oluşan, üç ayrı "Yüksek Kurul" kurulması, karşıtı olmıyan tek çözümdür.

(Sürecek)

GENÇLİK YAŞAMI

Danslı, müzikli, yemekli, içkili bir moda merkezi:

Vakkorama

YAPRAK ÖZER

İstanbul'un yabancısı, Vakkorama'dan habersiz bir kişi olsanız, Taksim Etap Otelinin alt katında bir alış veriş merkezinin olabileceğini tahmin edemezsiniz. Sokağın başından baktığınızda "Vakkorama" yazısı gece kulüplerinin ışıklarını andırıyor. Girip çıkanlara bakılırsa, bu Vakkorama'nın gece kulübü...

topukları üstünde kaymamak ve aynı zamanda havalı yürüyebilmek için gayret sarf eden zarif hanımlar ve cici beyler...

Okul çıkışı şöyle bir uğrayan kolejli kızlar. Okul çıkışı Vakkorama'ya "belki iyi bir parçaya rastlarız" diye gelen liseli delikanlılar. da geliyor buraya. Hatta yaşını başını hayli almış hanımlar ve beyler için de burası bir uğrak ye...

da kendileriyle uzun uzun tartışabiliyor, dans edebiliyoruz." yanıtını verdi.

Bir erkek tezgahtara neden Vakkorama'da çalıştığını sorduğumuzda "Ekmek parası için" dedikten sonra sözlerine şöyle devam etti: "Vakkorama çalıştığım ilk müessese değil. Daha önce de çeşitli işlerde çalıştım. Askerliğimi bitirdikten sonra Vakkorama'ya girdim

gun akılcı bir yol izlemiş, kendinden evvelki egemenlerden miras aldığı simgesel yapılar yanı sıra, kendi kültürünün yarattığı yapıları koruyan yasalar çıkartmıştır. Parlemento binaları, adalet sarayları, vali konakları, belediyeler, opera binaları, yüksek eğitim kurumları, müzeler, borsa binaları, malikaneler, bankalar, köklü holding merkezleri gibi görkemli ve süslü görünümleri ile burjuvazinin egemenliğini simgeliyen binaları korumayı amaçlamıştır.

Çağımız demokrasi çağıdır. Geniş halk kitlelerinin egemenliğe ağırlığını koyduğu çağdır. Demokrasilerde yasalar halk yararına çıkarılmak zorundadır. Batı toplumlarında geniş halk kitleleri kendi egemenlik haklarının bilincine ulaştıkça bunları almışlar, doğal olarak dakendi kültürlerinin yarattığı yapıları koruyan bazı maddeleri yasalara koydurmuşlardır. Bugün uygar diye nitelediğimiz ülkelerde, sağlıklı yerleşim ölçülerine sahip eski kentlerin bütün ile korunmasının bir nedeni, yaşıyan kişilerin fizik ve moral sağlığının korunması ise, diğer nedeni, bu eski kentlerin geniş halk kitlelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel düzeylerinin belgeleri olmalarıdır. Çünkü çağımızda koruma mevzuatının içeriği "Eski Eser Koruma" kavramını aşmış, "Belge Koruması" kavramına ulaşmıştır. Korumanın bu boyutlara ulaşması, eski kentlerin insana saygılı, insan gereksinmesine uygun kentsel ölçülerinin ve tüm kentsel öğelerinin (yollarının, bahçelerinin, meydanlarını v.s.) "Çıkarcılık Kentleri" dediğimiz taş yığınından oluşan yeni kent biçimine karşı savunulmasını da getirmiştir.

Batı toplumlarında doğal oluşumu içinde gelişen taşınmaz kültür varlığı korumasının içeriği ve politikasının en öz anlatımı budur.

Koruma yasalarını Batıdan olduğu gibi aktaran ülkemizde, koruma olayı, bir toplumsal değişime paralel oluşabilmiş midir? Daha doğru bir değişle, bu yasaların uygulanabilmesi için sosyal, ekonomik, kültürel, hukuksal ve kurumsal ortamdaki değişimden söz etmemiz olası mıdır?

Kuşkusuz hayır.

Kültür varlığı koruması, her şeyden evvel, bir kurumlar bütünlüğü sorunudur: Çıkarılan yasaların uygulamasını ve denetimini yapacak bir bakanlığın, yaygın bir belediye örgütünün ve çağdaş anlamda bir yargı kurumunun varlığına, toplumda bir eski eser değer yargısının ve bilincinin oluşmasına gereksinimi vardır.

1850 yıllarında Batı türü kurumlardan yoksun ülkemizde hangi kadro koruyacaktı bu eserleri? Kültür işleri ile uğraşan bir ba-

bu etkinlikte Osman Hamdi Beyin kişiliği önemli rol oynamıştır. 19. yüzyıl, Batılı bi-

katlarının, bütün zamanlar içindeki sosyal, ekonomik ve kültürel düzeylerinin belgele-

Bugün uygar diye nitelediğimiz ülkelerde, sağlıklı yerleşim ölçülerine sahip eski kentlerin bütünü ile korunmasının bir nedeni, yaşıyan kişilerin fizik ve moral sağlığının korunması ise, diğer nedeni, bu eski kentlerin geniş halk kitlelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel düzeylerinin belgeleri olmalarıdır.

lim adamlarının antik çağ uygarlıkları, özellikle Yunan Uygarlığı üzerine eğildiği, Türk Uygarlıklarını yadsıdığı çağlardır. En eski ve köklü uygarlıkların beşiği olan toprakların hemen büyük bölümünün Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde oluşu, bu bilim adamlarının araştırmalarını Anadolu'daki antik eserler üzerinde yoğunlaştırmasına neden olmuş, bu ilgi, başta Osman Hamdi Bey olmak üzere, o güne kadar eski eser koruma bilincine sahip olmıyan aydın ve bürokratlarımızın koruma anlayışını oluşturmuştur. Aslında, Türklük bilincinden korkan ve onu bilerek baskı altında tutan hanedan ise, yalnız antik devir taşınır eserlerinin korunmasını Osmanlılık politikası açısından daha uygun bulmuş, Batılı toplumların kendi ülkelerinde yakın geçmişlerine ait taşınmaz eserleri de koruduklarını görmezden gelmiştir. Asar-ı Atika Nizamnamesi yasal açıdan yakın devir taşınmaz eski eserleri koruma olanağını vermesine karşın, uygulamada kendi öz varlığımızın belgeleri olan hanlar, hamamlar, çeşmeler, kaleler, köprüler, medreseler, evler, yalılar, konaklar ve daha bir çok değerli mimari eserler uzun süre ilgi dışında bırakılmıştır. Yasanın yalnız taşınır antik eserlere uygulanışı, ülkemizde koruma olayının "Müzecilik" anlayışı içinde gelişmesinin başlıca nedeni olmuştur.

Batılı ülkelerin, "Eski Eser Koruma" kavramını aşıp "Belge Koruma" anlayışı aşamasına geçtiği bir süreçte, bizim, uygulamada terk edilmek üzere olan bir anlayışı benimsememiz, koruma olayındaki ikinci temel yanlışımızdır.

Daha çok taşınır eserlere yönelik ve "Müzecilik Anlayışı" diye tanımladığımız bu uygulama, korunacak objelerde yalnız sergilenme niteliğinin aranmasına neden olmuş, korini korumaktır. Çağımızda var olan uygar toplumların en alt düzeyde bulunan katları dahi, bugün kendi geçmişine ait kültür varlıklarının bilincine varmaktadır. Bu bilincin gelecek kuşaklarda çok daha aydınlık bir ölçüye ulaşacağının gözden uzak tutulması gerekir.

Korumanın bu en geniş boyutları, taşınmaz kültür varlıklarının kent ölçeğinde korunmasını getirmiş, uygar ülkelerde anıtsal yapıların çevresi ile ele alınması doğal bir davranış olmuştur. Taşınmaz koruması alanında, başından beri Batı takipçiliği yapılan ülkemizde, 1970'li yıllarda, bu görüş ilgililer arasında tartışma ortamı bulmuş, 1973 yılında ele alınan "Eski Eserler Kanunu" na tarihi ve doğal SİT sahalarının korunmasına dair hükümler eklenmiştir. O güne kadar müzecilik anlayışı içinde tek yapı koruması yapılan ülkemizde, yaşıyan bir organizma olan kent ölçeğinde korumanın getirdiği sorunların çözümü ise düşünülmemiştir. İçinde günlük yaşamın sürdüğü eski evlerin ve mahallelerin korunması her şeyden evvel bir şehircilik sorunu iken, bu hükümlerin karar ve uygulama yetki ve sorumluluğu, bünyesinde tek şehircilik uzmanı bulunmayan Kültür Bakanlığına yüklenmiştir. Oysa, ülkemiz fiziki planlaması ile sorumlu bir İmar ve İskân Bakanlığı ve bu Bakanlığa bağlanan, elli yıllık deneyime sahip, yurt düzeyinde bir örgüt vardır. Bütün bu birikimi görmezden gelip, kent ölçeğinde korumanın, deneyimsiz ve bu konuda örgütsüz, Kültür Bakanlığına yüklenmesi, son on yıl içinde fiziki planlama alanında tam bir kaos yaratmıştır.

Anıt ağaç ve doğal SİT korumasında da aynı yanlışa düşülmüş, yeterli bilgi ve yurt çapında örgüte sahip bir Orman Bakanlığımız varken, bu yetki ve sorumluluk da Kül-

madığı kesin. Gidip ne olduğunu öğrenmeli...

Vakkorama gibi bir alış veriş merkezi Türkiye'de herkesin yabancı olduğu bir ortam. Diğer alış veriş merkezlerinden de farklı. Neden mi?

FARKLI YÖNLERİYLE VAKKORAMA

İlk olarak kapıya yaklaştığınızda günün son disko şarkılarını duymaya başlıyorsunuz. Öyle güzel çalıyor ki, utanmasanız ayaklarınızı ritme uydurursunuz. Anlaşılan havaya girmeye başladınız bile. Kapıdan içeri adımınızı attığınızda, sizi tepeden tırnağa süzdükten sonra, kılığınıza göre gülümseyerek, "hoşgeldiniz" diyen görevliyle karşılaşıyorsunuz.

Dört bir yanı rengârenk vitrinlerle çevrili, orta yerinde havuzu andıran rahat görünümlü oturma bölümü ve tam karşıda disc-jokey akvaryumuyla, kafeteryasıyla Vakkorama gerçekten farklı.

Ayrıca; ... Bağdat Caddesi, Beyoğlu, Osmanbey gibi İstanbul'un belli başlı alış veriş semtlerinde, içinde bir arkadaşınızı bekleyebileceğiniz, yorgunluğunuzu giderip, canınızın istediği zaman soğuk bir şeyler içebileceğiniz ya da beş çayınızı alıp, karnınız acıktığında bir şeyler atıştırabileceğiniz kafeteryası olan kaç tane mağaza var? Hiç yok. Tabii cebinde bol parası olandan söz ediyoruz. Alelade bir büfede de dönerli sandviçle karnınızı doyurup, ayranla susuzluğunuzu giderebilirsiniz. Ödediğiniz hesap iştahınızı kesecek türden de olmaz.

Ve, Türkiye'de alış veriş merkezi anlayışının değiştiği bugünlerde, birçok mağazada günün popüler şarkıları eşliğinde blüz, etek, pantalon vs. seçebiliyorsunuz. Fakat, hiç bir mağaza sahibi müşteri çekmek için ne bir disc-jokey tutuyor, ne de mağazayı modern müzik aletleriyle donatıyor. Dahası da var. Hiç bir mağazada tezgahtarların yürürken dahi dans ettiklerini gördünüz mü? Hiç bir mağazada alıcıların dans ederek kıyafet seçtiğine rastladınız mı? Vakkorama'ya uğrayın da görün. Hadi tezgahtarları anladık, satış yapmak için ellerinden geleni yapıyorlar, ama ya alıcılara ne demeli? Kuşkusuz adaptasyon. (havaya iyice girdik galiba...)

Alıcılar dedik de... Vakkoramaya her kesimden insan geliyor. Üzerinde modanın son çizgilerini yansıtmakla birlikte Mahmutpaşa işi olduğu anlaşılan birini mi gördünüz? Belli ki merakını tatmin etmeye gelmiş. Başka türlü olamaz da. Satılan giysiler hem ultra-modern, hem de ateş pahası. Karnını ancak doyururken böyle şeyler almak neyine? Bir de kapıdan içeri kibirle giren paralı alıcılar var. Onların da üstünde modanın son çizgilerini görüyorsunuz ama, "kalite" kokuyorlar. İncecik

ri. Her şey gençlere göreyken ne bulurlar bilinmez. Farklı bir yön daha... Hangi mağazanın kültürel amaçla halka hizmet ettiği bir reyonu var? Hangi mağaza yabancı dilde Agatha Christie, Barbara Cartland, burç kitabı satıyor? Hangi mağaza yine yabancı dilde kadın mağazinleri satarak, nasıl makyaj yapabiliriz, evimizi nasıl döşeyebiliriz, baharda ne giyebiliriz, bu akşam mutfağımızda hangi kremalı bilmem neyi pişirebiliriz türünden bilgi-

ler vererek bizleri aydınlatıyor?

VE TEZGAHTARLAR

Tezgahtarları da bir başka... Kendileriyle söyleşi yaptığımız iki tezgahtar bakın ne dediler:

Bayan tezgahtar, ilk kez çalıştığını belirttikten sonra, "Neden Vakkorama? dediğimizde, "Başka yerde çalışmam. Burası her bakımdan doyurucu. Maddi avantajları ve yükselme fırsatı veriyor. Bölüm şeflerimizin hemen hepsi tezgahtarlıktan gelmiş kişiler. Sonra hangi müessese haftanın bir günü çalıştırdığı bayan elemanlarına bir kaç saatlik kuaför izni verir? Ayrıca, hiçbir mağazada gerek alıcı, gerek satıcı olarak buradaki kadar rahat haraket edemezsiniz. Müşteriyle aramızda öylesine bir dialog var ki. Model, renk konusun-

ve burada kalmaya kararlıyım. Maddi açıdan sağladığı avantajlarla birlikte çalışma ortamı olarak da çekici."

Vakkorama henüz çoğu kişinin benimseyemediği bir yer. Buraya sürekli gelenler içinde olumlu düşünen çok az. Ülkemiz koşullarında böyle ir yere gereksinme var mıydı? şeklinde sorduğumuz soruya şu yanıtı aldık: "Bence böyle bir yer açmak gerekliydi. Ayrıca halk artık burayı benimsedi. Vakkorama'nın buluşma ve kız tavlama yeri olduğunu düşünen insanlar da yok değil. Ancak, bizim amacımız bu yanılgıya düşenlerin görüşlerini değiştirmek.

Sattıkları her tür malın çok tutulduğunu, bu sezon satışların rekor düzeyde olduğunu söyleyen tezgahtar, her kesimden insanın mağazayı ziyaret etmesinin nedeninin Vakkorama'nın yadırganmadığının göstergesi olduğunu belirtti.

Vakkorama hakkında çok şey yazıldı, çok şey söylendi önemli olan Vakkorama bugünkü ortam ve koşullarda ne derece bir gereksinmeydi? Kimlere hitap ediyor? Neden ? Başka ne şekilde değerlendirilebilirdi? Bu soruların yanıtını merak edenler Vakkorama'yı görmemişlerse bizce fırsatı kaçırmasınlar.

Küba Devlet Balesi Kurucusu

Alicia Alonso: "Düş kurmam, çalışırım..."

—Sayın Alicia Alonso, ülkemize bir bale anıtını getirdiğinizi söylesem ne dersiniz?

"Biz anıtız ama tapınak değiliz. Her yaptığımız beğenilmeli. En iyi ve en güzelini yapmaya çalışıyoruz.."

— Sayın Alicia Alonso, kaç kez Giselle'i oynadınız?

"İlk diplomayı aldığımdan beri.

— Ne zaman, nereden diplomanızı aldınız?

"Teatro The New York, Alicia Markova 1943. İlk kez aynı yıl Giselle'i oynadım.

— Baleye başladığınızdan bu yana Giselle'i oynuyorsunuz. Gerçekte Giselle olmak ister miydiniz?

"İstediğimi gerçekleştirdim. Varabileceğim yere vardım. Düş kurmam, çalışırım..

— Sergilediğiniz bütün bale yapıtlarınızın koreografisini eşiniz Sayın Alberto Alonso mı yapar?

"Genellikle..Özellikle Carmen'in bugüne dek tüm koreoğrafisini eşim yaptı. Giselle gibi Carmen de en çok oynadığım bale yapıtlarının başında geliyor. Çünkü eşim ünlü bir koreograftır."

— Giselle'in koreografını siz yapmışsınız. Sizi çok mu etkiledi bu yapıt?

"İlk bitirdiğim yıl Giselle'i oynadığımı belirtmiştim."

— Ülkenizde baleyi siz mi kurdunuz?

"Küba Devlet Balesini ben kurdum. Castro'nun döneminde kurdum Küba Devlet Balesini."

— Yani Küba'da daha önce bale yok muydu?

Vardı ama Alicia'ların değildi.

—Sayın Alicia Alonso, sanat yıldönümlerinizi hiç kutladınız mı?

"Evet..

— Ne zaman, yani hangi yıllarda?

"2 kasım 1978 yılında. Sanat yıldönümü Teatro Garcia Lorca'da kutladım. Küba Kültür ve Eğitim Bakanlığı düzenledi. Benim sanat yaşamımın en mutlu anıydı."

—Yine Giselle rolünde miydiniz ?

"Evet"

Sayın Alicia Alonso, doğum yıldönümlerinizi kutladığınız oldu mu?

"Evet 29 Aralık 1981 yılında Teatro Garcia Lorca'nın salonlarında 50. doğum yıldönümünü kutladım. Yine Giselle idim sahnede...

—Kaç kez Giselle rolünü oynadınız?

"2 Kasım 1943 yılından bu yana her repertuarımda Giselle balesi yer aldı. Ülkenizde de Uluslararası XI. İstanbul Festivali'ne Giselle'i oynadım."

— Ülkenizde bale sanatının önderi ve öncülerindensiniz. Hakkınızda, yazılmış şiir, yapılmış resim, heykel ve okul anıtlar var mı?

"Elbette, tüm sanat kurumlarının üyesiyim. Kurucu üyesiyim."

— Sizin için yazılmış bir şiiri verebilir misiniz?

"Luiz Suardiaz'ın 1981 de yazdığı şiirin kimi mısralarını söyleyebilirim ama şiirlerin çevirisi nasıl olacak?

"Ülkenizde büyük ilgi gösteriliyor. Bu ilginin sizde nasıl etkileri oldu?

"Sanatçıyı sanattan anlayanlar sever, beğenir ve alkışlar. Beni alkışlayan ellerin de sanat yapabileceğine inanıyorum. Her yerde olduğu gibi, İstanbul'da beni alkışlayan, balemizi izleyen Türk seyircilerine sonsuz teşekkür ve saygılar dolu içten selamlarımı sunarım."

— Sizi ülkemizde tekrar görmek istiyoruz. Gelmeyi düşünür müsünüz?

"Her zaman."

— Sizi ülkemizde tekrar görmek dileğiyle iyi yolculuklar diliyor saygı ve sevgilerimizi sunuyoruz..

"Ben de teşekkür ediyorum her şey için. Hoşça kalın. Bir Giselle var, bale sahnesinde, tiyatroda. Sahnede ayağına çiviler batsa da dansını yapıyor ve yapacak.."

İzlenimler... Gözlemler...

PAUL TORTELİER

Belki de en çok dinleme izleme olanağını bulduğum sanatçılardan biriydi Paul Tortalier İstanbul ve Ankaralı müzikseverler bu ünlü ve güçlü Fransız sanatçısını yakından dinleme olanağını bulmuşlardır. İşinde usta elbet. Ne ki, daha çağdaş viyolonsel yorumcuları yetişti Avrupa'da. Bunları da yadsımak olası değil. Çağımızın önemli viyolonsel sanatçılarından biridir. Bu kez kendisine piyanoda kızı Maria de la Pau eşlik etti. Bach'ın minör I nolu sonatı, Beethoven'in la majör op. 693 Nolu sonatı, Rahmaninof'un op. 19 sonatı (bunların üçü de viyolonsel ve piyano için sonatlardı) kendi müziksel seslendirilişini yineledi. Ama usta işiydi seslendiriliş.

RAM NARAYAN

Doğu ve Batı müziği ile halk müziği çalgılarını kullanan sanatçılarımızı kınıyorum.

Hindistan'dan kalkıp İstanbul Festivaline katılan sanatçıyı dinleme zahmetine katlanmayan söz konusu sanatçılarımızın neden dünya çapında olamadıklarına şaşmamak gerek. Müzikle ilgili yönetici ve orkestra ile koroda önemli görevler yüklenmiş sanatçıların konserleri izlememe hastalıklarını bildiğim halde Ram Narayan'ı bu kez gelip izleyeceklerini düşünmüştüm.

Ram Narayan, kendi türünün büyük ustası. Doğaçlarından ve kendi repertuarından seslendirdiği parçalarla Doğu müziğinin ilginç bir çalgı aletininevrensel düzeyde nasıl kullanılabileceğini de kanıtladı. Salt bu yönüyle bizim sanatçılarımıza örnek olabilirdi ama kime neyi anlatacaktınız?

ZEYNEP HANLAROVA

Zeynep Hanlarova'nın altıncı gelişi ülkemize. Her gelişinde geniş seyirci kitlesi tarafından büyük ilgi gördüğü bir gerçek. Geniş halk kitlesince bu denli ilgi gören sanatçı azdır. Halk müziği olarak bize yakın bir üslubu var; Divan edebiyatı şairlerinin gazel türündeki şiirlerini Zeynep Hanlarova denli lirik yorumlayan sanatçı azdır. Halk türküleri için de aynı şeyleri söylemek olası. Kapalı büyük salonda dört sadallı'nın müziği. Oyunu boyutlu eleştirmek gerekiyor.

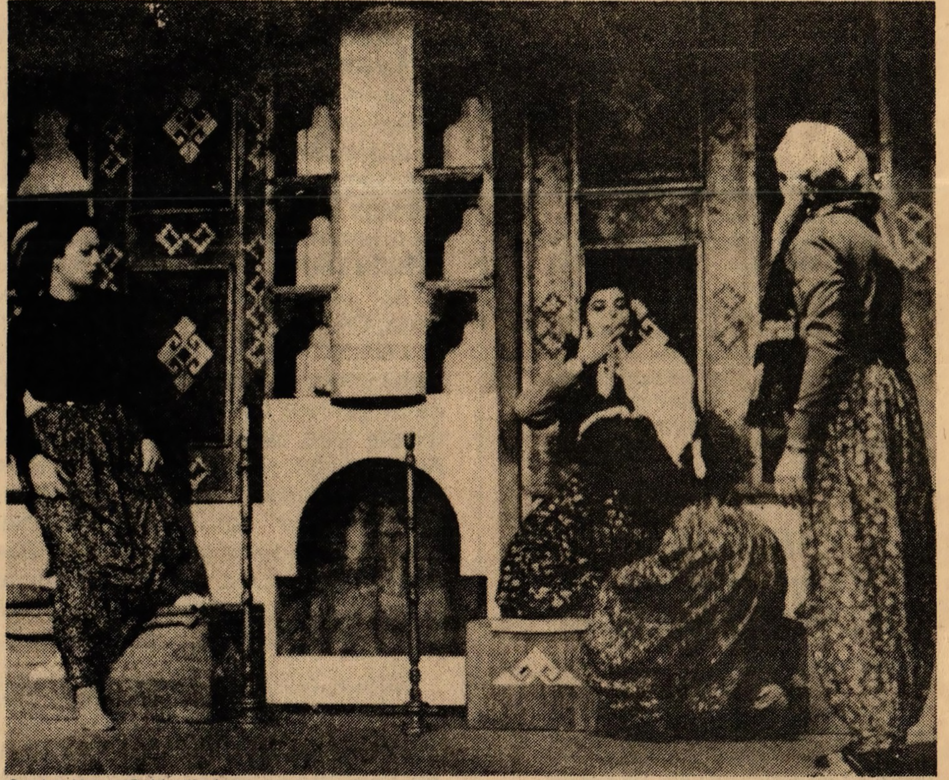

DTCF TİYATRO BÖLÜMÜ

Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Bölümü Bu yıl **Yaren ve Samah** gösterileri ile olumlu çabalarını pekiştirdiler. İstanbul Festivali'nin olumlu yönlerinden biridir Tiyatro Bölümü'nün festivalde oyun sergilemesi. Yeşim Müderrisoğlu'nun **Yaren**, Belgin Aygün'ün **Samah** üstüne araştırma ve yazım işlerini gerçekleştirmeleri ne denli olumlu bir çabaysa, Doç. Dr. Nurhan Karadağ'ın yapıtları görsel bir tiyatro olayına dönüştürmesi o denli başarılı bir çalışmayı sergiliyordu. Bu konuda 22 temmuz 1983 günlü SOMUT'da İlhan Cem Arseven **Çankırı—Yaren Sohbeti ile Kardeşlik Töreni--Samah** üstüne uzun incelemesini yayımladık. Burada olayın tiyatro yönüne bakıyorum. Bunu başarmış gençler. Önemli olan bu. Bu iki oyun "Sema" denli etkili olur dünyanın her yöresinde. Söylemesi bizden...

FRANSIZ LES ROTATİVES TİYATROSU

Jean Racine'in **Andromaque** oyunuyla İstanbul Festivaline katıldı. Üç yıllık bir topluluk. Başarılı olduğunu söyleyemem. Yabancı ülkelerde düzenlenen festivallere Racine gibi klasik tragedya yazarının Andromaque oyunuyla katılma güçlüğünü sanırım Rumelihisar'da yaşadılar. Ünlü tiyatro topluluklarını izlemek istiyoruz. Gerçekten de festival yöneticileri önümüzdeki dönemler için tiyatroları değerlendirmek zorundalar.

Çankırı Yaren Sohbeti'nden....

ANKARA SANAT TİYATROSU

Gorki'nin **Yaz Misafirleri**'ni XI. İstanbul Festivali'nde oynadı. Geçen dönem başkentte sergilenen oyunlar içinde başarılı olduğunu duyup okuduğumuz bir oyundu. İlber Otaylı'nın dönem içinde yazdığı eleştirisini yayınlamıştık.

YAZ MİSAFİRLERİ

Festival için Rumelihisar'da oynanırken Somut'un festivalle ilgili sayfasında Gülşen Karakadıoğlu'nun eleştirisi de yayımlandı. Rumelihisar'da oyunların karşılaştığı güçlüklerle sergilenen Yaz Misafirleri'ni de eleştirmek istemiyorum. Eylül'de kapalı salonda görme olanağım olursa, Gorki ve Yaz Misafirleri üstüne düşüncelerimi söylemek isterim.

SANTRAÇ

VASFİ GÜÇER

Alekhine savunması

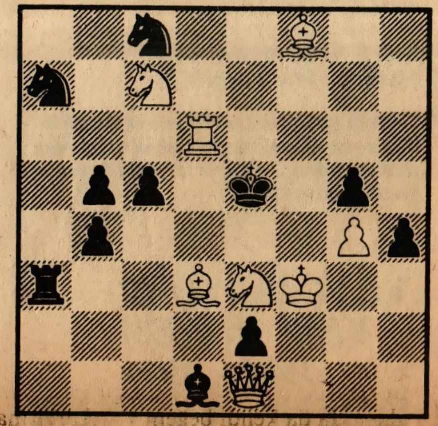
Bu açılış 1e4 Af6 hamleleriyle oluşur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra moda olmuştur. Oldukça karışık olan bu açılışta beyazın en sert varyantı "Dört Piyon Atağı"dır. Bu varyantta beyaz, merkezdeki dört piyonu sayesinde alan avanjına sahiptir. Siyahın amacı beyazın merkez piyonlarını tehdit edip düşürmektir. Bunun için 3 mantıklı plan vardır.

1. V-d7, 000 ve f6 oynayıp beyazın merkezine baskıyı arttırmak.
2. A-b4 ve c5 oynamak
3. Önce F-e7, ve 00 yapıp f6 ile devam etmek. Bu üçüncü plan en çok uygulananıdır.

1—e4	Af6
2—e5	A-d5
3—d4	d6
4—c4	A-b6
5—f4	d:e
6—f:e	A-c6
7—F-e3	F-f5
8—A-c3	e6
9—A-f3	F-e7
10—F-e2	00

Bu pozisyonda her iki tarafında şansı vardır.

Problem

XI. Uluslararası İstanbul Festivali'nin gençlere seslenen tek topluluğu

"EELA CRAIG"

TİMUR KAYA ALTOMRUK

Hemen deniz kıyısının yanındaki çayevindeyiz... Ben, Gerhard (Englisch) topluluğun bas gitarcısı, Andreas (Slavik), O'da tuşlu çalgılarda görevli, Gerald (Moder) elektro-gitar çalıyor, topluluğun konservatuar eğitimi görmemiş tek üyesi ve en küçükleri Arno (Hemala) da davul çalıyor. Ayrıca, topluluğu asıl ayakta tutan iki kişi, **"insan"** ve **"sanatçı"** kişiliği ile Hubert (Schnauer); solist Wilhelm (Orthofer) bir de. Uzun masanın çevresinde oturmuş, başlıyoruz söyleşiye. Önce **"sorun"**larını söylüyorlar.

WILHELM: "Bizim şu anda sahip olduğumuz en önemli şey davulumuz. Bu Dünya'da en yeni, en modern olanıdır ve elektroniktir. O'nun görevini kotaracağına umudumuz sonsuz. Biz bunu Avusturya'da aldık. Aklına gelebilecek her türlü sesi bu davuldan alabilirsin. Ayrıca elektronik gitarımız, elektronik bas'ımız var. Ayrıca, Gerhard'ın İngiltere'den satın aldığı bu donanım. Tümü, en yeni, en iyi, en yüksek ederli aletler. Şimdi, en büyük sorunumuz şu: Bu çalgıların tümü çok duyarlıdır. 220 volt'la çalışır. Duyduğumuza göre, bazen voltaj 280'e kadar yükselirmiş İstanbul'da. Şu anda en büyük korkumuz bu."

O an, İstanbul'da voltajın değil 280'e çıkmak; tersine, 180'e bile inebildiğini, lambalarımızın çoğu kez kandil gibi yandığını söyleyebilirdim ama vazgeçtim. Ne bileyim! Belki **"bir bilen"** söylemiştir..

Ayrıca, Wilhelm, istanbul'da yapacakları müziğin **"senfonik rock"** olmadığını, **"foxtrot"** karışımı yeni bir müzik türü deneyeceklerini, bunu daha önce hiçseslendirmediklerini, İstanbul'daki bu konserin bir "prömiyer" (ilkçalınış) olacağını; bu bakımdan dinleyicinin tepkisinin onlar için özellikle önemli olduğunu da vurguladı.

— Peki, Willy! Siz, aslında **"senfonik rock"** yapıyorsunuz. Bunu bize biraz ayrıntılı açıklayabilir misin?

WİLHELM: "Bir topluluğun senfonik rock yapabilmesi için, bireylerinin iyi birer müzikçi olmaları, bir konservatuarda, Müzik Akademisinde ya da onların eşdeğeri bir okulda **"klasik eğitimi"** görmeleri koşuldur. Biz klasik bestecilerin kompozisyonları üzerinde çalışmalar yapıyoruz... Ancak, bu klasik görüntü **"elektronik"** ile yeniden düzenleniyor, böylece, zamanımıza uyması sağlanıyor.

Bizim yaptığımız kesinlikle hafif rock müziği değil. Bunu bir kez daha vurgulamak istiyorum. Üzerinde, öyle üç majör bulunan, sıradan ölçüler değildir bizimkiler, sözcük köklerindeki seslinin mantıksal değişimi de değildir; özellikle, ölçüler bağıntılının içindedir."

ANDREAS: "Her biri kendi içinde..."

WILHELM: "İnsan ilk kez işittiği zaman, içinde zorlu geçişler olduğunu duyar. Herkesin solo için yeri vardır; ancak, bu solo yeniden uyarlanmıştır. Bu demektir ki, tüm müzik olduğu gibi uyarlanmıştır (aranje edilmiştir)."

ANDREAS: "Kaya! Gençlere söylemek istediğim bir şey var. Bak, şimdi. Bizim müzik insan üzerinde olumlu etki eder. Oysa, bir tür, ağır sıkıntılı müzikler vardır ki, bunlar insanı bunalıma sürükleyebilir. Müzik tehlikelidir. Hem de çok tehlikelidir. Anlıyor musun? Beyin, ruhsal olarak tümüyle uyarılır. Bu nedenle dinleyeceğimiz müziği çok iyi seçmemiz gerekiyor. Dinlendirici; ama, sıkıntı verici değil."

Söyleşi ilerledikçe daha bir yakınlaşıyoruz birbirimize. Topluluğun tüm üyeleri birayı çok seviyor. Biraların biri gidiyor, biri geliyor. Bu nedenle olsa gerek, oldukça neşeli(!)ler. Birbirlerine takılıp duruyorlar. Masamızda kahkaha sesleri eksik olmuyor.

"Kendi söylediklerine göre", adını, Belçika'da yaşayan bir aileden almış olan **"Eela Craig"**'le, Ankara Radyosu bir program yapmak istemiş; ne var ki, tüm gereçleri burada olan topluluğun bunun için zamanı yokmuş. Wilhelm "Kendi müziğimiz dolu olan bantlarımız vardı ancak, Radyoevine gidip orada doldurmak gerekiyormuş. Bu yüzden olmadı. Çok üzüldük!" diyor.

Topluluğun üyelerinin tümü **'Atatürk'**ü tanıyorlar.. Okumuşlar, resimlerini görmüşler, başkalarından dinlemişler. Bundan başka Wilhelmin

Bundan 300 yıl önce, Türklerin, Kara Mustafa ile Viyana'ya dek vardığını bilecek denli tarih bilgisi -de- var. O bunları söylerken ben susuyorum... Söz dönüp dolaşıp **"Edebiyat"**'a geliyor. Türk Edebiyat'ı üzerine bildikleri yok. Yine biri dışında: Hubert. Örneğin dev romancımız **"Yaşar Kemal"**'i ve ödül kazandığını biliyormuş; okumamış romanını, ama biliyor; şöyle diyor! "Sonra, Türk Filmleri de var, başarılarını sık sık duyuyoruz... Avusturya Televizyon'unda sık sık haber programlar oluyor. Onları zevkle izliyorum. Türk Folkloru, Edebiyatı, filimleri, genel olarak; tüm ülkelerinkilerle birlikte, haber-program olarak sunuluyor.

Ayrıcalıkla siz'de beğendiğim **"folklorunuz"**. Gelin Hubert'i biraz daha tanıyalım.

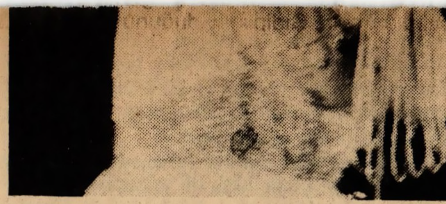

Wilhelm Orthofer

Nazım Timuroğlu

HUBERT: "Besteleri benim yaptığımı biliyorsun sanırım... Ben, her zaman kendi içimden (kendimden) gelen müziği yapmayı isterim. Hiç bir zaman demek istemem ki, 'bunda biraz klasik var', 'bunda cazz'dan birşeyler var', ya da, ne bileyim! 'bunda rock var'. Böyle değil, hayır! Çünkü benim kendimin olan bir (müzik) anlayışım var, duygularım var ve bu duygularımı müzikle açığa vurmak isterim. O zaman besteler benim'dir. Ve tüm grup düzenlemeyi yapar. "Aranje" ederler, yani... Böylece, ortak uyarlama yoluyla, hepimizin ortak sesini ele geçiririz. Ancak, benim yaptığım müzik; o, tümüyle benden oluşur. 'O' müzik için ben bir açıklama yapamam ki! Öyle basitçe 'bu şöyle bir müziktir' diyemem. O müziğin içinde -örneğin- benim (klasik) öğrenimim yoluyla elde ettiklerimin etkileri de vardır, doğal ki, bunlarda rock müziğinin etkisi de olacaktır... Yeterince alıştırma yapar, yeterince de dinleriz; sonunda, parça yaraştığı yere oturtulur... İşte, o zaman duyarlanırım ben ve yeniden bu tür bir müzik verme isteği duyarım. Hiçbir zaman **'satmak için müzik'** yapmak istemem; müzik, benim beğeneceğim müzik olmalıdır hep."

Söyleşi sürdükçe zaman ilerliyor. Bir ara saata bakıyorum. Gecenin onbiri olmuş. Onlardan izin istiyorum. Geldiğim gibi ayrılıyorum oradan.

at süren konserler veriyor ülkesinde. Açıkhava Tiyatrosu'nda böyle bir ses düzeni ile yetersiz mikrofonla konser vermek her sanatçının altından kalkacağı iş değil. Yıllar önce Şan Sineması'nda verdiği konserleri müzik ve ses açısından daha iyi değerlendirilebilmişti.

Hanlarova Halk Sanatçısı olarak üstün düzeyde bir sanatçı. Gerçek bir konser salonunda onu dinlemekle bu düşüncemizi çok kolay kanıtlayabiliriz. Azeri halk müziğini kendine özgü bir üslup ve başarıyla seslendiriyor. Yetkin bir sanatçı. Kişiliği, orkestrası ile kurduğu dialog ve sağladığı uyum bir ses sanatçısı için kolay rastlanamayan niteliklerdir. Sovyetler Birliği'nde Halk sanatçısı olmak en büyük aşamadır. Her sanat dalının en başarılı sanatçısına verilen bir bir ünvandır. Sürekli olarak üstün başarı gösterenlere verilir.

Bu kez Zeynep Hanlarova, kadın erkek dansçıların eşliğinde konserler verdi. On dört müzisyenin eşliğinde programını seslendirdi. Klarnet, nagara, kemençe, garmon, hoşanagara, ut, tar gibi ulusal Azeri çalgıların eşliğinde, Yıldız Sarayı Hasbahçesinde ve Açıkhava Tiyatrosunda üç konser verdi. Anonim halk müziği ile çağdaş Azeri bestecilerin yapıtlarını seslendirdi. Seyirci ile büyük bir iletişim kuran Hanlarova, Uluslararası XI. İstanbul Festivali'nin en çok ilgi gören sanatçılarından biriydi.

TİYATRO

KENT OYUNCULARI

XI. İstanbul Festivali için yeni bir oyunu hazırladı ve sergilediler. Tennessee Williams'ın **Arzu Tramvayı**'nı Refik Erduran Türkçeye çevirdi, dekor ve giysilerini Osman Şengezer yaptı ve Amerikalı yönetmen Arthur Housman sahneye koydu. 1950'de Asude Zeybekoğlu'nun çevirisiyle Şehir Tiyatrosunda, 1960 yılında Halit Çakır'ın Türkçesiyle Devlet Tiyatrosunda sergilenmişti. Bu kez Refik Erduran'ın başarılı biçimde dilimize çevirdiği oyun, Kent Oyuncuları tarafından başarıyla oynandı. Rumelihisar gibi bir yerde T. Williams'ın psikolojik gerilimli oyununu sergilemek kolay değil. Bu nedenle 1983—84 döneminin açılışıyla kapalı salonda oyunu değerlendirmekten yanayım. Genelde iyi oynanan **Arzu Tramvayı**'nda **Yıldız Kenter**'in "Blanch Du Bois" rolündeki olağanüstü başarısını genişçe yazmak isterim.

DEVLET TİYATROLARI

Orhan Asena'nın **Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe** adlı oyununu aynı koşullar içinde izledim. Asena'nın iyi bir yazar olduğunu, tarihsel konularda ve diğer türlerde yazdığı başarılı oyunlarını yakından biliyorum. Belli bir düzeyin altına düşmeden oynandı. Tarihsel bir kesiti, geleceğe ibret olacak biçimde işlemiş Orhan Asena. Oyunun ortaya çıkışında Kuruç, olumlu yorumunu sergileme olanağını buluyor. Ama söylediğim gibi, tarihsel oyunların 'kıssadan hisse'ler ve 'ibret' için tiyatro salonunda izlemek gerekiyor oyunu. Kuşkusuz oyunun başka özellikleri de vardı. Güven Öktem'in dekorları, Serpil Tezcan'ın giysileri, Nüvid Ko-

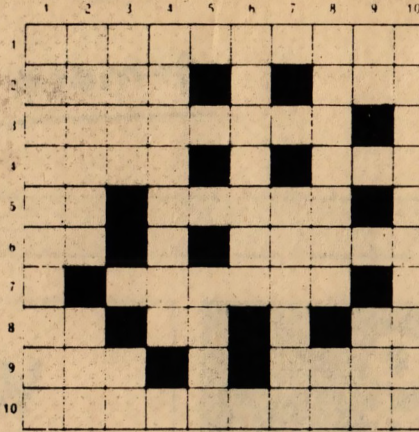
3 hamlede mat.
De Jangh — 1936

ÇAPRAZ BULMACA

SERDA ÖZTÜRK

SOLDAN SAĞA

1. Keramet gösteren, gaipten haber veren bir Oğuz ozanı, oğuzlar-başıdır. 2. İnsan bilinç ve eylemlerin tek tek davranışları - bir yargıyı ya da bir buyruğu pekiştirmek için kullanılır. 3. Düzensiz, yolsuz. 4. Vücudun herhangi bir yerinde bir yangı sonunda oluşan yaralardan akan, sarımtırak koyu sıvı. - Kalıtımsal karakterleri bir birlik gösteren bireylerin oluşturduğu doğal topluluk. 5. Çinkonun simgesi. - Vücut kemiklerinin uç uca ya da kenar kenara gelip birleştiği yer. 6. (Tersi) bir şeyin eksikliğini tanımlamak için ona katılan parça. - (Tersi) Karşılıklı alıp, verme. 7. Kabuğu ayıklanmamış pirinç. 8. Kalayın simgesi. - (Tersi) Birleşmiş Milletler'in uluslararası kısa şekli. - (Tersi) Issız, sesiz anlamına gelen. 9. Ağıza götürülerek içindekini içmeye yarayan yayvan maden kap. - Araplarda ve daha başka Müslüman uluslarda "başkan" anlamında kullanılır. 10. (Tersi) Hüseyin Haydar'ın 1981 Akademi Kitabevi Şiir birincilik ödülünü alan kitabın adı.

YUKARIDAN AŞAĞI

1. Yaşar Kemal'in 1978'de yayımlanan romanının adı. 2. Bir ilimiz. - (Tersi) İnsanlarda ve hayvanlarda yaşamayı sağladığına ve ölümle vücuttan ayrıldığına inanılan madde dışı varlık. 3. Herhangi bir bakımdan bir bütün meydana getiren şeylerin topu. - (Tersi) Bir kuvvete yükseltilmiş bir sayının üzerine yazılan ve kaçıncı kuvvete yükseldiğini gösteren sayı. 4. Hükümet adına olarak, yapılacak bir işi, geçici bir zaman için bir kimseye vermek. 5. Susamurundan elde edilen post. 6. Kalsiyum bioksidi, suya değince oksijen çıkarır. 7. Toplum içindeki davranışlarda izlenilecek yol. 8. Maden yüzeyi üstüne sert bir aygıtla yazmak, biçim çizmek. - Soru eki. 9. Moritanya'nın para biriminin simgesi. - (Tersi) Buğday, arpa, yulaf gibi tanelerden çıkarılan ve ardınçla kokulandırılan bir çeşit alkollü içki. 10. (Terşi) Sınıf farkı güden ülkelerde soylu sayılan (kimse).

ÇETREFİLLİ BULMACA

TURGUT ONGUN

NASIL ÇÖZECEKSİNİZ?

1. Önce aşağıdaki tanımları verilen kelimeleri bulmaya çalışın ve her bir harfi çizgi üstüne gelecek biçimde yazın.

2. Sonra, çizgilerin altlarındaki sayılara göre, bu harfleri bulmacadaki aynı sayılı karelere aktarın.

3. Bulmacadaki kareler harflerle doldukça, kimi kelimeler belirmeye başlayacaktır. O zaman, bulmacadaki harfleri çizgilerin üstüne taşıyarak, tanımlarından çıkaramadığınız kelimeler varsa, onları da bulabilirsiniz. (Bulmacadaki karelerin sağ üst köşelerindeki harfler, tanımlar dizinindeki harf sırasını göstermektedir.)

4. Bulmaca tamamlanınca, karelerde, bir Şairimizin bir şiirinden alıntı bulacaksınız. Tanımlar bölümünde ise, bulduğunuz kelimelerin ilk harflerini yukarıdan aşağıya okuduğunuzda, bu şairin adıyla alıntı yapılan kitabının adını göreceksiniz.

1 A	2 A	3 A	4 A	5 B	6 A	7 B	8 B	9 I	10 C	11 L	12 B	13 F	14 A	15 C	16 E	17 N
18 J	19 A	20 A	21 A	22 K	23 B	24 L	25 A	26 A	27 C	28 A	29 B	30 B	31 A	32 J	33 M	34 K
35 C	36 F	37 F	38 H	39 F	40 C	41 B	42 G	43 M	44 I	45 H	■	46 J	47 F	48 I	49 I	50 K
51 D	52 H	53 K	54 O	55 L	56 C	57 M	58 D	59 E	60 D	61 I	62 G	63 J	64 O	65 J	66 M	67 L
68 D	69 N	70 M	71 D	72 N	73 N	74 L	75 J	76 N	77 L	78 L	79 L	80 A	81 N	82 M	83 K	84 N
85 O																

Tanımlar:

A) Demirtaş Ceyhun'un ilk hikaye kitabının ilk kelimesi — 26 1 2 21 31 14 6 19 28 4 25 80 20 3

B) Adı İlhan olan çağdaş bir bestecimizin soyadı — 12 8 5 29 7 23 41 30

C) Ağaç sakızı — 40 27 56 15 10 35

D) Boğazda duyulan ve öksürüğe yol açan yakıcı kaşıntı — 51 68 58 71 60

E) Fikret Otyam'ın röportajlarını toplayan bir kitabının ilk kelimesi ki genellikle Doğu Anodulu'da ünlem olarak kullanılır. — 59 16

F) Annenin kız kardesi — 39 37 36 13 47

G) Ümit et, anlamına bir emir — 62 42

H) Koyunların tüylerinden elde edilir — 45 52 38

I) 19. yy.da yaşamış, oyunları ve kısa hikayeleriyle ünlü Rus yazarının ilk adı — 44 48 61 9 49

J) Tanrım, Allahım yerine böyle de denir — 75 65 32 46 18 63

K) Adını, kendisini bulan Alman mühendisin adından alan bir motor tipi — 83 22 53 50 34

L) Ömer Faruk Toprak'ın ilk şiir kitabının adı — 24 67 11 74 77 55 78 79

M) 15. yüzyılın büyük Fransız şairi — 43 33 66 70 57 82

N) .... başın cezasını ayaklar çekermiş — 84 72 76 73 17 81 69

O) Kaval biçiminde, yanık sesli bir nefesli çalgı — 85 54 64

(Çözümler 10. Sayfada)

KISA KISA

İKİNCİ YENİ SAVAŞI
Attila İlhan
YAZKO Yayınları
Deneme (çıkıyor)

İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'de siyasi platformdaki mücadele edebiyat alanına da yansımış, soğuk savaşın sonucu Attila İlhan'ın deyimiyle 'resmi edebiyat tahtından İnönü diktasının 'Birinci Yenisi' (Garip) inmiş, yerine Menderes Diktasının 'İkinci Yeni'si kurulmuştur.'

A.İlhan önsözde "Yıllar sonra serinkanlılıkla bakınca, herşey ne kadar açık görünüyor... Bu kitapta Mavi'nin başlattığı hesaplaşma hareketinde beraber olduğumuz genç imzalarla nasıl kapıştığımızı gösteren örnekler de var." diyor.

YAR BÜKÜ
Talip Apaydın
YAZKO Yayınları
Roman (çıkıyor)

"İki kere duman çıktı çifteden. Bu sesler kayalıklarda yankılandı. Aşağı doğru koşup gelenler Haydar'ın tarlasının bitiminde bir an durup baktılar. Haydar iki eliyle karnını tuttu. Oracığa oturmak istedi. Ama yamaçta ayağı kaydı. İniş doğruca ırmağın içine gidiyordu."

Daha önce iki baskı yapmış olan Talip Apaydın'ın bu romanı Ege yöresindeki köylerin sulama sorunlarını sergiliyor.

İYİ BİR YURTTAŞ ARANIYOR
Ataol Behramoğlu
YAZKO Yayınları
Şiir-Kabare (çıkıyor)

"Pamuktan iplik dokurum tezgah başında
Pamuk dolar cigerime soludukça

Derin maviler...derin maviler
Yıllardır gözümde tüter

Küfeyle odun taşırım evlere
Hasretim derin mavilere"

Daha önce Ankara ve İstanbul'da tek kişilik oyun olarak Deniz Türkali tarafından sahneye kondu. Kitabın içindeki desenleri Nezih Danyal yaptı.

YENİ İKTİDAR
YENİ DÖNEM
1951 - 1954
Cüneyt Arcayürek

Lirik bir çığlık

AHMET ERHAN

Akdenizliliğin düşünsel temelleri bütün açıklığıyla sürer Camus'de. "Yabancı" ve "Veba" adlı romanlarında mekân yine Akdeniz'dir örneğin. 'Düşüş'te ise Avrupa'dan, onun boğucu atmosferinden seslenir Camus; ki romanın içeriğine denk düşer bu durum.

"**Camus'nün başlıca fikirleri Akdenizliliğin izlerini taşır**" diyor John Cruickshank. Özellikle ilk yapıtlarında gerek mekan, gerekse lirizm ve düşüncesini oturttuğu temel açısından Camus'de yadsınamayacak bir yönelimdir bu. İlk romanı olan ve ancak ölümünden sonra yayınlanabilen "**Mutlu Ölüm**"de, "**Tersi ve Yüzü**", "**Yaz**" adını taşıyan deneme kitaplarında, Cezayir toprağının bütün özellikleri sinmiştir Camus'nün yaratıcılığına. Daha sonraki yapıtlarındaysa kanımca daha gerilere çekilmiştir bu yönelim; felsefe şiire üstün gelmiştir. Yine de Akdenizliliğin düşünsel temelleri bütün açıklığıyla sürer Camus'de. "**Yabancı**" ve "**Veba**" adlı romanlarında mekân yine Akdeniz'dir örneğin. "**Düşüş**"te ise Avrupa'dan, onun boğucu atmosferinden seslenir Camus; ki romanın içeriğine denk düşer bu durum.

Camus, bütün yapıtlarında Avrupa'nın karşısına Akdeniz'i koymuştur.

Özellikle bu çağda bile Batı Uygarlığının temeline Akdeniz'i koyanlar için şaşırtıcı bir sorular zinciri oluşturur Camus'nün yazdıkları. Avrupa Camus'ye göre, belli bir aşamadan sonra Kuzeyin sislerini —tarih ülküsünü— Akdeniz güneşine yeğ tutmuştur. İçinde bulunduğu çıkmazın da nedeni buradadır.

Ülkemiz kültür çevrelerinde Camus zaman zaman gündeme getirilmiş; bir saçma peygamberi, karamsarlığın, umutsuzluğun yazarı olarak. Oysa bu Camus'nün yaratısının yalnızca bir yönüdür; ve yukarda sözünü ettiğim "Akdenizlilik" yöneliminden bağımsız olarak alınırsa hiçbir anlam taşımaz. Camus'nün ayakları yere basan felsefesinin temelinde yaşama sevinci vardır. Yaratıcılığını karşıtlıklar ve trajik bir çatışma durumu üzerine kurmuştur.

Camus, Türk okurlarının bütün yapıtlarıyla tanıdığı ender yazarlardan biri. Bu tanışıklığa yepyeni ve bence yaratıcılığının en önemli halkalarından biri olan bir yapıt daha katıldı. Bu yapıt Camus'ye değişik açılardan bakabilmemize olanak sağlayacaktır. Geçtiğimiz aylarda Ramis Dara'nın çevirisiyle yayınlanan "**Düğün ve Yaz**"adlı denemeler toplamından sözediyorum (*). Camus'nün aynı adlarla iki ayrı kitap olarak yayınladığı bu denemeler tek bir kitapta toplanmış. Her iki kitap da birbirini bütünlüyor; keşke bunlara yazarın ilk deneme yapıtı olan "**Tersi ve YÜZÜ**"eklenebilseydi. Bu denemelerin sınırlı bir bölümü daha önce S. Eyüboğlu — Vedat Günyol tarafından çevrilmiş, "**Denemeler**" adı altında yayınlanmıştı.

Bu toplamda yeralan denemelerin en önemli özelliği yukarda sözünü ettiğim "Akdenizlilik" yönelimi. Bütün ögeler lirik bir çığlık olarak toplaşıp bütünleşiyorDeneme üslubuiçinde, dünyaya ilişkin pek çok sorunun aydın bir insanın bilincinde nasıl yorumlanması gerektiğinin somut örneğibu yazılar.Bir kez değil, dönüp dönüp yeniden okunacak önemde.

Roland Svensson

Ramis Dara, çevirisinde değişik bir arayış içinde: belki de Camus'ye en uygun üslubu bulmuş. Dağınık gibi görünen tümceler, deneme yapısı içinde sağlam bir birlik oluşturuyor. Camus'nün dünyası, lirizmi, insancıllığı ve doğrudan tavrı bütün açıklığı ile yansımış kitaba. Çevirmen, kitabın başına kendi yazdığı bir önsözü eklemiş; bu önsözden yazara duyduğu ilginin rastlantısal değil, bilinçle doğduğunu anlayabiliyorsunuz. Bu bilinç kitabın bütününde Camus'nün sıcaklığını yaşatıyor bize.

Camus, başka bir düzlemde yeniden gündeme geliyor. Bu gündeme gelişin pek çok önemli yapıtta olduğu gibi geçiştirilmemesini, boyutlandırılmasını diliyorum. Camus'nün ortaya attığı pek çok önerme bugün de önemini koruyor çünkü..

(*) Albert Camus, "Düğün ve Yaz, (Çeviren: Ramis Dara), Bayraktar Yayınevi, Haziran 1983, Ankara.

"Ölümü Beklerken ve Tik"

HASAN KIYAFET

"Örümcek Ağında Bir Böcek" kanımızca yazarın iki yapıtında da en başarılı öyküsü. Eğitilmemiş, dul bir kadının elinde bir çocuğun ufalanışı, yalnızlığı anlatılıyor.

"Ölümü Beklerken ve Tik" Metin Kökten'in iki öykü kitabının adları. 1982 yılında kendi olanaklarıyla basmış. Kim bilir biribirinden güzel bu iki yapıtı gün ışığına çıkarırken ne kadar güçlükle karşılaşmıştır. Zamanımızda kitap çıkartmak her babayiğidin harcı değil...

Kökten, doğurgan Anadolumuzun yeni yetiştirdiği değerlerden biri Aydınlık pırıl pırıl bir kafası var. Öyküleri yalın, duru, olduğu gibi süssüz ve sıcak. Belli ki toprağı elleyerek, anlattıklarını yaşayarak gelmiş. Anlattıklarında öyle miydi.şöyle miydi diye insanı ikileme düşürecek soyutluluk yok. Ne diyeceğini açıkça diyor. Köyü, köylüyü, kentin alt tabakasını iyi tanıyor. Bilmediğini olmadık soyutlamalar, bulanıklıklarlagizlemeye çalışanlardan değil. Ne dediğini sen de anlarsın ben de, dahası okumayı yazmayı "Aliokulunda" sökmüş biri de!...

"Her köylü gibi ablam da bağırarak konuşuyordu." derken köylülüğün bir özelliğini ne güzel özetlemiş. İlk yapıtına adını veren "Ölümü Beklerken" adlı öyküsünde: "En büyük ağabeyim-baba vekili-doktordan gelmiş, dediler. Duyan ziyarete gelmişti. Gelmişti ya gitmek bilmiyorlardı. Köylünün ziyareti ziyafet gibidir. Kaş yapayım derken göz çıkaranlar vardı. ...Aylardan Ramazandı. İş güçte yoktu. Ba-

"Takılgan" adlı öykü, usta bir kara mizah örneği. Çorum Erkek Sanat Enstitüsündeki öğretmenlerin geniş hoşgörüsünü, şakacılığını, içtenliğini güldürerek yaşatıyor. Okulun Nasrettin Hocası Cemal Ocak öğretmeni tanımlarken:

"Cemal bey orta boylu, tıknaz koca kafalı, esmer bir adamdı. Saçları iyice döküktü. Yüzünün en belirgin yanı, akları yer yer yağlanmış iri ve pörtlek gözleriydi. Takılganlık yapacağı zaman gözleri ışıl ışıl yanardı..."

Aynı okulda Kavukçu diye anılan bir öğretmene, Cemal bey takılmayı kafaya koyar. Şefi bulunduğu atölyeye giren serçeyi öğrencilerine tutturur. Tabanca ile güzelce sarıya boyar. Güzel bir kafese yerleştirir. Daha önce Kavukçu'nun kanarya aradığını öğrenmiştir. Alem gallem edip serçeyi kanarya diye ogünün parası ile elli liraya satar. Bir yandan da tüm okula el altından haber salar: "Seyre çıkın Kavukçu eve serçe götürecek," diye.

Sonunda durum anlaşılır. Kavukçu bıyıkaltı güler:

"Ulan Kör Cemal! Kayserilileri de geçtin artık, diye söylenir..."

'ON MERMİ' adlı öyküde, rüşvet alan birisinin tedirginliğini, işsiz insanın kendi yakınlarının bile gözünde düşüşü anlatılır.

"DANGALAK" ta; arkasından attığı adamı, yüzüne gelince öven babasını, uluorta rezil eden oğul işlenir. İkiyüzlülük yerilir.

-X-

"TİK" adlı yapıt, sekiz öyküden oluşuyor. Yüz elli iki sayfa ve ederi iki yüz lira. Kikirik Rüştü, gözünde tiki olan birisi. Pancar teslim istasyonunda sıra bulmak güç. Rüştü görevliye tikiyle bakar. Görevli onu kendisine göz edip rüşvet teklif ettiğini sanarak işini öne alır. Bu öyküde özellikle karşılıklı konuşmalar Orhan Kemal ustalığında başarılı...

açıklıyor-2
Bilgi Yayınevi

1947 yılında gazeteciliğe başlayan ve hâlâ sürdüren Cüneyt Arcayürek, gazetecilik yaşamını, bir gazeteci gözüyle Türkiye'deki toplumsal siyasal çalkantıları bölüm bölüm yazıyor.

1951-54 dönemini kapsayan bu kitap çok partili yaşama geçişteki sorunları, Türkiye'nin ekonomik ve siyasal değişiklikleri yansıtıyor. (274 S.350 TL. 1983)

Ali Atmaca

zıları sabahtan geliyor, iftarı ediyor, sahuru da aradan çıkardıktan sonra gidiyordu. Bu vurdum-duymaz ziyaretlerden herkes bıkmış ama ses çıkaramıyordu. Yengelerimin sofra koyup kaldırmaktan canları çıkıyordu. Durumdan kıvanan bir tek ağabeyimdi."

Yer yer kendisi öyküye sataşmasa ne kadar güzel gidiyor. Genellikle ilk yapıtlarda bu tür kabına sığmazlıklar olur. Başka bir saptaması:

"Odaya girdiğimde ağabeyim yer yatağına oturmuş sigara içiyordu. Oysa iyileşme sırasında sigarayı bırakmıştı..." "Kendinden umudu kesen insanların perhizi bozuşunu nasıl yoğun veriyor.

Kuşu satma diyaloglarından:

"Kavukçu kafesi eline aldı kuşu incelemeye başladı:

— Erkek miymiş?

— Erkek.

— Neresinden anlaşılıyor ?

— Ulan göbel, erkeğin erkek olduğu neresinden anlaşılır?..."

Bir ara Kavukçu alıp almamakta ikircikleninee:

"...Sen aslında bu kanaryayı pahalı bulmuyorsun. Sen karıdan korkuyorsun."

Bunun üstüne Kavukçu diklenir:

"Ben sen miyim heri, aldım gitti."

"ÖRÜMCEK AĞINDA BIR BÖCEK" kanımızca yazarın iki yapıtında da en başarılı öyküsü. Eğitilmemiş, dul bir kadının elinde bir çocuğun ufalanışı, yalnızlığı anlatıyor. Çocukların henüz çevrece bozulmamış dünyalarının, nasıl ezilenden yana olduğunu başarılı bir biçimde ortaya koyuyor. Ciddiye alınmayan, insan yerine konmayan birinin giderek hırçınlaştığını vurguluyor. Küçük de olsa insan direncinin ısrarı karşısında hiç bir güçlüğün dayanamayacağını ünlüyor...

"Yengem erkek yüzlü bir kadındı. Onu her zaman duygusuz ve çirkin bulurdum. Oysa bu akşam beni şaşkına çevirdi. Düşünceleri ne kadar doğru:

— Bizim yaşamımız acımasızdır. Bizde ödül yoktur ödün yoktur. Çalışma vardır, ceza vardır. Sevgi yoktur. Körükörüne saygı vardır. Hak yoktur. Görev vardır. Dil yoktur, din vardır... Kısacası sanki hayvanız," dedi.

Açlıktan köye kadar sokulmuş güçsüz bir çakalla besili bir çoban köpeğinin boğuşmasını anlatırken:

"Herkes kendini boğuşmanın seyrine kaptırmışken, komşumuz Yalak Seyfi, yine yalaklığını gösterip bana takıldı:

— Cem, ananla senin kavganıza benziyor. Şu vahşi çakal sensin, Duman da anan!

Kızgın kızgın baktım. Kahkahası boğazında düğümlendi. Çünkü sözümü esirgemediğimi biliyordu. Biliyordu ki karısı bir...rospuydu."

Boğuşmada herkes köpekten yanaydı. Ama ben çakaldan yanaydım. Neyse çakalda bana benzeyen bir yan bulmuştum. Yalnızlığı, özgürlüğü sevişi, yürekliliği hoşuma gidiyordu. Öleceğini bile bile saldırıyordu. Köpeği yense bile şu eli tüfekliler onu öldürecekti... Boğuşma acımasız sürüyordu. Birden duman çakalın hayalarını yakaladı. Isırdı, çekti söndürdü. Çakal acıyla inleyip yere serildi. Köpek onu bırakmadı. Kuyruğundan tutup havaya kaldırdı, yere çaldı. Artık köpeğe karşı koyamıyor, kesik kesik inliyordu. Duman coşmuştu. Bu kez belinin ortasından, omurgasından tuttu. Çatırdattı, silkeledi. Çakal uludu. Boğuşmanın bittiğine karar veren erkekler, dumanı kovalayıp, dağıldılar. Çakalın başında çocuklar kalmıştı. Murat:

— Kulaklarını keselim, babam çarşıdan mermi alır.

Sonra kuyruğundan sürüyüp yandaki su arkına attılar. Hayvan daha ölmemişti. Buzlu suyun içinde batıp çıkıyor, yaşamak için direniyordu. Ben bir köşede olan biteni titrek izliyordum. Yalak Seyfi'nin dediği gibi çakalın yazgısında kendimi görüyordum.."

SONUÇ

Tek tek ele alındığında kuşkusuz öykülerin tümü başarılıdır denemez. Örneğin, "BIR SEÇMEN YAZIMI" adlı öykü daha çok bir makale, ya da röportaj niteliğinde. Buna benzeyen başkaları da var. Ama tüm bunlar genç yazar arkadaşın aşamayacağı güçlükler değil. Öyküde aranan önemli özelliklerden birisi olan yoğunluğa erişecek ve kendi görüşünü ortaya atmaktan vazgeçecektir.

Bir de yerel anlamda kullandığını sandığımız "Volla" sözcüğü var. Bunun "Vallaha" olduğunu anlamayan çıkabilir. O nedenle birey olarak kendimin çok yaptığı bir yanlışı, arkadaşımın yapmamasını salık veririm. Özetle, Metin Kökten'e yürekten başarılar.

Not: Kitapların isteme adresi:
Metin Kökten
Atatürk Ortaokulu Samsun
Yapıtların:
Yazarı: Metin Kökten
— 152 sayfa
Ederi- 200 lira

İLANLAR

yazko edebiyat

AĞUSTOS SAYISINDA

Bir Saldırı Olayı ve Sonrası/**Kemal Sülker**
Necip Fazıl Kısakürek/**Recep Bilginer**
"Unutma"/**Uğur Kökden**
Sanatta Teknoloji Düşmanlığı/**Memet Faut**
Bir İzlek Olarak Para/**Ahmet Oktay**
Kitap Sevmeyenler Ülkesi/**Önder Şenyapılı**
Yaşar Kemal'de Düş ve Gerçek/**Prof. Dr. Gürsel Aytaç**
Oyun Bozanlar/**Barlas Özarıkça**
Kadın Sorununa Feodal Yaklaşımlar/**İ. Güven Kaya**
İlhan Berk Şiirinin Atardamarı/**Seyyit Nezir**
Cadı Fırtınası'nda Zaman/**İbrahim Oluklu**
Roman ve Yazarlık Onuru/**Behiç Duygulu**
Talip Apaydın'ın "Gülsen Hanım"ı üstüne /**Ali Özçelebi**
Bezirci'nin Ataç çalışması üzerine/**Feridun Andaç**

YAZKO: P.K. 442, Sirkeci — İstanbul

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

Katalog İsteyiniz

Ankara Cad. 227/4 Kefeli Han
Sirkeci - İstanbul

Varlık

ELLİ YILLIK BİRİKİMİNDEN HIZ ALAN DİNAMİK DERGİ
Genel Yayın Danışmanı: Kemal Özer

Ağustos Sayısında

Mustafa Sercan, Yılmaz Onay, Sargut Şölçün, Gülhan Kara, A. Kadir, Gülen Aktaş, Mustafa Ziyalan, İsa Çelik, Artvin Demirci, Veysel Atayman, Oğuz Makal, Ülkü Gezer, Ahmet Kaftanlı Arif Gelen'in ortak çalışmalarıyla

BERTOLT BRECHT
şiir, mesel ve görüşleri

●

Ölüm Yıldönümlerinde
Abdülbaki Gölpınarlı ve Ömer Faruk Toprak

●

Mısırlı Yönetmen Yusuf Şahin ve Naim Tirali'yle söyleşiler

●

İstanbul Festivali'ndeki müzik etkinliklerinin eleştirisi

●

Her sayıda yeni bir ozan: Gülsüm Akyüz

●

Yazılarıyla
Samim Kocagöz, Kemal Sülker, Hasan İzzettin Dinamo, Alpay Kabacalı, Muzaffer Buyrukçu, Zehra Güngör, Özdemir İnce, Sabit Kemal Bayıldıran, Uğur Ünel, Nurten Güneş, Zeki Yusuf Borazan, Mehmet Yaşar Bilen, Bedirhan Toprak, Faruk Şüyün

●

Şiirleriyle
Şükran Kurdakul, Talip Apaydın, Abdülkadir Budak, Bedrettin Aykın

VARLIK: Cağaloğlu Yokuşu 40/2 İstanbul

akdeniz

YAZIN SEÇKİSİ 2. KİTAP:

●

Soruşturmamız: Türk Öyküsü Orhan Kemal'siz 13. Yılında...
Hasan Hüseyin: "Çukurova Anadolu'yu emziren bir anadır."

●

Şiir ve yazılarıyla:
Ali Yüce/Mustafa Dertli/Mehmet Hameş/Duran Aydın/Salih Bolat/İbrahim Yıldız/Mehmet Taşer/Ekin Evrim/Kemal Bayrakçı A. Karaçoban/Erdal Ezer/Ç. Derdiyok/A. H. İzgören/Mustafa Baltacı/Odisseus Elitis

●

Temmuz-Ağustos '83 sayısı çıktı!
Ederi 50, yıllığı 300 TL.
Yazışma: P.K. 730—ADANA

Demokrasiye Giderken
MÜMTAZ SOYSAL
Prof. Soysal'ın demokrasiye geçiş sürecindeki düşünceleri
Ederi: 200 lira

●

Mayınlı Tarlada Dış Politika
HALUK GERGER
Uluslararası politika ve Türk dış politikası üzerine ilginç yorumlar
Ederi: 250 lira

hil yayın
Divanyolu, Işık Sok. İstanbul

Sungur Yayınları
sunar

Suzanne Brögger
BİZİ AŞKTAN KORU
Deneme - Eleştiri
2. Basım 350 TL

Hermann Kesten
GERNİKALI ÇOCUKLAR
Roman 275 TL

Dr. Lester L. Coleman
DOKTORUNUZ...
Sağlık Kılavuzu 650 TL

Catherine Hermary-Vieille
GECELERİN VEZİRİ
1981 *Femina Ödülü*
Roman 350 TL

SUNGUR YAYINLARI
Babıâli Cad 16 Pak Han
Kat 4, No: 403
Tel.: 527 33 08

Dağıtım :
İstanbul : Barış, Bilgi, CemMay, Deniz, Örnek, Savaş, Serhat, Tekin
Ankara : Aydın Sami, Adaş,
İzmir : Altay

yazko YAYIN DÜNYASINDA EN ÖNDE

YENİ KİTAPLAR

ATTİLA İLHAN
'İKİNCİ YENİ' SAVAŞI
•
MEHMET SEMİH
HURDA KRALI

TALİP APAYDIN
YAR BÜKÜ
•
MUSTAFA BALEL
GURBET KAÇTI GÖZÜME

•
LİAM-O'FLAHERTY
BOYUN EĞMEYECEKSİN
(Çev. İzzet Yaşar)

Seyrânî'nin toplumcu yönü

HAŞİM NEZİHİ OKAY

Seyrânî'nin önemli yönlerinden biri de sosyal tarafıdır. İstanbul'da 7 yıl kadar kalan şair, İmparatorluğun bozuk düzenini yakından görmüş, büyük bir pervasızlıkla ve korkusuzca bunları yergi konusu yapmıştır. Bu yüzden de öldürülmesi emredilen ozanın, hemşehrisi bir paşanın aracılığıyla bu cezası sürgüne çevrilmiş ve İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır.

İşte Seyrânî'yi 19'uncu yüzyılın Osmanlı Devletindeki düzensizliğe bu kafa tutmasıdır ki onu öteki çağdaşlarından ayrı bir aşamaya yükseltmiştir. Ozanımızdaki bu yürekliliği Şarkışla'lı Serdarî'den başka çağdaşlarından ne Dertli'de ne de Erzurumlu Emrah'ta göremiyoruz. Onlar sadece kendi kişisel duygularını dile getirdikleri halde Seyrânî, Tanrıdan başlayarak Saraydan ve Sultandan, vezirlere, şeyhülislamlara, kadılara kadar dil uzatmıştır. Tanrı'nın adaletsizliğinden o günün bozuk düzenine kadar her uygunsuzluğu, söylenmesi gerekli en sert dille yermiştir. Söz gelimi, yeryüzündeki bu büyük adaletsizliğe ses çıkartmadığını görerek Tanrı'ya şöyle seslenir:

Bestgirlik ummanı senden bir zaman
Göster ağacında sağlam dal bana
Mesnedim yok azlim kaygı çekeyim
Ustabaşı gibi ölçüp dökeyim
Evvelâhır bir kurbanlık tekeyim
Vakt-i gelsin bıçağını çal bana

yine bir başka şiirinde:

En'el-Hak demedim ent'el-Hak dedim
Melâmet dalında astırdın beni
Herkesler "lâ" derken ben "illâ" dedim
Şeriat kaydıyle susturdun beni

diyerek Tanrı'ya bir isyan çığlığı koparır.

Ve şeriat şeriat diye beni susturmaya çalışıyorsun, der.

Yine bir başka şiirinde:

Cehennemde günah yanar kul yanmaz
Ben günahtan sürmelenmiş gözlüyüm

diyerek, Yunus gibi Tanrı ile cilveleşmeye bile çalışır.

Daha sonra yeryüzünde Tanrı'nın vekili olduklarını bildiren sultanlara döner ve bu kadar saray varken denizin doldurularak bugünkü Dolmabahçe Sarayı'nın yaptırılmasını isteyen Padişah'a çatmak için:

Nice sarayları beğenmez oldu
Yere sığmaz oldu sultan olanlar

der. Ve bu şiir, ozanın öldürülmesi için yeterli görülür. Sonra yukarıda dediğimiz gibi araya girilerek kaçıktır maçıktır di·e cezası sürgüne çevrilir. Ve Anadolu'nun bu başıdik, eğilmek bilmez çocuğu Güney Anadolu'ya sürülmek üzre İstanbul'dan uzaklaştırılır.

Sürgünde ona eziyet edenlere de Seyrânî'nin:

Biz sahlar şahının tokadın yedik
Bize başka yerden sille olur mu?

diyerek, kendine haklı bir öğünme payı çıkardığını görürüz.

Bir başka şiirinde ise:

Şeyhülislamdan sorma bizi ey haşmetmaab
Sevaba günah der günaha sevab
Fukara hakkında hayırlı cevab
Söyliyecek dili kökten kurumuş

dizeleriyle "halkın halini, fukaranın nasıl yaşadığını sen gör. Şeyhülislâmdan sormakla öğrenemezsin, o herşeyin tersini söyler" diye Padişahı uyarmaya çalışır. Bir başka yerde de vezirler için:

Yokladım vezirden kizire kadar
bize zulmetmedik insan kalmamış.

diyerek çaresizliğini anlatır. Seyrânî'de adalet kavramı da çok önem taşır. Onun için de çağının adaletindeki düzeni son derece bozuk bulur. Ve zaman zaman isyan eder. İşte birkaçı:

Rüşvet ile yazar hakim hücceti
Hüccet ile alır kadı rüşveti.

yine bir başka şiirinde:

Mahkeme meclisi icad olduğu
Çeşme-i rüşvetin akmaklığından
kaza, belâ ile âlem doldu
kazların kadıya uçmaklığından
Kadının rüşvetle hüccet yazması
sonra yine dönüp hükmün bozması
"Balık baştan kokar" diye yazması
Seyrânî gafilin ahmaklığından

Sultandan vezire ve kadıya kadar bu bozuk düzenin sürüp gitmesinin herkesi memnun ettiğini ve bol bol payını aldığını gören ozan "Balık başkan kokar" demekle kendisinin de onlar gibi yapmadığı için ölümlere ve sürgünlere kadar gitmek suretiyle ahmaklık yaptığını anlatmak isterken onlarla da bir güzel alay eder.

"Mahkeme meclisi" demekle de şer'iye ve Kadı mahkemeleri yerine bugünkü adliye sisteminin kurulduğunu ve bunun nedeninin bu yolsuzlukların önüne geçilmek olduğunu söylemek ister.

Seyrânî çok açık düşünceli ve ileri görüşlüdür. Bu yüzden softalığa da son derece düşmandır ve her fırsatta onları da yermekten geri durmaz.

Sofu gece gündüz ibadet etse
Yatsa kalksa yine günahı bitmez
Sofu tesbih çeker döner vird okur
Gözü hayvan yemi çalmada olur
Ermeninin, Rumun yağlı ketesi
Kaypak Müslümanı dinden çıkarır
Ormanda büyüyen adam azgını
Çarşıda pazarda seyran beğenmez
Medrese kaçkını softa bozgunu
Selâm vermek için insan beğenmez
Âlemi taaneder yanına varsan
Seni de yanıltır mes'ele sorsan
Bir "Cim" bile çıkmaz karnını yarsan
Gelir Meclise de erkân beğenmez
En kötü kişiden birkaç eşi var
Medreseden kovulmuş günah işi var
"Rabbi yesir" de dört yanlışı var
Tahsil etmek için irfan beğenmez

Seyrânî bu taşlamasında yobazların cahillikleri, bilgisizlikleriyle "Bir Cim bile çıkmaz karnını yarsan" demekle ne güzel alay eder.

Seyrânî'nin dilinden haramla vurgunla mal edinmiş zenginler de kurtulamamıştır. Sırasını getirerek onlara da açık açık saldırılarda bulunmuştur. İşte bir kaçı:

Zengin malı ile günâh yudurur
Hacıya hocaya evet dedirir
Bu hâl elbet fukarayı kudurtur
Zaman sabırsızdır fazla beklemez

Yine bir başka koşmasında:

Seyrânî, mazlumun hakkını yiyen
Birgün gelir hakkı elbet alınır
Eyvah fukaranın beli büküldü
Yazık zamanenin piçine kaldık

diyerek zalimlere ders verir. Bir başka şiirinde de zalimlerin zulmüne artık tahammül kalmadığını açıkça söyler, zalimlerle yardaklık eden âlimlere de çatar:

Müdahin olmasa âlemde âlîm
Ne haddi zulmetmek mazluma zâlîm
Zâlîmin zulmünden dedik elaman
Kalmadı Seyrânî sabra mecâlim
Adalet değilmi mülkün temeli
Böyle denmezmiydi evvel evveli
Bilmemki ne edip ne işlemeli
Kalmadı Seyrânî sabra mecâlim

Ozanımız burada bozuk düzenin böyle sürüp gitmeyeceğini anlatmaya çalışır. Alîmlerin dalkavukluk yapmasını hiç bir zaman affetmez ve sosyal adaletin savunuculuğunu yapar.

Son söz olarak diyebiliriz ki, dilinin sertliği ve keskinliği yüzünden Pîr Sultandan sonra idamı emredilen ve sonra cezası sürgüne çevrilen ikinci ve sonuncu halk ozanımız olan Seyrânî bu yiğitçe ve yürekli davranışlarıyla Halk Edebiyatımızda kendine haklı bir yer yapmış ve yine haklı bir ün sağlamıştır. İslâm Mitolojiyası içindeki kelime ve kavramların dışında da kesinlikle yerli kalmaya çalışmış ve deyişlerinde sadece yetiştiği bölge ve ortamın deyimlerini ve sözcüklerini kullanmıştır.

• Dilinin sertliği ve keskinliği yüzünden Pir Sultan'dan sonra idamı emredilen ve sonra cezası sürgüne çevrilen ikinci ve sonuncu halk ozanımız olan Seyrânî Halk Edebiyatımızda kendine haklı bir yer yapmış ve yine haklı bir ün sağlamıştır.

Esendal hakkında yanlış bildiklerimiz ve bilmediklerimiz

Öğrenim durumu hakkında kesin bir bilgimiz yok. Gedikpaşa'da öğrenim gördüğü yolundaki bilgiler belgelendirilememektedir. Ancak, Edirne'de okula gittiği, bir süre de rüştiye sınıflarında okuduğu biliniyor.

"Önce şiir vardı"

Halk yazını yaşayacak mı?

"HALK YAZININDAN YARARLANMA" DEYİNCE, BİZ, HALKA DOĞRU GİDEN, HALKA DÖNÜK, HALKIN YARARINA OLAN BİR YAZINI ANLARIZ. HALKIN ANLAYIŞ VE GÖRÜŞ DÜZEYİNDE BULUNAN DEĞİL, HALKI YÜCE BİR DÜZEYE ÇIKARAN YAZIN ANLAMINDA. ANCAK, BUGÜN İÇİN BÖYLE BİR YAZI TÜRÜ ALANI OLMADIĞINA GÖRE, HARCANACAK ÇABA BOŞA GİTMİŞ SAYILABİLİR KANISINDAYIM...

TÜRKER ACAROĞLU

1- Halk yazını var mıdır? Bir ülkede yaşayanlara, nüfusun temel yığınına **halk** *diyoruz. Çokluk* **millet,** *kimi kez de* **kavim** *terimleri yerine kullanılır. "Türkçe sözlük" (6. basım, 1974, s. 354) bu Arapça terimi şöyle karşılamaktadır. "Bir ulusu oluşturan insan topluluğu", "Aynı ülkede oturan ve ortak çıkarlarla birbirlerine bağlı kişilerin tümü", "Bir ulusun belli bir bölge içinde yaşayan kısmı". Bu tanımlara göre, bir halk yazını olmaması gerekir. Halk türküleri, halk oyunları vardır, ama bir halk yazını olamaz. Onun yerine ulusal yazın (milli edebiyat) deyimi kullanılmalıdır.*

2- Halk yazınını eleştirme, olmayan bir şeyin nesini eleştireceğiz? Ancak, bir inceleme ve araştırma işinden söz edilebilir. Amacı, ulusal bir yazın ya da sanat yapıtını her yönüyle inceleyin

Önce Şiir Vardı

• Şair Taşpınar'ın kitabı, bir ömrün yaprakları arasında solmaya yüz tutmuş güller değil, tersine bugüne dek gizli kalmış, sevgi uğruna yitirilmeyen sıcak dizeler. Yalın, ama yeni bir biçimle...

HİKMET ALTINKAYNAK

Bu başlıkla kim bilir bugüne kadar nice makaleler yazılmış, nice söylevler çekilmiştir... Oktay Akbal (1)da son denemeler kitabına bu adı uygun bulmuş, ne güzel! Evet gerçekten önce şiir vardı!..

Amacım, edebiyata bir heves, bir heyecanla girip çeşitli nedenlerle bu işi gereken etkinlikle sürdüremeyenleri, adını yaygınlaştıramayanları (2)zaman zaman tanıtmak, duyurmak...

Hiç kuşku yok, böylece eleştirinin işlevi artacaktır. Sorumluluğumuz azalacaktır. Çağdaş bir aydın olarak, dünyada olup biten her şeyden sorumluysak, sanat ve edebiyatımızı önde götürenleri olduğu kadar, bu alana ilk adımını atanları aynı önemle karşılamak zorundayız.

Amacım bu olunca, yapacağım iş kolaylaşıyor. Bunu da kolaylaştırıcı duruma getirmek için bu yazımı tümüyle şiire ayırıyorum.

Şiir, Türkiyeli edebiyatçının ilkgözağrısı. Kimi edebiyatçılarımız, yeni güller kokluyorlar, ama sonunda yine de "şairce" taşkınlıklarını ortaya koymaktan da kendilerini alamıyorlar. Onları söz konusu etmiyorum. Ama ilkgözağrısını ilerleyen yaşına karşın kararlılıkla, sevecenlikle sürdüren, "adını yaygınlaştıran" eski/ yeni şairleri şöyle bir anımsatmak, "önce şiir vardı" yargısına birlikte varmak istiyorum.

ŞAH KATI DÜŞLERİ/Ömer Kayaoğlu

Daha önce **Bir Avuç Köpük** (1936) ve **Kabuk** (1962) adlı kitapları yayımlamış olan Kayaoğlu, **Şah Katı Düşleri**'yle (3) şairliğinin olduğu kadar bir ömrün de şiirsel hesabını veriyor olmalı. Dört bölümde topladığı 82 şiir, şiirde izlediği anlayışın bir özeti.

1935-1979 tarihleri arasında yazılan bu şiirler, geleneksel şiirimize yaslanıyor. Başlangıç yılları için yadırgayacak bir yan bulamasak da, özellikle 1960'lar, 70'ler sonrası şiirsel geçmişimizle biçim yönünden çatıştığını söylemek gerekir. Ama bu biçimi çok ustalıkla değerlendirdiğini de vurgulayabiliriz.

*(1) Oktay Akbal, **Önce Şiir Vardı**, Bilgi Yayınları, İstanbul 1983*

(2) Adını yaygınlaştıramayanlar nitelemesi elbette tartışma götürür. Çünkü öznel bir yargıdır. Bu da bana göre, Varlık, Türk Dili, Yazko Edebiyat, Somut, Milliyet Sanat... gibi elit çevrenin dışında kalanları tanımlayabilir. H.A.

Kayaoğlu, Yücel'den Varlık Yıllığı'na uzanan birçok dergide, yerel gazetelerde şiirler yayımlamış. "Mutsuz" başlığını taşıyan şiiri, mutluluk ve sevgi temalarının çoğunlukta olduğu şiirlerine ve "şah katı düşleri" nitelemesine anlamsal yönden paradoks olabilir. Bu şiir 1938'e tarihlenmesine karşın, dili ve yalın söylemiyle onun yarım yüzyıllık şairliğine örnek gösterilebilecek şiirlerden biri. İlk dörtlüğünü birlikte okuyalım:

"Deme gönlüm mutlu e mi
Enginlere dalar gemi
Ve bir gün sevda meltemi
Yüreğine doluverir."

(3) Ömer Kayaoğlu, Şah Katı Düşleri, (kendi yayını) İstanbul. 1982

BİR MASADA ÜÇ KİŞİ / Atıf Taşpınar

Prof. Dr. Atıf Taşpınar da bütün dizelerini sevgiye ayırmış. (4) Bunu önsözde de belirtmiş: "Bu yapıtım, tüm "sevmeyi bilmek" mutluluğuna erenlere armağanımdır" diyerek de öncelikle altını çizmiş.

Bir bilim adamının şiirle uğraşması hiç kuşkusuz bilimsel çalışmalarına da -çok içten söylüyorum- bir sevecenlik katacaktır. Elbette bir o oranda da -tıpkı kitap kapağında olduğu gibi- üç gonca gül getirecektir şiirimize.

Şair Taşpınar'ın kitabı, bir ömrün yaprakları arasında solmaya yüz tutmuş güller değil, tersine bugüne dek gizli kalmış, sevgi uğruna yitirilmeyen sıcak dizeler. Yalın, ama yeni bir biçimle.. Bir küçük örnek de Taşpınar'dan okuyalım:

"Tutmak istiyorum ellerini,
Çekme sakın;
bir aşk masalı örüyor bu eller
bana benden de yakın"

(4) Atıf Taşpınar/ Bir Masada Üç kişi, (kendi yayını), Ankara, 1982.

KAR DA ISITIR/ Sadullah Kutluer

Dr. Sadullah Kutluer'in şiirleri daha da sevgiye yönelmiş görünüyor. (5) Küllenen anılarda onu bilinç düzeyinde, diri tutarak dizelere dökmüş, yanı sıra birçok toplumsal sorunları gündeme getirmiş. Bir umudu da birlikte getiren "Kurtaralım Sevgiyi" şiirinden bir parça:

"Tüm ulularımız sevgiyi öğütledi
Uzun süre o yatağında inledi
Çarmıhta yatağında kalmasın
Uğraşalım tezelden aramıza katılsın"

(5)Sadullah Kutluer/ Kar da Isır, Hakimiyet Sanat Yayınları/ Kayseri. 1981.

Koloman Moser

MUZAFFER UYGUNER

Memduh Şevket Esendal hakkında, çeşitli tarihlerde yayımlanan yazılarda ve kitaplarda yanlış bilgilerin verildiği anlaşılmaktadır. Elimizdeki belgelere uyarak, yanlış bilgilerin yer aldığı yazı ve kitapların adlarını anmadan, bu yanlış bilgileri düzeltmeye ya da bilinmeyen bazı hususları açıklamaya çalışacağız. Ancak, bazı hususlarda elimizdeki bilgilerin genelde bilinen bazı bilgilerle çeliştiğini de belirtmek isterim.

I. YAŞAMI VE GÖREVLERİYLE İLGİLİ BİLGİLER

1.1- Doğum tarihi ve yeri: Bugün, genellikle yinelenen doğum yeri Çorlu, doğum tarihi de 29 Mart 1883 tür. 25 Kasım 1946 tarihinde emekliye ayrılırken Dışişleri Bakanlığı'nca düzenlenen belgede, doğum tarihi eski tarihle 1300, doğum yeri de İstanbul olarak gösterilmiştir. Hizmet belgesinde de bu durum yinelenmiş ve 1300 tarihinin yanına milâdi 1884 tarihi konulmuştur. Sanıyorum ki bu milâdi tarih, gerçeği yansıtmamaktadır. Kızı Emine Sarıdal, bu konuda sorduğumuz soruyu cevaplandırmak üzere yazdıkları 10 Mayıs 1983 tarihli mektubunda doğum tarihinin 1300, doğum yerinin Çorlu ve doğum ayının da Mart olduğunu bildirmiş; nüfus kayıtlarının İstanbul'da olduğunu eklemiştir. Bu mektuptan, evlerinin Fatih'te; çiftliklerinin de Çorlu'da olduğu anlaşılmaktadır. Ara sıra Çorlu'ya gidip gelindiği bilinmektedir.

1.2- Öğrenim durumu hakkında kesin bir bilgimiz yok. Gedikpaşa'da öğrenim gördüğü yolundaki bilgiler belgelendirilememektedir. Ancak, Edirne'de okula gittiği, bir süre de rüştiye sınıflarında okuduğu biliniyor. Rüstiye sınıflarıyla ilgili izlenimleri, Türk Dili dergisinin ilk sayısında yayımlanan "Rüştiye" adlı yazısında anlatılmıştır.

1.3- Esendal'ın asıl adının Mustafa Memduh olduğu bilinmektedir. Babasının adı Mehmet Şevket Bey'dir. Babaannesinin babası, Vidin Valisi Hüseyin Paşa'nın kahyası Karakahya adıyla anılan Ahmet Efendi'dir. Çorlu'da Karakahyaoğulları adıyla tanınmaktadırlar. Soyadı yasası çıktığında, alınacak soyadının, Esendal'ı çok düşündürdüğünü öğreniyoruz. Bu konuda Emine Sarıdal'ın mektubunda bir değinme olduğu gibi "Şu Soyadı Konusu" adlı bir öyküsünde de düşüncelerinin boyutları görülmektedir. "Esendal" soyadının İnönü tarafından verildiğini açıklamak istiyoruz.

Bir kitapta, ailesinin yoksul bir çiftçi olduğu yazılmıştır. Bunun nereden kaynaklandığını bilemiyorum. Ancak, yukarıdaki bilgilerin ışığında, doğru olmadığı kanısındayım.

Mustafa Memduh'un, ailenin ikinci çocuğu olduğunu, ilk çocuk Necip'in daha bebekken öldüğünü, kendisinden üç yaş küçük Refet adında bir kardeşinin bulunduğunu da 10 Mayıs 1983 tarihli mektuptan öğreniyoruz.

1.4- Esendal'ın ilk görevinin gümrüklerde değil Reji İdaresi'nde olduğunu da burada belirtmekte ve bu küçük yanlışı düzeltmekte yarar görmekteyim.

1.5- İstanbul'da bir tutuklama kararı alındığı bilinmektedir. Ancak, bunun tarihi kesinlikle bilinemiyor. Bir süre İstanbul'da saklandığı da biliniyor. Yurt dışına çıkış tarihinin ise, eldeki bir belgeye göre 2 Mart 1920 olması mümkün görülmektedir. İtalya'ya Tadla adlı vapurla, Muhtar ve Rüstem beylerle birlikte gittiği bilinmektedir. Yurda girişi hakkında sayın eşlerinin de bilgisi yok.

1.6- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti Baku'ya gönderilmek üzere göreve başladığı tarih 12 Ağustos 1336 (1920)dir. Göreve Atatürk tarafından çağrıldığı yeri bilemiyoruz. Sayın eşlerine göre, İzmir olabilirmiş. Baku'da üç yıl yedi ay ve ondokuz gün görev yaptıktan sonra, bu Cumhuriyet'in Ruslar tarafından ortadan kaldırılmasıyla, "mümessillik" görevi 31 Mart 1340 (1924) tarihinde sona ermiştir.

1.7- Yurda döndükten sonra, 1 Nisan 1340 (1924) - 20 Eylül 1340 (1924) tarihleri arasında beş ay yirmi günlük açıkta kalma durumu vardır. Bu arada Kabataş Lisesi tarih öğretmenliğine atanması yapılmış ve 21 Eylül 1340 (1924) günü bu görevine başlamıştır. Bu arada şunu hemen belirtelim ki, 27 Haziran 1977 tarihli "hizmet belgesinde, 23 Nisan 1340 tarihinde İstanbul Erkek Lisesi tarih öğretmenliğine ve 18 Temmuz 1340 tarihinde de ek olarak Galatasaray Lisesi tarih öğretmenliğine atandığına yer verilmiş; Kabataş Lisesi tarih öğretmenliğine atanmasının, göreve başlamasının iki belgede de aynı olduğu saptanmıştır.

Kabataş Lisesi'ndeki 1200 kuruş maaşlı görevi 16 Eylül 1341 tarihinde sona ermiş; 5 Ekim 1341 (1925) tarihine kadar 19 günlük açıkta kalma durumu ortaya çıkmıştır.

1.8- Esendal, 6 Ekim 1341 tarihinde, 10.000 kuruş maaşla atandığı Tahran Büyük Elçiliği görevine başlamıştır. 1 Eylül 1929 tarihinden geçerli olarak maaşı 15.000 kuruşa çıkarılmıştır. Esendal, Tahran Büyük Elçiliği görevinden 31 Ağustos 1930 tarihinde ayrılmış olup oradaki görevi 4 yıl on ay ve yirmibeş gün sürmüştür.

Bu görevi sona erince yurda dönmüş ve yedi ay üç günlük açıkta kalma durumu ortaya çıkmıştır. Bütün kaynaklarda yer alan Moskova Büyük Elçiliği diye bir görevi yoktur. Bunu, hem Emine Sarıdal'ın mektubu, hem de resmi kayıtlar böylece belirtmektedir. Yazar ve araştırmacılarımız tarafından yinelenen bu yanlışın böylece düzeltilmesi gerekmektedir.

1.9- Esendal, 1931 yılında yapılan seçimlerde Elazığ Milletvekilliğine seçilmiş ve bu görevine 4 Nisan 1931 günü başlamıştır. 10 Haziran 1933 tarihinde milletvekilliğinin sona erdiğini görüyoruz. Çünkü, bu arada Kâbil Büyük Elçiliği görevine 15.000 kuruş maaşla atanmış ve 11 Haziran 1933 günü de bu görevine başlamıştır. Kâbil Büyük Elçiliği'nin 31 Ekim 1941 tarihine kadar sekiz yıl dört ay ve yirmibir gün sürdüğü saptanmıştır. O yıl yapılan milletvekili seçimini kazanarak Bilecik milletvekili olmuş ve 1 Kasım 1941 tarihinde başlayan milletvekilliği ikinci seçimden sonra da sürmüştür.

Esendal'ın, 25 Kasım 1946 tarihinde Devletteki görevlerinden emekliye ayrıldığı görülmektedir.

1.10- 1983 yılında yayımlanan bir dergide, Esendal'ın müzikle de uğraştığına değinilmiştir. Bu konuda, sayın Emine Sarıdal, 28 Mayıs 1983 tarihli mektubunda şunları belirtmiştir: "Babam müzik severdi, gençlik yıllarında da bazı müzik çalışmaları olmuş; ama, benim bildiğim yıllarda sadece dinleyici idi, herhangi bir enstrüman da çalmazdı. Türk musikisinin klasik denilen türünü, Batı müziğinin de klasik türünü zevkle dinlediğini bilirim. Güzel plaklarımız vardı, kurgulu gramofonumuzda uzun uzun onları dinlerdik, en çok da Beethoven'i severdi. Babamın asıl uğraşı, hikâyeciliği kadar sürekli olanı resimdi, yağlı boya da çalışırdı karakalem-suluboya da. Resimden anlayan kişiler bu resimlerin sanat değeri olduğunu söylemekteler."

açıklamak, anlaşılmasını sağlamak tartışıp değerlendirmek olan bir yazı türü vardır. Bir ozanın, bir destanın gerçek değerini belirtmek için onu incelemekle uğraşır.

3- Halk yazınından ulusal yazını anlıyorsak, bunun genel yazınımızda önemli bir yeri bulunmaktadır. Uzun süren bir Osmanlı divan yazını döneminden sonra, Türkiye'de basımevinin girdiği son 250 yılda, özellikle gazetenin çıkmağa başladığı son 150 yılda ulusal yazın alanında büyük bir gelişim görülmüş, önemli yapıtlar yayımlanmış, halkımız bundan çok yararlanmıştır.

4-"Halk yazınından yararlanma" deyince, biz, halka doğru giden, halka dönük, halkın yararına olan bir yazını anlarız. Halkın anlayış ve görüş düzeyinde bulunan değil, halkı yüce bir düzeye çıkaran yazın anlamında.

5- Günümüzde halk yazını nasıldır, nasıl olmalıdır? Bizde hâlâ daha halk şiiri, halk destanı, halk öyküsü söylenip yazılır. Oysa rahmetli âşık Veysel Satıroğlu'yu son halk ozanı sayanlar da var. Bizce, özellikle Doğu Anadolu'daki köylerde hâlâ destanlar, halk öyküleri söylenip yazıldığına göre, bu doğru olmasa gerek. Bugün "halk yazını" denilen tür, artık bir gerileme dönemine girmiştir. Onun için, bunun nasıl olması gerektiği düşünülmeğe bile değmez. Günümüzde, Balkan ülkeleriyle birlikte, Avrupa ülkelerinin hiç birinde bir halk yazınından söz edilmemektedir. Şimdi daha çok sözü edilen ulusal yazındır. Aslında bugün halk yazınına gerek de yok, çünkü okumamış-yazmamış halk yığınının oranı gittikçe azalmaktadır. Okuma-yazma öğrenen bir halk ozanı, bir halk öykücüsü ise, haliyle yazılı yazının etkisinde kalacaktır. O zaman onun yaratısının bir halk yazını ürünü olduğu söylenemeyecektir. Bu bakımdan, "günümüzde halk yazını nasıl olmalıdır?" gibi bir düşünceyle kafamızı boşuna yormayalım, derim. Şunu da ekleyeyim: geçen yüzyıllarda bir Türk halk yazını vardı. Onun tarihini araştırmak, incelemesini ve eleştirisini yapmak görevimizdir. Ancak, bugün için böyle bir yazı türü alanı olmadığına göre, harcanacak çaba boşa gitmiş sayılabilir kanısındayım...

Aydın sadizmi üzerine

ALEV ALATLI

Narsist, çevresini kendi değer yargılarına göre değerlendirdiğinden ''nesnel'' olmak gereksinimini duymaz. Övgüde ve yergide kullandığı ölçü birimleri kendisine ait birimlerdir. özneldirler.

"Narsist, çevresini gözlemlerken, daima iki değişik ölçü birimi kullanır. Önemli, tutarlı, gerçek olan kendi dünyasında yer alan olaylardır. Kendisininkinin dışındaki dünyanın tümüyle önemsiz, tutarsız ya da gerçek dışı olmasa bile, renksiz ve ağırlıksız olduğu kuşkuuzdur. Narsist kendisini dahi kendi değer yargılarıyla değerlendirir. Kendi değerini kendi biçer ve varlığının kendisi için saptadığı sınırlar dışında bir değeri olabileceğini de yadsır. Bu nedenledir ki kendisine biçtiği değeri pekiştirmek ya da korumak için amansız bir savaş verir. Bu savaşda, kendisinin içinde yer almadığı dünyalara karşı alçaltıcı, aşağılayıcı, despotik, tehditkar hatta yokędici saldırganlığa başvurabilir. Sadizm, narsistlerin kişiler ve kitleler üzerinde kesin ve sonsuz denetim sağlamak ihtiyacı ile "tanrı olmadıkları için tanrıcılık oynamaları" *ile ortaya çıkar.(1) Sadistin kişiler ve kitleler üzerinde yaratmaya çalıştığı""tanrısal etki, muhataplarının onun "malı" olması demektir. "Mallarını", "Kendi iyilikleri için" denetim altında tuttuklarını savunan (veya samimiyetle inanan) sadistler, amaçlarına ulaşmak için, hemen her türlü silahın kullanımını mübah görürler. Oysa aslında yaptıkları gelişmeye set çekmekten ibarettir.'*

Sadizm ve Nesnellik

Yazı dizimizin birinci bölümünde, Türkiye intelijensiyasında sadizm sorunu olasılığını ortaya atmış, Türkiye aydınına "saldırgan olduğu, kaleminden kan damlattığı, lafı gediğine oturttuğu... sürece ününe ün katıldığı 'gerekçesi ile neredeyse 'prototip bir sosyal sadist' *tanımını yakıştırmak olası mı?" diye sormuştuk.*

Sorunun cevabını belirlemeye yönelik ilk ve ilkel bulguları sergilemeden önce, sadist saldırıdan ne anladığımızın tanımını yapalım: Sadist saldırı, kişinin, inançlarına bilgisine, deneyimine, kültürüne, doğrularına, ideolojisine ve benzeri niteliklerine kendi biçtiği değer gereği, başka kişileri veya kitleleri hedefleyerek ortaya attığı ve nesnel kriterleri olmayan değerlendirmelerdir. Narsist, çevresini, kendi değer yargıları ile değerlendirdiğinden "nesnel" olmak gereksinimini duymaz. Övgüde ve yergide kullandığı ölçü birimleri kendisine ait birimlerdir, özneldirler. Öznel ölçü birimleri ise, diyaloğu yok ederler; sözcüklerin bir sihirbaz kurnazlığı ile kullanıldığı, muhatabın lafının ağzına tıkıldığı elinin kolunun türlü dil bilgisi cambazlıkları ile bağlandığı bir ortam oluşur ve fikir hayatının yılgınlık, verimsizlik, atalet, öfke ve giderek grupnarsizmi (yani klikleşme) gibi, ölümcül sayrılıklarının katlanarak artışı kaçınılmaz olur. Diyaloğun yok olması, dayanışmanın yok olmasıdır. Dayanışmanın yok olması ise gelişmeyi durdurur, düşünü güdükleştirir, kemikleşmeyi getirir.

Türkiye intelijensiasının yayım yoluyla kamuya mal olan yazın etkinliklerini gözlemlerken, değerlendirmelerde kullanılan ölçü birimlerinin öznelliğinden ürkmemek olanaksızdır. Köşe yazılarından, eleştirilere kadar, hemen her tür yazında gözlemlenen sansasyonel tutum, bir zamanın politikacılarına taş çıkaracak bir beceri ile sergilenmektedir. Ne var ki, Türkiye intelijensiasının gelişimi, değerlendirmeleri ve tartışmaları nesnel temellere oturtmadan mümkün olmayacaktır. Bu nesnel temeller nedir? Nesnel temeller "mantık" *kurallarıdır. Değerlendirmenin, eleştirinin veya övgünün* "geçerli" *veya* "geçersiz" *(ya da safsata) olanlarını, mantık kurallarının süzgecinden geçirip belirleyebiliriz. Mantık kuralları matematiksel nesnellikleri ile, sözcük oyunlarını bertaraf edip, tartışmaların özünü ortaya koyabilirler. Umud odur ki, kurallara bağlı, özlü değerlendirmelerin sayısı artsın ve özlenen diyaloğa, dayanışmaya ve geliştirici sentezlere yol açılsın.*

Mantık İlkeleri ve Nesnellik

Önce eski bilgilerimizi bir tazeliyelim, 'safsata' *tanımını hatırlayalım. Anımsıyacağımız gibi, tümceler, ya bir hüküm bildirmek (örneğin, 'Türk sinemasının kendisine özgü bir yapısı vardır')(2.)ya da bir iddia ileri sürmek üzere kullanılırlar. Hüküm bildiren tümceler, öznelerini tanımlarlar. Bu tanımlama doğru veya yanlış olabilir ama mantıksal olarak* "kusurlu" *değillerdir. İddia ileri süren tümceler veya tümce dizileri ise, bir dizi önermeden ve vargılardan oluşur; önermelerin doğru olduğunu ve bu doğru önermelerin, ileri sürülen vargıya götüreceğini savunur, (örneğin:/Türk sinemasında/ "Tipler, kişilikler yaşamayan karton insanlardır. Köyden evlatlık alınan bir kız, iki ay sonra bir kokteylde, elinde kadehle çevresine gülücük dağıtır. Ne zaman böyle oldu, nasıl oldu hiç anlaşılmaz.")(3)*

İddia öne sürmenin belli başlı iki yolu vardır: tümevarım (induction) ve tümden gelim (doduction). Tümevarımsal (inductive) bir iddia, vargısının, önermeleri doğrultusunda "olası" *olduğunu savunur. Tümdengelimsel (deductive) bir iddia ise vargıların, önermelerin sonucu olarak "kesin" olduğunu savunur. Dolayısıyla, tümdengelimsel bir iddia karar vermeyi (kesin sonuç) hedefler. Her iki türde de, önermeler, doğru veya yanlış olabilirler, fakat, mantıksal olarak geçerlilik veya geçersizlik ancak iddialarda söz konusudur.* "Safsata" *bir çıkarsama (inference) sorunudur: vargının önermelerden kaynaklanmadığı halde, kaynaklanıyormuş gibi kabul ettirilmeye çalışılması, yani önermelerin vargıya kanıt teşkil ettiği yanılgısına düşmektir.*

Vargısını kanıtlayan bir iddianın üç mantıksal gerekliliği içermesi şarttır. Birincisi, iddianın önermeleri kendi içlerinde tutarlı olmalı, yani, herbirinin 'olabilirliği' *olmalıdır. Bu koşula,* tutarlılık *(consistency) koşulu diyoruz. İkincisi, önermelerin tutarlılıklarının ve doğruluklarının, vargıdan kaynaklanmaması; yani, önermelerin vargıdan daha inanılır olmamaları ve önermeler kabul ediliyorsa, vargıyı yadsımanın anlamsızlığı koşuludur. Buradaki tehlike, vargının doğru olduğunun varsayılmasından dolayı, önermelerinde doğru olduğu sanısına düşmekten doğar. Vargı sorulacak soru bırakmamalıdır. Bu koşula da* yeterlilik *koşulu diyoruz.*

Üçüncü koşul, vargının, önermelerden, iddianın savunduğu biçimde kaynaklanması koşuludur. Bu koşula da geçerlilik *koşulu diyoruz.*

Birinci koşulu ihlal eden iddia, tutarsızlık safsatası (fallacy of inconsistency); *İkinci koşulu ihlal eden iddia, yetersizlik safsatası* (Petitio Principii); *üçüncü koşulu ihlal eden ise, geçersizlik safsatası (ion sequitur)*; *olarak adlandırılır.*

Şimdi, bu kısa anımsatmanın ışığı altında, son altı yedi aylık yazın etkinliklerimize, ucun ucun (şimdilik) bakmaya başlayalım.

YAZI: "Çağdaş Eleştiri dergisinin Ağustos 1982 sayısında, Sayın Süheyla Bayrav'ın bir yazısı var: Parıltı. Sayın Bayrav, Ahmet Haşim'in bu ünlü şiirini yapısalcı yöntemle inceliyor, şu yargılara varıyor yazısının sonunda... Sayın Süheyla Bayrav aruz bilmediği için şiirin son dizesini yanlış yazmış, bu yanlıştan hareket ederek, "ona ve bu" *yer değiştirmiş diyor: şiirin vezninin "Mef'ulu Mefailü Feulün" olduğunu*

— Süheyla Bayrav, aruz bilmediği için şiirin son dizesini yanlış yazmış.
— Süheyla Bayrav, üniversite hocasıdır.

VARGI

Üniversite hocalarımız, yapısalcılığı bilir de, aruzu bilmek gereğini duymazlar.

İddianın tanımı: *Non sequitur safsata. Üniversite hocaları ile ilgili vargı bu önermelerden çıkarsanamaz. Yazar,* "Parça" *ya ait nitelikleri* "Bütüne" *mal ediyor.*

Bir başka tür deneyelim.

ÖNERMELER:

— Böyledir bizim üniversite hocalarımız.
Böyledir, Bayrav gibi şiiri yapısalcı yöntemle incelerler?
Böyledir, Bayrav gibi şiirin son dizesini yanlış yazarlar?
Böyledir, Bayrav gibi aruzu bilmezler?.?.?
yapısallığı bilirler de, aruzu öğrenmek gereği-

Örtülü sansür

Baştarafı 1. sayfada

Asıl sansür
Dolaylı sansür
Örtülü sansür

Hukuk dogmatiği tutkusundan ayrılmadıkça, bu ayrım anlamını kanıtlayamaz.

Eğer, sansür yasağı, "basında sansür"e indirgeli sayılırsa, bu yasağı gereksiz duruma getirecek başkaca önlemler kolayca bulunur. İnce hukuksal tekniğe bürünmüş, "örtülü sansür" yolları yok değildir.

Diktatör Salazar, sansürden şikayet eden gazetecilere "sansüre başvurmadan da basını köleleştirmek için bir sürü yol vardır. Ama ben bunlara tesi zorunlu kılındı. Bu yeterli değildir. Çünkü bu bir "mahkumiyet"dir. Kaldı ki pek çok alanlarda Yargıtay İçtihadı başka cezadan çevrilen para cezasını "asıl ceza" saymamakta, bazı haklardan yasaklılıkları önceki cezaya göre nazara almamaktadır. Yeni tasarı ise hiç de doyurucu değildir.

TRT'de "yayını fiilen idare eden ve kontrol eden kişinin sorumluluğu" (TRT Kurumu Kanunu, md.20) "örtülü sansür" değil midir? TRT yönetiminde her değişikliğin yayınlara yansıyan etkisi, istenen veya emredilen yönde yayın yapılması, sansürün

ÇÖZÜMLER

ÇETREFİLLİ BULMACA

A) TANRIGİLLERDEN
B) USMANBAŞ
C) REÇİNE
D) GICIK
E) UY
F) TEYZE
G) UM
H) YÜN
I) ANTON
J) RABBİM
K) DİZEL
L) İNSANLAR
M) VİLLON
N) AKILSIZ
O) NEY

A	N	N	E	M	İ	N	S	O	N	S	U	Z	G	İ	Y	S
İ	L	E	R	İ	B	İ	R	T	E	L	A	Ş	I	B	İ	L
E	Y	E	N	T	R	A	M	V	A	Y	■	B	E	N	N	E
G	Ü	Z	E	L	Ç	O	C	U	K	T	U	M	Y	A	L	N
I	Z	L	I	K	L	A	R	I	N	A	R	D	I	N	D	A
N																

annemin sonsuz giysileri bir telaşı bileyen tramvay
ben ne güzel çocuktum yalnızlıkların ardından

ÇAPRAZ BULMACA

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	D	E	D	E	K	O	R	K	U	T
2	E	D	İ	M	■	K	■	A	M	A
3	N	I	Z	A	M	S	I	Z	■	R
4	T	R	İ	N	■	İ	■	İ	R	K

nezzül etmiyorum" demişti (Balkanlı, Basın Hürriyeti, (Ankara 1961), s.59)

Sansür yasayla konulacağına göre, belki "yasal" ama her halde "hukukun üstünlüğü"ne aykırıdır. Kaldı ki, yasa ile konan her zaman yasal da değildir. Örneğin, "sansür koşulları"nı yasa saptamış olsa bile "sansür mercii"nin keyfiliği önlenemez.

Sansür mercii, bir "düşünce" hakkında yasak kararı verecektir. Bu olağanüstü sakıncadır. Düşüncenin tek yargıcı toplum, daha geniş çerçevede de tüm insanlıktır.

Gazete ya da dergi çıkarmak için "önceden izin alma", "mali teminat yatırma" koşuluna bağlanma (Anayasa 28) "İzin" de geniş anlamda sansür kavramı içindedir.

Fakat bunların olmaması yeterli değildir. Basın (halen bütün kitle haberleşme araçları için) "dördüncü güç" deyimi kullanılır. Yasama, yürütme, yargılama güçleri, yasal kurallarla örgütlenmiş, görev ve yetkileri belirtilmiş, kısacası somutlaştırılmıştır. Basın gücü için aynı şey söylenemez.

Bir sonuca varabilmek için her şeyden evvel basın gücünün kökeni üzerinde anlaşmak gerekir. "Hukukun Üstünlüğü" anlayışına göre (Anayasa 81, 103). Düşünce özgürlüğü yanında Basının ve TRT'nin kaynağı vatandaşın "doğru haber ve bilginin kendisine doğru biçimde iletilmesini istemek hakkı"nda aramak lazımdır.

Bugün bütün demokratik ülkelerde "Basının geleceği" üzerinde durulmaktadır. Batı ülkelerinde de - özellikle fikir üreten ve yayan gazetelerin tirajı düşmektedir. Bunun açığını geleneksel ölçülerle (gazete fiatlarını arttırma, masrafı azaltma gibi) kapatmak olanaksızdır. Ekonomik konjektür, basın endüstrisinin aleyhine gelişmektedir. Baskı ve diğer masraflar geniş oranda artmaktadır. Ayrıca bu endüstri el emeğine fazlaca muhtaçtır. El emeğini ve kafa ürününü ucuzlatmak mümkün değildir.

Düşünsel basının düştüğü bu ekonomik sıkıntının sakıncalı bir sonucu da şudur: Basında tekelcilik (fiili monopoller) ciddi bir tehlike haline gelmiştir. Basın monopolleştikçe temel gazete adedi azalmaktadır. Basının kaynağı satış, yan kaynağı ilanlardır. İlan sahipleri çok satan gazeteyi tercih edeceklerdir. Bu suretle belli gazeteler mali güçlerini arttıracak, bunun yanında da iktidardan örtülü faydalar sağlamak gereği duyulacaktır. Bu faydaların doğal sonucu "örtülü sansür"dür.

"Yazı İşleri Müdürlerinin sorumluluğu" da dolaylı sansürdür. Buna bir açıdan resmi olmayan önleyici sansür denebilir. "Yayın yasakları" da bazı durumlarda aynı sonucu vermektedir (bk.Dönmezer, S.179, 180-182, 244, 384).

Yazı işleri müdürlerinin sorumluluğu açısından hukuksal yermeler etkili olmamış değildir. Fakat yine de "örtülü sansür", "dolaylı sansür"den vazgeçilemedi. Basın Kanununun 1979 yılındaki değişikliğinde yazı işleri müdürlerinin hürriyeti bağlayıcı cezalarının para cezasına çevrilme-

kanıtı sayılmaz mı?

Kuşkusuz, ceza hukuku tarihçesinde, "cezalandırıcı sansür" daha eskidir. Bundan sonra "önleyici sansür" dönemi geldi. Gerekçesi şuydu: Devlet sonradan cezalandıracağını neden başta önlemesin....Bu kendi sistemi içinde tutarlıydı. Çağ değişti, sansürün kaldırılması kolay olmadı. Bundan sonra duraksamalı bir dönem geldi. Önleyici sansüre dönülemezdi, ama "cezalandırıcı sansür" geri geldi.

Özgürlük konusuna göre, özellik gösterebilir. Ekonomik konularda düşünce özgürlüğü olanak bulamamaktadır. Bu konularda aydınlatılmamış toplumlar bu tür özgürlükten yararlanamazlar. Olmayanı sansüre gerek duyulmaz. Bu da "gizli sansür" dür.

"Matbuat Kanunu dairesinde serbesttir" formülü (Kanun-i Esasi, 7 Zilhice 1293, m.12) TC. Anayasası'nda tekrarlanmıştır. Buna karşın yasalar bu formülün dışına çıkmadı. Oysa, bu formüle Kanun-i Esasi'nin İkinci Meşrutiyet döneminde Heyeti Ayan Kararnamesi ile (5 Şaban 1327) şu hüküm eklenmişti: "Matbuat Kanun dairesinde serbesttir. Hiçbir veçhile kablettab teftiş ve muayene tabi tutulamaz".

Geniş anlamda sansür açısından anayasal hükümlerde bir ayırım zorunludur: Program (plan) niteliğindeki hükümler, emredici hükümler. Bu ayırım özelikle İtalyan Anayasa Mahkemesi'nce belirtilmiştir (İtalyan Anayasa Mahkemesi 14.6.1956, n.I, Gius-cos. 1956, 7).

Ne radyo, ne televizyon yığınsal haberleşme aracı olsun diye yaratılmamıştır. Fakat sermaye bunlarda da - basında olduğu gibi- büyük bir yatırım olanağı buldu ve bir endüstri doğdu. Böylece kamu haberleşme kavramına sermaye etkili olmaya başladı. Toplumsal haberleşmenin tekelleşmesi ve gittikçe pahalılaşması demokratik sistemlerde yeni sorunlar ortaya atacaktır. Radyo ve televizyon, basından bazı özellikleri ile ayrılır. "Göz ve kulak algılarını birleştirmesi", "konuşan gazete" oluşu, "kağıdı gerektirmemesi", "uzak mesafelere gidebilmesi", "topluca dinleme, seyretme olanağı" TRT'ye üstünlük sağlar. Fakat, "belli program saatlerine bağlılık" bir sakınca sayılabilir. Bütün bu özelliklerin sosyo-psikolojik sonuçları da vardır (bk.Taşer, C.Radyonun Organizasyonu, Ankara, 1969, s.10). Kuşkusuz basındaki dağıtım güçlüğünün olmaması, okuma, okuma yazma bilmeye gerek göstermemesi, TRT'nin lehindedir.

Devlet yardımı olmaksızın TRT yaşamayacağı için devletin parasal yardımı gereklidir. Bunun da sakıncaları yok değildir. Sakıncalar şöyle giderilebilir. Siyasal akım temsilcileri ve düşünsel baskı grupları arasında anten hakkı, yasal ölçülere göre dağıtılmalıdır.

İyi düşünülmüş, tarafsız hazırlanmış yasal bir düzenleme ile "Anten hakkının paylaşılması" pek çok çekişmenin önüne geçebilir.

Sansür konusunun, bu açıdan yasal düzenlemesine gidilmesi "Hukukun Üstünlüğü" ilkesinin gereğidir.

bilseydi "Vurdukça ona aşkın aksi" diye yazmazdı... Saussure, Hjelmslev, Pierce, U. Eco.... Böyledir bizim üniversite hocalarımız: Yapısallığı bilirler de aruzu öğrenmek gereğini duymazlar." (4)

Mantıksal ögelerine indirgeyelim:

ÖNERMELER:

— Süheyla Bayrav, Parıltı *adlı şiiri yapısalcı yöntemle inceliyor.*

... duymazlar.

— Bayrav bir üniversite hocasıdır.

VARGI:

Bayrav yapısalcılığı bilir ama aruzu öğrenmek gereğini duymaz.

petitio principii safsata. Önermeler Bayrav ile ilgili vargıyı kanıtlamak için yeterli değil; vargının "inanılırlığı" *tartışılabilir*

(Sürecek)

SATRANÇ

1- F:e2 F-b3
2- A-c4+ F:c4+
3- F-d3++

	Z	N		E	K	L	E	M		O
6	K	E		T		İ	T	A	E	T
7	Ü		Ç	E	L	T	İ	K		S
8	S	N		N	U		K		N	İ
9	T	A	S		T		E	M	İ	R
10	Ü	Ç	Ü	K	R	Ü	T	İ	C	A

Partiler özgür basın istiyor

dığını söylemek mümkün değildir. Sansür konusunu ele alırken, önce meseleyi toplumun normal şartları içerisinde değerlendiriyorum. Fevkalade şartların kaideleriyle normal şartlar içerisinde demokrasinin işleyiş kaidelerini aynı sayamazsınız. Her ülke kendisini koruma mecburiyetine düştüğü zaman gerekli tedbirleri alır. Bu fikir hürriyetine karşı konulmuş bir sansür değil, devletin korunması için geçirilmiş bir zırhtır. Hiçbir devlet kendisinin tahrip edilmesine göz yummaz, hürriyetlerin kullanılması, hürriyetlerin suistimali kadar üzerinde dikkatle durulması gereken bir meseledir.

OKTAY EKŞİ—SODEP

— Düşünce özgürlüğü sansür kavramıyla bağdaştırılamaz, bu sözlerime belki bir iki noktada istisna koymak gerekebilir. Uygar ülkelerde giderek azalmakta olmasına rağmen film üzerinde ve benzeri kitle iletişim yollarıyla ilgili bazı sansür uygulamaları halen mevcuttur.Bu uygulamaların azalması benim de özlemime uygun düşmekle birlikte, söyleyeyimki, toplumsal gelişmenin gerektirdiği ölçüde, fakat insanların gelişmesini engellememek kaydıyla bu tür sansür uygulamalarının daha bir süre devam edebileceği kanısındayım. Ben düşüncenin engellenmesinin mümkün olduğuna inananlardan değilim. Düşüncenin gelişmesi için gerekli ortamın doğmasını engelleme çabası olabilir, bu ciddi bir yanlıştır, düşünce ve düşünceyi ifade etme özgürlüğünü baltalama çabası olarak söylenebilir. Birçok ülkede özgürlükten tedirgin olanların yapmaya çalıştıkları da budur.

— Basının toplumsal işlevi ile bu alanda sansürün yaratacağı sonuçlar sizce nelerdir?

HALİL ŞIVGIN—ANAP

— Basının toplumsal işlevi de yerli ve milli temayüllere tercüman olmak keyfiyetiyle orantılı olarak belirir. Basın bugün beşinci kuvvet olarak tanımlanmaktadır, fakat bu kuvvet çoğu zaman adındaki birliğin hilafına bir çeşitlilik ve tezatlar manzumesi de arz etmekten geri kalmamaktadır. Bu fark ve tezatlar basının yapısından geldiği için bunu bir noktada normal karşılamak da icab etmektedir.

KEMAL AYDAR—HP

— Basının toplumsal işlevi kamuoyu oluşturmak, haber vermek, eğitmektir. Bir sansürle karşılaşması bu temel görevlerini yerine getirememesi anlamını taşır. Bu nedenle çok büyük sakıncalar ihtimal dahilinde olmadıkça basın için sansür düşünülemez. Aksi halde toplum bir takım gelişmelerden haberdar olamaz, kültürel ve siyasal birikimi önlenmiş olur. Sansür bu açıdan çok tehlikelidir.

DOĞAN KASAROĞLU—MDP

— Normal şartlar içerisinde basında sansürü, öndenetimi benimsemeye imkan yoktur. Bir yayın organının basımından önce denetlenmesi elbette basın hürriyetiyle bağdaşmaz. Ben basında bir öndenetimi hiçbir zaman kabul etmeyen bir zihniyet içindeyim.

OKTAY EKŞİ—SODEP

— Basın özgürlüğüne inanan bir insanın söyleyebileceği sözler çok bellidir. Sansüre tabi tutulduğu bir ortamda basının işlevlerini yerine getirmesi, yani topluma çok ses, çok fikir, değişik görüş iletme ve olayları olabildiğince yansıtma imkânı ya azalmış, ya kalmamış demektir. Özgürlükçü demokratik sistemi özleyenler, isteyenler için tek yol vardır: Basın özgürlüğünü de sonuna kadar savunmak. Özgürlükçü demokratik sistemi özleyen, isteyen biri sıfatıyla söyleyeyim ki, basının toplumsal işlevi ancak özgürlüğünün tam olarak sağlanmasıyla mümkündür.

— Sanat ürünlerine sansür uygulanması toplumun kültürel gelişimini nasıl etkiler?

HALİL ŞIVGIN—ANAP

— Sanat ve edebiyat ürünlerine sansür uygulandığı bizim tarihimizde görülen bir hadise değildir. Şeyh Bedreddin'in Varidat'ı tarihin hiçbir döneminde yasak kapsamına girmedi. Hiçbir şair şiiri dolayısıyla veya ortaya koyduğu sanatı adına tutuklanmadı. Sıhhatli bir toplumda bunlara ihtiyaç duyulmayacağı da aşikardır. Ancak sanat ve edebiyat adına bir takım basit ve seviyesiz ürünlerin şahsiyetlerle oynamayı esas alan çizgisini mazur görmek kabil değildir. Burada sanat ve edebiyata karşı alınmış bir tavır yerine sanat ve edebiyatı kavramaktan uzak tavırlara karşı oluş akla gelmelidir. Bu durumun toplumun kültürel gelişmesiyle ilgisi kurulabilir mi?

İlk önce toplumsal gelişmede sanatçının rolünü bugün televizyon ve basın üstlenmiş durumda. Bu teknolojik bir gelişme, sanatçı kendisini bu gelişmelerin dışında değil peşinde buluyor. Sanatçı yeni gelişmeler karşısında konumunu yeni baştan gözden geçirmelidir.

KEMAL AYDAR—HP

— Bir defa sansüre karşı olduğunuz anda bunun bir takım sektörlere herhangi bir mülahaza ile uygulanmasına da karşısınız demektir. Hangi nedenle olursa olsun, sanat konusunda da sansürü düşünürseniz sanatta ve edebiyatta bir gelişmeden söz edemezsiniz. Bu tür bir uygulama elbette toplumun kültürel gelişimini engelleyici başlıca etkendir.

DOĞAN KASAROĞLU—MDP

— Sanat ürünlerini ayırmakta fayda var. Başta söylediğim gibi sinema filmleri de sanat ürünleridir, ama bunda sansür uygulanmasının hiçbir zaman kültürel gelişmeyi önleyeceği kanatinde değilim. Hürriyet bakımından dünyanın en gelişmiş toplumlarından, hürriyet ölçüsü en dar toplumlara kadar sinema sansürünü görmemiz kabildir. Basılı ürünlere gelince, bunlara tıpkı basın organlarına olduğu gibi bir öndenetim uygulanmasının imkanı olmadığı düşüncesindeyim. Zaten anayasamız Türkiye'de hangi görüşlerin, hangi fikir akımlarının işlenebileceğini ortaya koymuştur, ceza kanunumuz bunların dışına çıkılması halinde nasıl bir takibat yapılacağını belirlemiştir. Basılı sanat ürünlerinde sansüre kişisel olarak taraftar değilim.

OKTAY EKŞİ—SODEP

— Bu soruya vermem gereken cevap bir önceki soruya basınla ilgili olarak verdiğim cevabın içinde yeterince var.

— Gerekçe, toplumu zararlı etkilerden korumaksa, sansür dışında ne önlemler bulunabilir düşüncesindesiniz?

HALİL ŞIVGIN—ANAP

— Toplumu zararlı etkilerden korumak ifadesi her zaman hedefini yakalayan bir söz olmayabilir. Toplumun kendi temayüllerinin serbestçe tezahürüne imkan veren uygulamalarda sansüre gerek duyulmayabilir. O zaman sanatçı kendini bu akışın ve temayüllerin içinde bulacaktır. Belki tezat gibi görünen çoğu gelişmeler kendiliğinden bir çözüme kavuşur o zaman.

KEMAL AYDAR—HP

— Toplumu zararlı akımlardan korumak amacıyla sansürün uygulanması akli bir gerekçe sayılamaz. Bir takım zararlı yayınlardan korunmanın tek yolu toplumun kültür düzeyini yükseltmektir. Çünkü kültür düzeyi yüksek bir toplum kendini her türlü zararlı yayına karşı koruyabilir. Ben toplumu zararlı etkilerden korumak gerekçesine de inanmıyorum, bu gerekçenin altında mutlaka siyasal gücün kendi iktidarını korumak endişesi yatar.

DOĞAN KASAROĞLU—MDP

— Bunu anafikir olarak söyledim: Meseleyi ikiye ayırmak gerektiği kanaatindeyim. Bir, normal şartlar altında sansür meselesi.. İki, olağanüstü şartlar içerisinde sansür meselesi. Olağanüstü şartlardaki sansür o şartların gereğidir. Normal şartlar altında ise toplumun, özellikle küçük yaştaki çocukların korunması amacına yönelik ve filmler için uygulanan bir sistemdir. Bunun dışında da bugüne kadar hiçbir demokratik ülkede başka bir tedbir bulunamadığı için bizde başka bir tedbir bulunabileceği kanaatinde değilim. "Dünyanın özgür ülkelerinde ne varsa, alalım, de olsun.. Onlarda sansür var ama bizde olmasın." Neden olmasın? toplumu ne ile koruyacaksınız? Türkiye bunun acısını yıllarca çekti, 1968-1980 olayları Türk toplumunun hâlâ zihnindedir.

OKTAY EKŞİ—SODEP

— Sansür için getirilen hiçbir gerekçeyi, belki ulusal güvenlik yani savaş zamanı gibi olağanüstü koşullar dışında, benim kafam makul telakki etmez. "Olağanüstü koşullar"ı olağan koşullar sırasında kullanılan bir bahane olarak görmeyi de makul ve meşru bir yol saymam. O nedenle olağanüstü koşullarla ilgili sansür meselesini bir kenara atıp, soruyu, "Normal şartlar altında sansür herhangi bir gerekçeyle uygulanabilir mi, uygulanamaz mı?" çerçevesinde değerlerdirirsek; bir, ben sansürü kabul etmiyorum, binaenaleyh onu hiç geçerli metod olarak saymamaktayım.. İki, "sansür dışında ne gibi önlemler bulunabilir"in cevabı olarak da, genellikle, düşünceleri ifade özgürlüğünün düzenlenmesi yoluyla, diyebilirim. Burada özellikle vurgulamak gereken bir nokta: Düzenlemesi diyorum, sınırlandırılması demiyorum. Düzenleme bir ölçüde sınırlamayı da ihtiva eder, çünkü bazı yollar, bazı amaçlar getirir. Ama düzenleme sınırlandırma kastıyla olmamalıdır.

— Türkiye'de sansür uygulamalarının mantığı ne olmuştur?

HALİL ŞIVGIN—ANAP

— Bu çok çeşitli yorumlara sebep teşkil edebilecek bir konudur. Ciddi incelemeler yapıp, geçmişten günümüze kadar ne olduğunu gösteren bir tablo çıkarmak gerek. Şu anda böyle bir tablo olmadığı için sadece subjektif yorum yapmış olabiliriz. Bu da objektif değerlendirmelerimizi gölgeler.

KEMAL AYDAR—HP

— Osmanlının son iki yüzyılını ele alırsak sansürü bir tek amaçla kullanılmış olarak görüyoruz: Padişahı ve iktidarını, kendilerine gore zararlı propagandadan korumak.. Cumhuriyet döneminde de 1950'ye kadar olan dönemde tek parti dönemi sırasında, açıktan olmasa bile bir etki yaratmak suretiyle dolaylı bir sansür yaşanmıştır Türkiye'de.. Sansürü daha açık biçimiyle 1960 Mart-Nisan döneminde basında görüyoruz. Zamanın iktidarınca bir yasaya dayandırılmaksızın, keyfi emirlerle yapılmıştır. Bu dönemde çıkan gazetelerde öbek öbek gördüğümüz boş yerler bu sansürün ne denli işlediğinin tarihsel birer kanıtıdır. Bunlar basının ana sütü gibi helal yüz akıdır. İktidar sahipleri içinse kara lekeydi kuşkusuz. Dünyanın başka yerlerinde de böyle oluyor. Ekonomik bakımdan sıkıntılar baş gösterdiği zaman iktidarlar bunun nedenlerini kendi beceriksizliklerinde arayacak yerde, bir takım fikir tartışmalarında ararlar, bu tartışmaların yapıldığı yerleri de etkisiz hale getirmeyi başlıca görev sayarlar. 1960'dan sonra Türkiye'de sansür uygulamasını olağan demokratik dönemlerde görmüyoruz. Sadece sıkıyönetim dönemlerinde ki, bu belki mazur görülebilir, çünkü o anda ülkenin kaderi sözkonusu oluyor.. Bunun dışında bu yıllarda basın ve yazın yaşamında etkili, cansıkıcı bir sansür görmüyoruz, sinema sansür nizamnamesi dışında..

DOĞAN KASAROĞLU—MDP

— Devletin varlığı, ülkenin bütünlüğü, milletin huzuruyla toplumu daha güvenli yayınlarla karşı karşıya bulundurmaktır. Tek çizgisi budur. Türkiye'yi 1878'den bugüne kadar devre devre ele almak ayrı ve uzun bir değerlendirme konusu olduğu için, ben meseleyi bir temel baza oturtmaya çalışıyorum. Temel felsefe budur ve elbette zaman zaman çarpıklıklar olmuştur, bundan sonra da olacaktır. Ama önemli olan bu temel kriteri koyabilmek ve onda çarpıklığa izin vermemek, koruyorum bahanesiyle toplumun zararına bir hale getirmemektir.

OKTAY EKŞİ—SODEP

— Bu mantık benim mantığımla buluşan bir mantık değil. Bunu mantığın sahiplerine sorsanız, cevabı onlar verse daha iyi olur.

SÖYLEŞİ

Kendi vitrininde bir halk ressamı: Oktay Aksoy!

ŞAHAP BALCIOĞLU

Şu altı milyonluk koca kentte herkes ekmeğin bir ucundan tutmuş, çekiştiriyor. Ticarette ve esnaflık yaşamında zevk değil, fayda faktörü ağır basıyor. Fırıncı ekmek satarken, manav sebzeyi, balıkçı balığı sergilerken, tuhafiyeci düğme ve astar satarken dayanıklı tüketim malı tacirleri beyaz eşyayı reklam ederken zevki değil, yararı ön plana koyuyorlar. Çünkü oyunun kuralı budur ve çarkın temelinde yatan itici güç zevk değildir. Zaten günümüzün geçim şartları da böyle bir davranışı zorunlu kılmakta. Ya sanatevleri, galeriler? O ayrı bir konu. O yerler toplumun belirli bir kesitiyle ilişkidedir. Bu azınlığın zevki yanında parası da önemli, hem de çok önemlidir.

Ama Kadıköy'de, Acıbadem'de bir sanat galerisi açılır ve bu yer harıl harıl çalışırsa, biraz durmak ve düşünmek gerekir.

İçerde genç bir adam tuali başında kendidini işine vermiş. Duvarlarda boyboy tablolar sergilenmekte. Bunlar,renkleri ışıl ışıl doğa ya da ölü doğa resimleri, insan, kuş, at ''tasvirleri''. ''Yahu his yok mu, ben-i âdemde? Kim açar galeriyi Acıbadem'de?'' Dedim ve içeriye adımımı atıp çevreyi incelemeye başladım.

İşinin başından kalkıp yanıma geldi. Güleryüzlüydü. Tanıştık. Adı Oktay Aksoy. Yaşı otuz. Lise mezunu. Klâsik resim öğrenimi yapmamış. Buna karşılık, resim öğretmeni olan babasını yıllarca seyrede ede girmiş o dünyanın kapısından içeri. Yani Rıza Bey'in fırçalarını temizlemekle yanaşmış tezgâha. Hikmet Onat'ın izinde yürüyen Rıza Bey'i haftalar, aylar, yıllarca sessiz sedâsız izlemiş. 1960'dan 70'e kadar on yıl babası Akçakoca'daöğretmenlik yaparken, at kuyruklarını Oktay koparmış, peder bey onları fırça şekline dönüştürmüş. Rıza Aksoy öğretmenlik maaşıyla yetinmemiş, yıllar yılı evde resim yapmış. Onları otobüse koyup Akçakoca'dan İstanbul'a getirmiş, belirli yerlere satmış, hem mesleğini yürütmüş, hem de evinin ekmeğine katkıda bulunmuş.

Oktay tam çekirdekten yetişme. Bir yandan gözleriyle ders almış, berideyse at kuyruğu koparmaktan tutun da, ithal malı toz boyadan kendi renklerini elde edene kadar, spatül işinden tual yapımına, hatta resmi geçerli değil. Bunlar, kendi dünyalarında saygınlığı olan ama şu galeride kimseye birşey söylemeyen lakırdılar. Burası, benzeri az bulunan bir fırın: Günde bir veya iki tablo üretiliyor ve... ve hemen orada ya da Moda ve Caddebostan'daki iki atölyede acele satılıp hemen paraya çevriliyor. Hayat zor. Yaşamak gerek. Kimseden maaş gelmiyor.

Yapılan ış resimdir. Yani insanları ürkütmeden, zevkini okşayarak elemeğini, göznurunu satma, nâmerde muhtaç olmadan onurlu yaşama sanatıdır. Kolay değil, toplum resime yeniyeni ısınıyor. Esnafı dükkânına, büşbine yakın tablonun geliriyle köşeyi mi döndü? Ne gezer! Sabahın yedisinden akşamın yedisine kadar günde oniki saat çalışan bu adamın kazancı tablonun pek ölçülü fiakendi başına halleden bu adam bir de galerisinin yüklü kirasını, çeşitli giderlerini hesaplamak zorunda. Palavra değil, bütün

Oktay Aksoy bir yapıtının önünde...

rosuna, orta hallileri evlerine birer tablo asmaya alıştıran sessiz öncülerdir bu gençler.

Bu galeride retrospektif, non figüratif, empresyonist yada ekspresyonist gibi laflar çerçevelemeye kadar gerekli bütün işlemleri kendi başına kıvırmayı öğrenmiş. Şoförlüğü kitaptan gelme değil, muavinlikten yetişme, ama sağlam yetişme.

Onlara alkış tutmasak bile hiç değilse destek olmak, yaptıkları namuslu ve kutsal girişimi görüp dile getirmek sanırım ki görevimizdir.

Bu çocuk liseden ve askerlikten sonra amcasının yanında inşaat işçiliği etmiş. Yıllarca şantiyelerde didinmiş. Geceleri binanın boş bir odasında, ampulün kör ışığında sabahlara kadar resim yapıp çalışmış, ilerleyip kendini geliştirmiş. Oradan gece kulüplerine geçmiş, barmenlik, bateristlik yapmış. Ama fırçayı gene elinden bırakmamış. Günün birinde babası ''Oğlum, benim otuz yılda geldiğim yeri sen dört yılda aştın'' deyince, durup şöyle bir nefes almış. Boş durmayıp genç eşine de aynı zevki aşılayıvermiş.

Oktay bugüne kadar yaptığı -sıkı duruntında değil, boyadan çerçeveye kadar her işi kendisinin yapışında yatıyor. O kadar derdi bunları minicık bir fırça karşılıyor.

İyi ama, Oktay ve onun gibiler bu zahmete girecekleri yerde, bilinen galerilerde sergi açsalar olmaz mı?

— Olmaz, diyor Oktay. özel galeriler, hatta Devlet galerileri belirli kişilerin tekelinde.

— Ya size?

— Bize camcı vitrinleri kalıyor!

Aslında Oktay ve onun gibileri, gösterişten uzak ama yararlı bir iş yapıyorlar: Bu insanlar toplumda resim zevkinin tohumlarını kendi çabalarıyla serpiştirmekteler.

ARAŞTIRMA

S.O.S. Çocuk Köyleri:

Ne köy olur, ne kasaba...

Merak ediyoruz; insanın, çocuğun; eğitimden sağlığa, iş yaşamından konut gereksinmesine varıncaya değin her alanda devlet tarafından korunduğu ülkelerde, SOS Çocuk Köyleri projesine böylesine bel bağlanıyor mu acaba?

SÜHA YİĞİTER

Sinemamızın bir numaralı kadın oyuncusu Türkan Şoray, hepimizin bildiği gibi uzatmalı sevgilisi Rüçhan Adlı'dan ayrıldı. Basınımızda günlerce ve günlerce yer alan bu haberle kamuoyu çalkalanırken, tamamen bir rastlantı (!) sonucu, TV ekranlarında, Türkan Şoray'ın annelik hasretini anlatan küçük bir anı-öykü ile karşılaştık. Bu öykü, bir yandan, Türkan hanımın ne denli çocuk edinmek istediğini sergilerken; öte yandan da pişirilmek üzere olan SOS Çocuk Köyleri Projesine bir tutam tuz olsun diyeydi...

''Çocuk Köyleri'' adı ile yayınlanan üç bölümlük programın ilki, korunmaya muhtaç çocuklar sorununu; ikincisi Türkan Şoray'ın öyküsü ile anlatılan bir koruyucu aile örnek olayını; üçüncü ve sonuncusu ise, soruna çözüm olarak gösterilen SOS Çocuk Köylerini konu alıyordu.

Ele alınan konunun önemini tartışmak gereksiz elbet... Çocuk denilince, hele de korunmaya muhtaç çocuk denilince, söylenecek ve yapılacak her şey, gerçekten çok önemli.

Ancak televizyonumuz, bu çok önemli konuyu ekrana getirirken, nedense, bazı önemsiz (!) yanlışlar yapmayı da pek önemsemedi!.. İlkin şunu soralım; neden program TRT'nin kendi programcıları dururken, dışarıdan iki kişiye tutarını bilmediğimiz paralar ödeyerek yaptırılmıştı?

Yoksa TRT'nin ata ata bitiremediği programcıları, bu kez gerçekten mi kalmamıştı?

Bir başka soru; Türkan Şoray'ın bu programda, bunca ağırlıkla yer alması, SOS Projesine yaptığı büyük bağışlardan ötürü müydü? Yoksa, her önemli sorunu işleyen programa bir ''Türkan'' mı bulmak gerekiyordu? Ne yalan söyleyelim, Türkan Şoray'ın yer alışından ötürü, programın seyircisinin arttığı tartışılmazdı. Bu ''flaş'' buluş da, takdire değerdi doğrusu!... Hadi bütün bunlar bir yana; peki TRT'nin çocuklara gösterdiği bu ani ve aşırı ilgiyi nasıl açıklamalı? Önce ''Evden kaçan çocuklar'' (Onlar da Çocuktu), arkadan ''Korunmaya muhtaç çocuklar'' (Sizlerle Birlikte programı), şimdi de bütün kimsesiz çocukları kapsayan ''Çocuk Köyleri Projesi''!.. İnsan merak ediyor; böylesine önemli bir konuyu, yıllardır görmezden gelen TRT, ne oldu, nasıl oldu da birdenbire hatırlayıverdi..? Hatırladı ya, bu da bir şeydir diyoruz... Ama bir kez de doğru hatırlasa, doğru yapsa... Evden kaçan ve korunmaya muhtaç çocuklar sorununu, bu sorunun ardında yatan temel nedenleri, şimdiye dek uygulanan çözüm yollarının sorunu neden çözemediğini doğru kavrayıp, gerçekleri bütün yönleriyle sergilese... Ama hayır! Hep kolaycılığı yeğleyen TRT, bu kez de batının geliştirdiği SOS Çocuk Köyleri modelini, hazır bir çözüm olarak sundu kamuoyuna... Bu modelin ortaya çıkışını, çeşitli ülkelerdeki uygulamalarını uzun uzun anlatan ve yabancı filmlerle görüntüleyen yapımcılar; aynı çabayı kendi gerçeklerimiz için göstermediler.

Programın birinci bölümünde korunmaya muhtaç çocuklarla, ilgili yurt müdürleriyle, uzmanlarla yapılan röportajlar, kısa ve yüzeysel değinmelerden öteye geçemedi. Oysa böylesine çok yönlü ve önemli bir konu ele alındığında, sorun, her yanıyla, her boyutuyla irdelenmeli ve araştırılmalıydı. Örneğin; bugün ülkemizde bulunan, korunmaya muhtaç çocukları barındıran çeşitli kurumlar neden işlemiyorlardı; neden sorunu çözemiyorlardı? Devlet, yapılması gerekenleri bugüne kadar neden yapmamıştı, yapamıyordu? Çocuklarımız neden ''korunmaya muhtaç'' duruma geliyorlardı? Neden? Neden?

Acıysa acı; program, öncelikle bu gerçekleri bir bir saptamalı, bize bunları göstermeli; yetkili ve ilgili çevreleri önce bunlar üzerinde, sonra da değişik çözümler üzerinde düşünmeye, tartışmaya çağırmalıydı... Bu program ile, tek ve tartışılmaz çözümmüş gibi sunulan/SOS Çocuk Köyleri Projesi ise, olsa olsa, bu seçeneklerden yalnızca biri olabilirdi... Şabloncu anlayışla, toplumsal yapımıza uygun olup olmadığı henüz bilinmezliklerle dolu olan bu modeli aynen alıp aktarmak kolaycılığı yerine; kendi gerçeklerimize uygun, yeni örgütleşme modellerinin üretilmesine yardımcı olmalıydı TRT...

Sokakta yaşayan, çalışan, kimsesiz, korunmaya muhtaç, devletin koruması altına girememiş yüzbinlerce çocuğu; SOS Çocuk Köylerini kurup içine doldursanız; üstüne de ''Pestorosi'nin icadı olan bu çocuk köyünde bütün çocuklar çok mutludur'' diye yazsanız, kim inanır Esirgeme Kurumu ve Yetiştirme Yurtlarından farklı birşey ortaya çıkardığınıza?

Merak ediyoruz; insanın, çocuğun; eğitimden sağlığa, iş yaşamından konut gereksinmesine varıncaya değin her alanda devlet tarafından korunduğu ülkelerde, SOS Çocuk Köyleri Projesine böylesine bel bağlanıyor mu acaba? Program yapımcıları, böyle bir soruya yanıt arama gereğini duymadıkları gibi, ülkemizdeki korunmaya muhtaç çocukların, gülünç denecek kadar küçük bir kısmını korumaya (!) alan ve halkın bağışları ile yaşamaya çalışan Çocuk Esirgeme Kurumu ve Yetiştirme Yurtlarının içleracısı durumunu ve yapılan yolsuzlukları anlatmaktan da özenle kaçındılar. Yırtığın ne kadar büyük olduğunu gösterirsek, önerdiğimiz yamanın küçüklüğü ortaya çıkar diye herhalde...

Sokakta yaşayan, çalışan, kimsesiz, korunmaya muhtaç, devletin koruması altına girememiş -ya da girmiş- yüzbinlerce çocuğu; SOS Çocuk Köylerini kurup içine doldursanız; üstüne de ''Pestorosi'nin icadı olan

TİYATRO

Gorki, Komedi Fransez'de

MEHMET TEPE

Yaz turneleri sona ermekteyken yirminci yüzyılın en büyük yazarlarından Maksim Gorki'nin üçüncü yapıtı **Yaz Tatilcileri** (x) (Les Estivants) Fransa'nın en eski tiyatro ku-

''Yaz tatilcileri''nde oyunun gergin havasına karşın oyun kişileri bağırıp çağırmadan konuşuyorlar. Yönetmen bu konuda şöyle diyor:

tığı için olumsuz yanıt vermek zorunda kalmışlar. Oyuncularda en çok göze batan eksiklik diksiyon yetersizliğidir.

Bu oyunun başarısında onlara oyuna aktif bir biçimde katılmasına yardım eden, oyunculara yabancı gelmeyen iriyarı dekoru

Gion Mili

Yüce toplumsal güç: Sanat

LEYLÂ ONAT

Tarih boyunca görsel sanatlar egemen ve varlıklı sınıfların koruyuculuğunda ve bunun doğal sonucu olarak, onların ilgi sahasını yansıtacak şekilde gelişti. Önceleri dinsel çevrelerin malı olan sanat, sonraları idareci sınıfın, varlıklı tüccarların saraylarında ve evlerinde yerini aldı. Bu yüzden sanatın otoritesi, ona sahip olanın otoritesiyle sınırlı kalabildi. Van Eyck'den (1390-1441) Ingres'e (1780-1867) kadar süregelen dönem içinde sanat,özellikle sehparesmi denen resim türü, güçlü sınıfların emrinde alınıp satılan bir meta şeklindeki varlığını sürdürdü. Bunun da ötesinde,resim sanatı altın ve gümüş paranın satın alabileceği herşeyin sergilenmesi amacıyla kullanılmaya başlandı. Varlıklı kişinin tüm serveti, evindeki pahalı eşyaları, cicili bicili şık giysiler içindeki ailesi, hatta toprakları, çiftlikleri tabloların konularını oluşturuyorlardı. Bugün bile, Gainsborough'nun ''Mr. and Mrs. Andrews'' adlı tablosuna baktığımızda, uçsuz bucaksız topraklarının önünde poz vermiş olan mutlu çiftin mal varlığının büyüklüğüne tanık olabiliyoruz.

O devirden günümüze bu durum biraz görünüm değiştirdi. Bu süreç içinde bilinçlenen sanatçı ürettiği yapıtın, zenginliğin sergilenmesi olarak yalnızca varlıklı sınıflara hizmet eden, üstelik ticari amaçlarla kullanılan bir sanat dalı durumundan kurtarılması için çabaladı. Bu konuda ilk kuşkuları duyan Delacroix'dan sonra Cezanne, daha sonraları Kübistler, Dadaistler ve bugünümüze kadar gelen birçok ressam bu geleneğe karşı çıktılarsa da çok ince kökler salmış bir tümörü beyinden çekip almak kadar güç bir işti bu. İnsanın ürettiğiyle değil de, sahip olduklarıyla 'adam' sayıldığı toplumlarda kemikleşmiş geleneklerin değiştirilmesi ancak yüzyılların altından kalkabileceği bir yüktür.

Sanat insanın en zengin ve en karmaşık yaratısıdır. Sanat yapıtı, sanatçının kendisi; kişiliği ve yaşamı, seyircinin yapısı, yani toplumun beğeni ya da karşı çıkma şeklinde ortaya koyduğu davranışıyla yapıta olan katkısı, tüm bunlar hep bir arada sanatı oluştururlar. İşte bu dinamik yapı sanatı bir eşya parçasına, bir ticari meta durumuna indirgenmekten kurtarır. Sanatçı sıradan bir üretken değildir ve sanat çok geniş toplumsal değerleri içeren toplumsal bir üründür.

Burada, son yıllarda toplumsal (toplumcu) sanat sözünün bazı yanlış anlamalara neden olduğunu göz önünde tutarak, gerçek toplumsal sanatın, bireyi ve toplumu bir bütün içinde ele alıp yansıtan sanat olduğunu vurgulamak isterim. Sanatın inceliklerini ve tarih iç'ndeki görevini unutarak ya da yadsıyarak, o karmaşık sanat dünyasını basit birkaç slogana indirgeyerek sunmak,olsa olsa bir düşüncenin reklâmını yapmak işlevini yerine getirir.

Sanatçı toplumun bir ferdi olarak toplumun ön sıralarında, ama ondan ayrı ya da uzakta değil, tersine onun içinde, onunla birlikte iyi, doğru ve güzel olan için savaşan yaratıcıdır. Düşünce gücü ve bilginin, yetenek ve çalışmayla elele gittiğinin kabul edildiği çağımızda, tüm düşünsel ve bedensel emeğiyle ve büyük güçlüklerle yarattığı yapıtının bir ticari meta olarak görülmesi sanatçı açısından üzücü ve onur kırıcı bir durumdur.

Mutluluk ve zevk vermek, aynı zamanda eğitici olmak gibi yükümlülükler taşıyan sanat yapıtı, sanatı parayla eş değer tutan bazı grupların tekelinden kurtarılarak, toplumun tümüne hizmet etmek gibi bir işlevle toplumumuza mal edildiği zaman, gerçek toplumsal sanat yaratılmış olacaktır. Bu aşamanın gerçekleşmesinde en büyük katkı, çeşitli sanat kurumları, ilçelere kadar inebilen sanat okulları, halkevleri, tiyatro salonları ve kütüphaneler gibi kuruluşlarla etkinlik alanları açabilen devletin katkısıdır. Böylece, gündelik yaşamın sıkıntıları içinde bunalan sıradan insana da, çok güzel yüce bir dünyanın kapıları aralanmış olacaktır.

ruluşlarından olan Komedi Fransez'de sergilenmektedir. Nisan ayında, Paris Şehir Tiyatrosu'nda Gorki'nin **Ayak Takımı** adlı oyunu gösterildi. 6 mayıs 1983 günlü SOMUT da Vejdi Sayar'ın bu oyunda oynayan Türk sanatçı Yavuzer Çetinkaya ile yaptığı bir söyleşi yayımlandı. Bu söyleşide Ayak takımı'ndan söz edilmişti. Biz Gorki'nin diğer iki oyunundan, **Yaz Tatilcileri** ile **Ana**''dan söz edeceğiz.

Rus kökenli yazar Michel VİNAVER'in yönetmenin isteği üzerine çevirdiği oyunu tanınmış yönetmen Jacques LASSALLE sahnelemiş. Jacques Lassalle aynı zamanda Fransız Ulusal Yüksek Tiyatro Konservatuarında öğretim üyesidir, önümüzdeki dönemden başlayarak bu görevinden ayrılıp **STRASBOURG ULUSAL TİYATROSU'**nun yönetimini ele alacak (bu tiyatro bünyesinde bir de Fransa'nın ikinci büyük tiyatro okulu bulunmaktadır).

Gorki ''Yaz Tatilcileri''ni 1904'de yazmış; Çehov ''Vişne bahçesi'' ile aynı döneme rastlar. Sahneye koyucunun savına göre; bu yapıt yazarın Çehov'un yapıtlarına en çok benzeyenidir. Gorki ''Yaz Tatilcileri'' nde yüzyılın başlarındaki aydın kesiminden söz eder; bu kesimin halktan soyutlanışını, burjuvalaşmasını ve kokuşmaya başlamasını alaylı ve açık bir şekilde sergiler, onları eleştirir. Oyunun kişileri öyle bir aşamaya gelirki kendi kişisel duygusal ve psikolojik sorunları dışında bir sorun görmezler. Oyun başlar başlamaz kişilerin bir bunalım içinde oldukları gözlenir, hava oldukça gergindir. Oyun boyunca bu gergin hava ağır ağır gelişir, oyunun sonunda patlama aşamasına gelir ve patlar. Bu patlama önce kadınlarda görülür, erkeklere baş kaldırıp kendi kişiliklerini aramaya başlarlar, geçmişleriyle hesaplaşırlar. Üç aylık yaz mevsiminde geçen olayı olduğu gibi sahneye aktarmakiçin yönetmen çok ağır bir ritm uygulamış. **Aktör** dergisiyle yaptığı bir söyleşide yönetmen bunu şöyle açıklıyor: ''oyun üç aylık bir zaman içinde (yaz) geçen olayları içerir, kişilerin davranışlarında çok önemli değişimler görülür kadınların erkeklere başkaldırması ve özgürleşmesi, bu zaman kesitini korumayı düşündük, çelişkilerin gelişmesini göstermek istedik. Tıpkı önündeki kişilerin davranışlarındaki değişimi belgeleyen sabit bir kamera gibi. Oyunun gergin havasına karşın oyun kişileri bağırıp çağırmadan konuşuyorlar. Yönetmen bunu da şöyle açıklıyor: ''Oyunla ilgili bağırıp çağırmalara pek inanmam, fısıltı tiyatrosunu yeğlerim, zira farkettirmeden seyirciyi tiyatroda görülmeyen, bütünüyle ayrı bir ilişkiye sürükler. Daha senli benli, daha sıcak ve daha sağlam oluyor bütün yorum. Ama buna ulaşabilmek için oyuncunun aralıksız olarak kendini disiplinli bir şekilde arıtmayı, alışkanlıklardan kurtulmayı ve gösterişe kaçmadan en son noktaya kadar gitmeyi kabullenmesi şarttır.''

Oyuncuları çalıştırma yöntemini açıklamak için de yönetmen Lasalle Kafka'nın şu deyimini kendine göre değiştirir; ''Nasıl olsa kayıptasın, o halde bırakmak zorundasın. Eğer bırakırsan kendini yok bil''.

Oyun'un dekoru, bütünüyle bej rengi tualden yapılmış, yalın fakat oyunun havasına uygun.

Yirmi beş kişilik oyun kadrosundan 16'sı Komedi Fransez'in devamlı kadrosundan 9'u ise yönetmenin konservatuvardaki öğrencilerindendir (genellikle figüranlar). **Suslov** ro-

farkettirmeden seyirciyi tiyatroda görülmeyen, bütünüyle ayrı bir ilişkiye sürükler.''

lündeki Michel Aumont ile Varvara rolündek Cathrine Higel'in başarılarını belirtmeliyiz.

AYRICALIKLI BİR TİYATRO TOPLULUĞU VE ANA

Gorki'nin diğer bir oyunu da dönem içinde üniversite sitesinin büyük solunda Aubervilliers Tiyatro Atölyesince gösterildi.

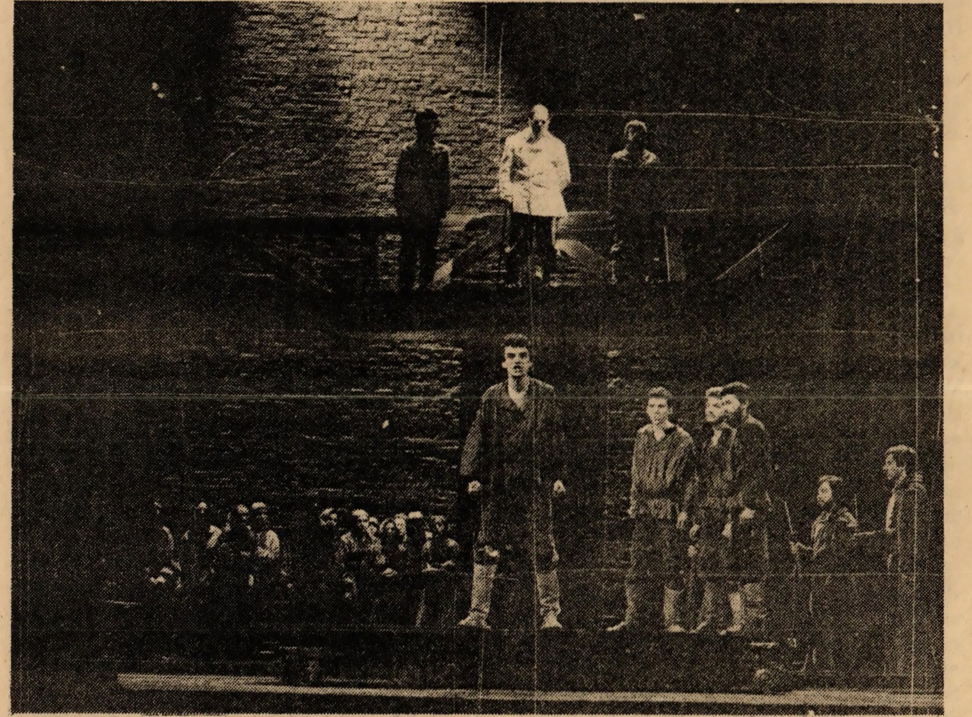
''ANA'' oyununda Gorki, çalışan (işçi) kesiminin yaşamını anlatır. Bu versiyonun en önemli özelliği: Ana rolünü oynayan ve oyunu yöneten (aynı zamanda atölyenin de yöneticisi) Marianik Revillon'un dışında bütün oyuncuların atölyenin öğrencilerini oluşturan işçiler olmasıdır(kanalizasyon işçisi, tamirci, makinacı, teknik resimci ve memur vs.) Bu amatör grup bir çok profesyonel gruba taş çıkartan bir oyun sergiledi ve kendilerinden bir hayli söz ettirdiler **''Le Monde''**gazetesinin tanınmış tiyatro eleştirmenlerinden Michel Cournot **''işçi bilinci sahnelemeyi gerçekleştirince''** başlığı altında yazdığı yazıyla bu işçi topluluğundan övgüyle söz etti.

Bayan Revillon'la konuştuğumuzda; oyuncuların çoğu çalıştığı için provalarınakşamları ve tatil günleri kısım kısım yapıldığını söyledi. Son provalara doğru çalışanlar ya yıllık izinlerini kullanmışlar ya da işyerinden izin almışlar. Kısacası çok güç koşullarda saygı değer bir oyun ortaya koymuşlar. Fransa'nın değişik kentlerinden turneye çağrılmalarına karşı oyuncuların çoğunluğu çalış-

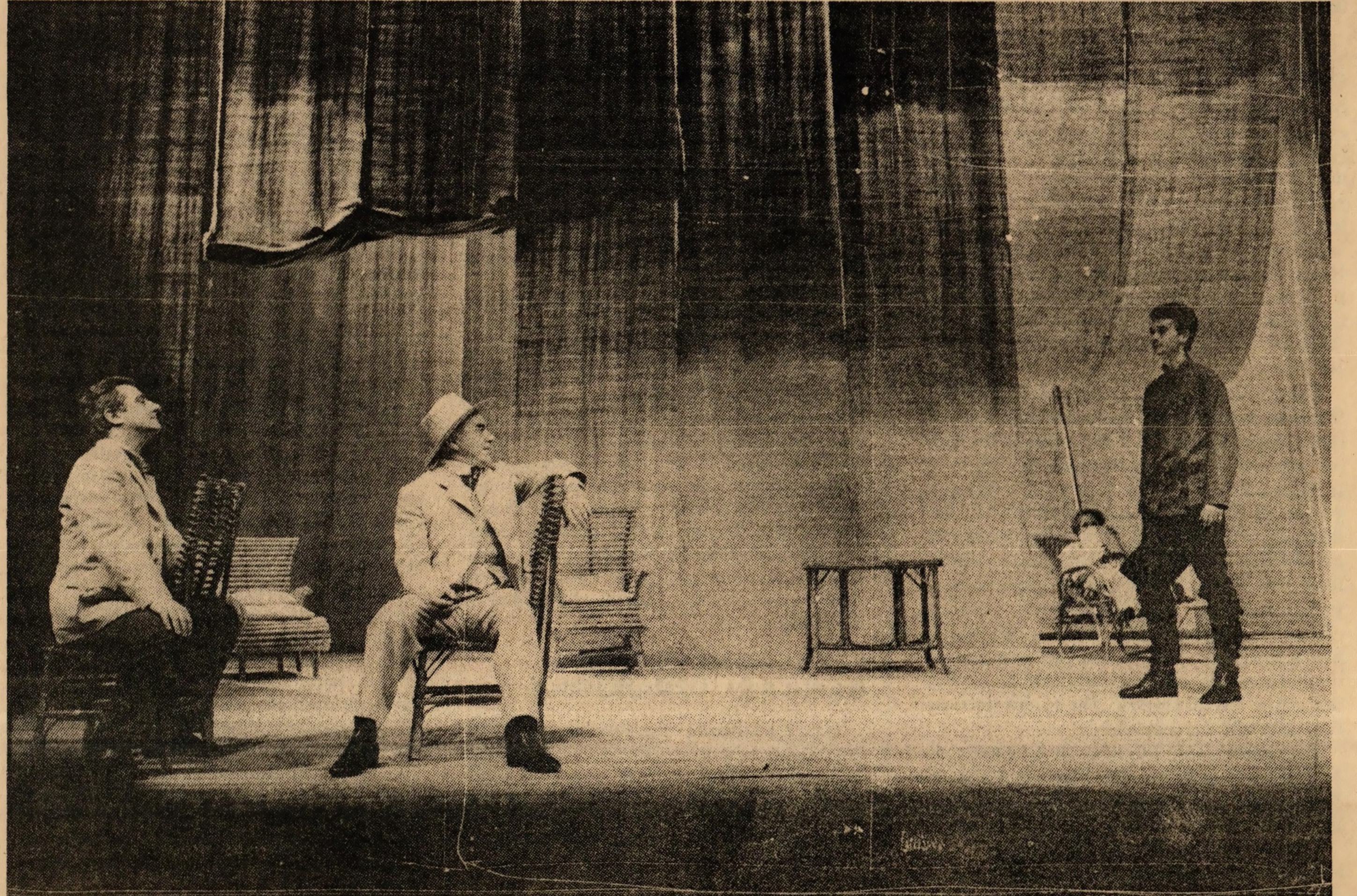
gerçekleştiren Michel Launay'ı kutlarız. Michel Launay aynı zamanda Mehmet Ulusoy'un Nazım Hikmet'den sahnelediği **''Benerci Neden Kendini Öldürdü''** oyunun da dekorunu gerçekleştirmişti.

*AST tarafından ''Yaz Misafirleri'' olarak sergilenmekte.

bu çocuk köyünde bütün çocuklar çok mutludur'' diye yazsanız, kim inanır Çocuk Esirgeme Kurumu ve Yetiştirme Yurtlarından farklı birşey ortaya çıkardığınıza? Pardon, olsa olsa Yardım Sevenler Derneğinin, fakir çocuklar için kermes düzenleyen üyeleri inanabilir bu mutlu müjdeye!... Ha, bir de hayırsever TRT...

*Gorki'nin Aubervilier Tiyatro Atölyesi tarafından sergilenen ''**Ana**'' (üstte) ve yönetmeliğini Jacques Lassalle'nin yaptığı ''**Yaz tatilcileri**'' (altta) oyunlarından iki görüntü.*

somut

HAFTALIK SANAT VE KÜLTÜR DERGİSİ

‘‘Sinema Günleri 83’’ü 70 bin kişi izledi

• Sinema gösterilerini her kesiminden insan izledi. İzleyicilerin en belirgin özelliği ‘kaliteli film’ istemi idi. Türkiye’de artık bir ‘iyi film izleyicisi’ kitle var. Bu da düzenlenecek gösterilere kaliteli film getirmeyi zorunlu kılıyor. Festival süresince en çok ilgiyi film ithalatçılarının ‘iş yapamaz’ **dedikleri filmler gördü.**

CELAL ÖZKAN

11. İstanbul Festivali çerçevesinde düzenlenen ‘Sinema Günleri 83’ programlarını yetmiş bin kişi izledi. Festival süresince (26 gün) 37 film gösterime sunuldu. 5’i yerli olan filmler üç sinemada gösterildi. Emek, Kent (Şişli) ve Atatürk Kültür Merkezi Sinema Salonu.

Kent ve Emek Sinemaları’nda günde üç seans film gösterimi yapıldı. AKM Sinema Salonunda ise iki seans.

Sinemalara göre satılan bilet dağılımı şöyle:

Sinema	Kapasite (Koltuk)	Satılan bilet
Emek	875	42.151
Kent (Şişli)	800	36.453
AKM Sinema S.	280	8.654
Toplam	1.955	87.258

Satılan bilet sayısı gerçekte izleyici sayısını yansıtmıyor. Bunun bir nedeni dağıtılan davetiyeler. Sinema Komitesi tarafından her gösterim için 300 davetiye dağıtıldı. Bunun dışında biletsiz ve dışarıdan izleyenlerin sayısı da hesaba katıldığında, izleyici sayısı 100 bini bulmakta.

Bu sayının içinde ‘çift izleyenlerin’ sayısını yaklaşık 30 bin olarak varsayarsak festival süresince 70 bin insan Sinema Günleri 83’ü izledi diyebiliriz. Bu Türkiye için oldukça iyi bir rakam. Çünkü 26 günlük sürede (üstelik bir çok gösteri ile birlikte, bazen eş zamanlı olarak süren) en iyi iş yapan film ve sinemalar dahi bu rakama ulaşamamışlardır. Bunun bir nedeni ‘iyi film’ sayısının yüksek olması. İkinci nedeni ise yine iyi film izlemeye hasret bir seyirci kitlesinin varlığı.

Bu konuda kendisi ile görüştüğümüz İstanbul Kültür Vakfı Sinema Komitesinden Haldun İleri şunları söyledi: **“Sinema gösterilerini her kesimden seyirci izledi. Belirli bir sınıflandırma yapmak olası değil. Yani aydınlar, öğrenciler veya şu kesim çoğunlukta idi diyemeyiz. Her kesimden izle-**

Varna’da sinema günleri ve bir festivalin anatomisi

Varna’daki festivalin amblemi

Büyük salonda açılışmerasimi

2

ÂLİM ŞERİF ONARAN

Julie Christie bu arada önemsiz bir iki filmde rol aldıktan sonra John Schlesinger’le ‘‘Yalancı Billy’’ (Billy the Liar) (1963) ve oynadığı başrolden ötürü ‘‘Oscar Ödülü’’ (Academy Award) aldığı ‘‘Darling’’ (Sevgili) (1965) filmlerini çevirdi. Bundan sonra David Lean’in Pasternak’ın Nobel ödülü kazanmış romanından sinemaya uyarladığı ‘‘Dr.Dzivago’’ (1965), François Truffaut ile ‘‘Fahrenheit 451’’ (1966), yine John Schlesinger’in Thomas Hardy’nin romanından sinemaya uyarladığı ‘‘Far From the Maddening Crowd’’ (Çılgın Kalabalıktan Uzak) (1967), Richard Lester’le ‘‘Petulia’’ (1968), Peter Wood’la ‘‘In Search of Gregory’’ (Gregory’i Ararken) (1971) Robert Altman’la ‘‘John McCabe’’ (1971), Mai Zetterling’le ‘‘Burry me in my Boots’’ (Beni Çizmelerimle Gömün) (1971), Nicholas Roes ile ‘‘Don’t Look Now’’ (Şimdi Geriye Bakma!) ve Hal Ashby ile ‘‘Shampoo’’ (1978) filmlerini çevirmiştir. Nükleer silâhlanmaya şiddetle karşı duranlardandır.

Kazuo Yamada (Takeshi Kume), 1928’de Osaka’da doğmuştur. Öğrenimini Tokyo Üniversitesi’nde ekonomi politik alanında tamamlamıştır. Bunu izleyerek sinema eleştirmeni olarak çalışmış ve çeşitli ilerici sinema hareketlerini desteklemiştir. Japon Sinemasının Gelişimi Kongresi’nin genel sekreterliğini yürütmekte ve Japon Çocuk Filmleri Komitesi’nin başkan yardımcısı ve Japon Uluslararası Sinemateki’nin başkanı bulunmaktadır.

Yamada’nın yazdığı pek çok kitap arasında ‘Einstein’’, ‘‘Çağdaş Japon Sineması’’, ‘‘Potemkin Zırhlısı’’ ve ‘‘Sinema Hastalığı’’ sayılabilir. Daha önce Leipzig, Krakov, Madras ve Moskova film festivallerine katılmıştır.

Ovidiu Georgescu, 1927’de Buzau’a doğmuş; Sinema Yüksek Enstitüsü’nde öğrenimini tamamlamıştır. 1954’den bu yana belge filmleri çevirmiş ve sonra 1956’dan 1971’e kadar tiyatro rejisörlüğü yapmış; 1971’de yeniden sinemaya dönmüştür. Yüzden fazla sinema çalışması yapmış ve tiyatro eseri sahneye koymuştur. Sekiz yıldan beri de Romanya Sinemacılar Birliği’nin başkanlığını yapmaktadır.

Aynı bültenlerde benim, Marmara Üniversitesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu’nda öğretim üyesi olduğum, ‘Sinematografik Hürriyet’’, ‘‘Muhsin Ertuğrul’un Sineması’’, ‘‘Lütfi Akad’ın Sineması’’ adlı yayınlanmış eserlerimin bulunduğu ve öğretim üyeliğimin yanıbaşında sinema yazarlığını sürdürdüğüm de belirtiliyor.

Festivale Kızılay Merkez Komitesi üyesi Dr. Ertan Gönen’in getirdiği üç filmden ikisi kabul edilmiş (‘‘Samsun Kızılay Sakatlar Kampı’’ (1982) ve ‘‘Nemrud’’ (1981) Kültür ve Turizm Bakanlığı yapımı). Ancak bu filmler başka kategorilerde yarışmıştır.

Festivale katılan 21 konulu film şunlardır:

1) ‘‘Kendi İsteğiyle Aşk’’ (Sovyet Rusya, 1982). Yön.: Sergei Mikhaelian, sen.: S. Mikhaelian ve A. Vasinsky, kamera: S. Astahov.

2) ‘‘Masako Olayı’’ (Furueru Shita) (Japonya, 1981), Yön.: Ioshitara Nomura, sen.: Masato Ide. kam.: Takashi Kawamata

3) ‘‘Yaşanan An’’ (Öjeblikket) (Danimarka), Yön. ve sen.: Astrid Henning-Jensen. kam.: Lasse Bjoerne.

4) ‘‘Konrad Steiner’in Anî Yalnızlığı’’ (Die Plötzliche Einsemkeit des Konrad Steiner) (İsviçre), Yön. ve sen.: Kurt Gloor, kam.: Franz Rath.

5) ‘‘Gurur’’ (Orgolii) (Romanya), yön.: Manole Marcus.

6) ‘‘Veronika Voss’un Özlemi’’ (Die Sehnsucht der Veronika Voss) (Almanya Federal Cumhuriyeti, 1982). Yön.: Rainer Werner Fassbinder, sen.: Peter Mästhesheimer ve Pea Frölich, kam.: Xavier Schwarzenberger.

7) ‘‘Yakından ve Uzaktan’’ (Langt Borta och Nära) (İsveç). Yön.: Marianne Ahrne. sen.: M. Ahrne ve Bertrand Hurault. kam.: Hans Welin.

8) ‘‘Yere Düşen Çiçek’’ (Veena Po ovu) (Hindistan 1982). Yön. ve Sen.: Ambali, kam.: Vipin Mohan;

9) ‘‘Tam Olmayan Gün Kararması’’ (Nwupınw Zatmeni)(Çekoslavakya 1982). Yön.: Jaromil Jires. sen.: J. Jires ve D. Fisherova kam. : Emil Sirotek.

10) ‘‘Maskot’’ (Kabala) (Macaristan 1981). Yön,: Janos Rozasa. sen.: İstvan Kardos. kam.: Elemer Ragalyi.

11) ‘‘Büyük Günah’’ (Nahi Tezhiat Griakh) (Bulgaristan 1982). Yön.: Ivanka Grubçeva. sen.: Dragomir Assenov, kam.: Emil Wagenstein.

12) ‘‘Dulia’’ (Hindistan 1982). Yön, ve sen.: B. Bhattacharia, kam.: Biran Mukherjee.

13) ‘‘Eşik’’ (Threshold) (Kanada 1982). Yön.: Richard Pierce sen.: James Salter, kam.: Michel Brault.

14) ‘‘Göklerdeki Gary Cooper’’ (Gary Cooper que estàs en los cielos) (İspanya 1980). Yön.: Pilar Miró, sen: Antonio Zarreta ve P.Miró, kam.: Carlos Suarez;

15) ‘‘Ölüm Tehlikesi’’ (Sovyet Rusya 1983). Yön.: A. Vehotko. sen.: V.Ahimov kam.: S. Ivanov.

16) ‘‘Kendini Savunma’’ (Wobronie Wlasnej) (Polonya, 1981), Yön. ve sen.: Zbigniew Kaminski. kam.: Witold Sobocinski.

17) ‘‘Dönüş’’ (Come Back) (Hollanda 1981). Yön.: Jonne Severjin sen.: Alma Lpleyus ve J. Severjin, kam.: Agbert Altena.

18) ‘‘Dikkat, Ziyaret Saati! (Pozor, Vizita!) (Çekoslovakya 1981). Yön.: Karel Kachyna. sen.: Vladimir Bor ve K. Kachyna. kam.: Jan Çurik.

19) ‘‘Sıkıntı’’ (Dia Beunruhigung) (Demokratik Alman Cumhuriyeti, 1981). Yön.: Lothar Warneke. sen.: Helga Schubert ve Erika Richter. kam.: Thomas Plenert.

20) ‘‘Bu Hayat Kimin?’’ (Whose Life is it anyway?)(A.B.D. 1981). Yön.: John Badham, sen.: Brian Clark. Reginald Rose. kam.: Mario Tosi.

21) ‘‘Veba Yılı’’ (Al Ano de la Peste) (Meksika 1978). Yön.: Felipe Cazals. sen.: Gabriel Garcia Marquez. kam.: Javier Cruz.

Bütün bu filmler jüriyle birlikte halkın izleme-

24 Ocak bilmecesi

Temmuz ayının ikinci yarısı Ankara’da bir beklentiler dönemi olarak adlandırılabilir. Kuruluş aşamasını geçen ve geçmeyen partilerin hemen hepsi il örgütlerini kurmayla dolduracaklar bu dönemi. Böylece 24 Ağustos 1983 günü akşamına kadar seçim yasası-

Oradan Buradan Ankara’dan

Doğrusu reklamcılarımızın tüketime özendirme yeteneklerine diyecek yoktur. Bu kez Türk seçmeninin Alo, OMO ya da bir başka tüketim malı yerine Özal’ı tercih etmesi istenecek. Halkın

rünüm aynıdır. Ocak 1980 başında 50 TL yi biraz aşan karaborsa dolar kuru bugün 230 TL ye gelmek üzeredir. Sonuç yüksek fiyatlar, iflaslar, mali kurumların sarsılması, yoksullaşma da çakışan bir yeni dengedir. Bu so-

yiciler vardı. Bunun üzerinde durmamın neden Türkiye'de sinema-seyirci bütünlüğünün bu gösteriler yoluyla ilk kez sağlandığını görmüş olmamızdır. Bunun önemi açık. Hem izleyici sayısının artışı açısından, hem de bir 'kaliteli film izleyicisi kitlenin oluşmuş olması açısından."

Festival süresince **Danton** başta olmak üzere **Fellini** ve **Wajda'nın** filmleri büyük ilgi gördü. **Goya, Oblamov'un Yaşamından Birkaç Gün, Dostoyevski'nin Yaşamından 26 Gün...** En çok ilgi gören filmlerdi. Bu filmlerin bir özelliği de film ithalatçıları tarafından 'iş yapmaz' olarak nitelendirilmiş olması idi... Bu konuda ise Haldun İleri şunları söyledi:

"Festival süresince en çok ilgiyi film ithalatcılarının 'iş yapmaz' olarak niteledikleri filmler çekti. Salt bir raslantı değil tabii. Örneğin Danton. Film gelmeden önce görüştüğümüz ithalatcılar 'Bu filmler iş yapmaz' diyorlardı. Bir Goya, Oblamov...yine bunlar arasında sayılabilir. Buna 'sansür engelinin verdiği' çekingenlikde eklenebilir tabi. Geri döner kaygusu bu tür filmlere ilgiyi azaltıyor. Bu defa böyle olmadı. Gerek Festival avantajı, gerekse filmlerin dikkatli seçilmesi. Bu tür engellerle karşılaşmamamıza neden oldu. Ayrıca sansür kurulunun İstanbul'da toplanmış olması, esnekliği de olumlu etkilerde bulundu. Örneğin, aynı sansür kurulu 10. İstanbul Festivalinde gösterime sokulamayan "Macar" aynı sansür kurulunca, üstelik 'siyasi gerekçe ile' reddedilmişti. Siyasi hiç bir yönü olmamasına karşın. Aynı kuruldan Danton geçti oysa. Yani bu başarılı gösteri programında Festival'li olmanın avantajları da var."

SİNEMA GÜNLERİ 84.

İstanbul Kültür Vakfı Sinema Komitesi başarılı geçen Sinema 83'ün ardından 'Sinema Günleri 84' adı altında, İstanbul Festivalinden bağımsız bir gösteri programı düzenleme kararı aldı. Karar uyarınca 'Sinema Günleri 84' 23 Nisan-6 Mayıs 1984 tarihleri arasında İstanbulda düzenlenecek. Program 12. İstanbul Festivalinden bağımsız olarak yapılacak. Muhtemelen Festivalden önce. İstanbul Sanat ve Kültür Vakfı Sinema Komitesi şu üyelerden oluşuyor. Hülya Uçansu başkanlığında, Haldun İleri, Halim Çün, Güngör Taner. Komitenin sanat danışmanlığını Onat Kutlar, organizatörlüğünü Atilla Dorsay yapıyor. Dış bağlantılar görevlisi ise Vecdi Sayar.

Haldun Ileri bu konuda da şunları söyledi **'Sinema Günleri 84' gerçekte daha önceden düşünülüyordu. Gösterilerin ilk haftasından sonra, festivalin bitimini de beklemeden karar alındı. Gerçekten ilgi çok yüksekti. Bu ilgiyi ayakta tutmak ve sürdürmek için zaten böyle bir organizasyon gereklidir. Festivalden ayrı olarak düzenlenmesi de böyle bir gösteri programını yürütebilecek bir kapasiteye erişmiş olunmasındandır. İki yönden. Birincisi bunu karşılayacak bir izleyici potansiyeli vardır artık. Ikincisi biz komite olarak iki yılda kurumlaştık. Bu bizim açımızdan önemli bir olaydır."**

Kurumlaşmak Türkiye'de her konuda önemli bir gelişmedir. Sinema Günleri 83'le güzel bir sergileme yapıp, başarılı bir sınav veren komite için başarılar.

Gösteri için film seçimine önümüzdeki günlerde komite tarafından başlanacak. 23 Nisanı sabırsızlıkla bekleyeceğiz...

nın istediği örgütlenme barajını aşmaya çalışacaklar. Kuşkusuz kurucu olmasında sakınca bulunmayanların 30 sayısını aşması da ikinci bir baraj.

Ne var ki bazı partiler bu tehlikenin ufukta gözükmesine karşın gene de oluşum aşamalarını tamamlamak ve en azından sivil döneme hazırlıklı girme eğilimindeler. Ankara'da, hatta bütün ülkede yaygın bir oluşum-bekleme salınımı yaşanırken bazı siyasal örgütlenmelerin daha yakından incelenmesinde yarar olacağı kanısındayız. Bu yakın gelecekteki bazı gelişmelerin kestirimi açısından da önemli sonuçlar verecektir. Bugün ele alacağımız konu Anavatan Partisi ve 24 ocak kararlarının bu siyasal kuruluşa getireceği yük ya da şanstır. Anavatan partisi, lideri Turgut Özal'ın açıkladığı gibi 24 ocak düşüncesine dayanan, bu düşünce üzerine siyasal geleceğini kurmak isteyen bir partidir. Partinin yapısı, programı bu doğrultudadır. Anavatan Partisiyle ilgili bir değerlendirilmenin yapılabilmesi için öncelikle Genel Başkan Turgut Özal'ın kişiliğinin çok iyi tahlili gerekmektedir.

Turgut Özal'ı kamuoyumuz 1965 den sonra Demirel hükümetlerinin Planlama Müsteşarı olarak tanımıştır. O günlerde hazırlanan ikinci beş yıllık plan onun ekibi tarafından oluşturulmuştur. Kuşkusuz Özal ve ekibi bu planı oluştururken hükümet başkanının ve meclisin gösterdiği yönün dışına çıkmamıştır. Ama bu planın hazırlanış felsefesinde Özal'ın izleri olduğu da kesindir. İkinci beş yıllık plan yakından incelendiği zaman Özal'ın bir yönü, projeci yönü ortaya çıkar. Bu plan bir projeler bütünü olarak nitelenebilir. Hatta bu planla Sovyet plancılığının ilk aşamasındaki elektrifikasyonu hedefleyen Goelro programını, tek ya da bir kaç hedefe taarruz etmeleri yönünden, benzetebiliriz. Ayrıca 1920 li yılların ikinci yarısındaki Demiryolu programı ile 1930 lu yıllarda yaşama geçirilen I. sanayi programı da II. beşyıllık planla büyük benzerliklere sahiptir. Bütün bu planlarda makro ve bütüncül bir plandan ziyade önemli sayılan hedeflere erişmeyi amaçlayan bir projelendirme öne çıkar. İşte bu düşünce doğrultusu Özal'ın da yapısını ortaya koymaktadır. Geride kalan 20 yılın ortaya koyduklarına göre Özal için kapsamlı, kavrayıcı bir ekonomi politikasından çok belirli bir noktayı vuran, bunun için hazırlanan projeler önemlidir. Zaten mühendis oluşu da bu eğilimi kendisine vermektedir.

Ne yazık ki Türk basını o yıllarda Özal olayına bu açıdan bakmamıştır. Özal ve ekibini (Bu ekipte Ekrem Ceyhun, Yılmaz Ergenekon, Nevzat Yalçıntaş vb. vardı) takunyalılar biçiminde çok hafife alan ve basın olarak hiç de ciddi sayılamayacak bir nitelemeyle suçlamaya çalışmışlardır. Kuşkusuz bu tip saldırılar kendilerine ilerici diyen bazı çevrelerce kabul görülebilir ama Özal ve ekibi olgusunu ortaya çıkaramaz. O dönemde Planlama örgütü içersinde Özal'ın savaşım verdiği uzmanların biri de Emin Çölaşan'dır. Anımsandığı kadarıyla Çölaşan da takunyalılar deyimini pek severdi ve basını el altından bu doğrultuda beslerdi.

PLANLAMADAN, DÜNYA BANKASI UZMANLIĞINA

Özal'ı Planlama örgütünden ayrıldıktan sonra Dünya Bankası uzmanı olarak görmekteyiz. Dünya Bankasındaki deneyimi kendisine uluslararası ekonomi örgütlerinin isterlerini göstermiş, bu konuda eğitilmesine yardımcı olmuştur. Dünya Bankasından dönüşünde Özal'ı iki görev beklemektedir. İlk görevi Türkiye'nin en büyük holdinglerinden birinin danışmanlığıdır. Fakat onun deneyimlerine asıl katkıda bulunan MESS Genel Başkanlığıdır. MESS Genel Başkanlığı Özal'ın ikinci görevidir ve metal sanayii işverenlerinin sorunlarını yakından tanımasını, canlı sendikal devinimin örneklerini "bittecrübe" yaşaması bu görevi sırasında mümkün olmuştur. MESS Genel Başkanlığı sırasında işçi-işveren ilişkileri açısından yapmış olduğu saptamalar bir kenara atılmayacak değerdedir

Özal 1979 aralık ayında yeniden Planlama örgütünün başına geçmiştir. Eski ekip arkadaşlarından Ekrem Ceyhun Başbakan Yardımcısı, Yılmaz Ergenekon ise etkili bir milletvekilidir. Özal bu yeni görevinde bir öncekine oranla çok daha geniş yetkilerle donatılmıştır. Özal'ın bu yeni görevi 12 Eylül'den sonra Başbakan Yardımcısı olarak sürmüştür. 24 Ocak kararları diye bilinen kararlar setinin oluşturulmasında ve yaşama geçirilmesindeki yeri sanırım ki kimse tarafından inkâr edilemez. Yalnız Özal'ı bu kararların mimarı olarak nitelemek yanlış olur. Böyle bir düşünce kolay yollardan günah keçisi aramaya benzer. Unutmamamız gerekir ki 24 Ocak kararlar seti, bir ekip işidir ve bu setin mimarı, aranmak gerekirse dışarıda, IMF de aranmalıdır. Özal IMF önerilerinin sadık bir izleyicisidir. Sadıktır ama inanmıştır. İnandığı için de bu izlemede tutarlıdır. Bu tutarlılığı ekip seçmekten, kararları oluşturmaya uzanan bir geniş alanı kapsar. 24 Ocak kararlar setinin yaşama geçirilmesinde uzman itirazına, uzman görüşüne yer yoktur. IMF nin oluşturduğu modelin harfiyen yerine getirilmesi gereklidir. Bunun içinde kararları oluşturacak, uygulayacak ekipte ya kendi gibi inanmışlara ya da itiraz edemeyecek kadar güçsüzlere yer vardır. Nitekim de kararlarla birlikte DPT den çıkarılan 38 kişinin işten uzaklaştırılma nedeni (görünür nedenleri bir yana bırakırsak) budur.

Öyle anlaşılıyor ki önümüzdeki seçim döneminde 24 Ocak kararlar kümesi siyasal alanda tartışılacaktır. Bu tartışmaları değerlendirebilmek için 24 Ocak kararlar seti nedir? ne değildir? sorularına yanıt vermemiz gerekir. Unutmayalım ki 24 Ocak kararları, perde arkasının öyküsü biçiminde bir gazeteci yaklaşımıyla ele alınamaz. DPT bu kararları kapsayan dört ciltlik bir yapıt yayınlamıştır. Bunların incelenmesi, ekonomik göstergelerin değerlendirilmesidir ki kararların başarısını sergileyecektir. Perde arkası öyküleri kararların gerçek yüzünü göstermek istemeyenlerin işine yarar. Nitekim Özal da bu tür yapıtları kendi savunması için kullanmaktadır.

Bir önce ortaya attığımız soruların yanıtlarını verebilmek için IMF nin oluşturduğu bu kararlar dizisinin temelindeki düşünce ortaya çıkarılmalıdır. Buhranın bedeli (Dünya ekonomik bunalımından söz etmekteyiz) hangi ülkelere ödettirilmek istenmektedir? Niçin para politikası çözüm için tek araç biçiminde sunulmaktadır. Tüm bu soruların yanıtları bizi 24 Ocak'ın felsefesine götürecektir. Yarın siyaset alanlarında bu kararlar tartışılırken, hatta yüceltilmeğe çalışılırken bu sorular onları savunanlara yöneltilmelidir. Bu tip istikrar tedbirlerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki sonuçları farklıdır. ABD ile İngiltere'yi Şili ile karıştırmamak gerekir. Kaldı ki gelişmiş ülkelerde bile politikalar açısından tereddütler vardır. İşte bu ve bunlara benzer yığınlarla konu, sorun ya da benzeri olay kasıma kadar Türkiye'de tartışılacağa benzemektedir.

Gelecekte sapmalı ve yanıltıcı düşüncelere kapılmamak için şu tesbitleri aklımızdan çıkarmamamız zorunludur:

— 24 Ocak mimarı kimdir? Bu politikanın sonuçlarına tarih önünde katlanmaya hazır olanlar onun mimarlığına soyunabilirler. Ama temelde IMF asıl sorumludur. Onu ülkelerde uygulayanlar ise sadece teknisyendirler. Teknisyen olmanın ötesinde de bir nitelikleri yoktur. İyi bir teknisyen belki arabayı onarabilir, ama arabada gelişimi sağlayacak yenilikleri bulmada, uygulamada etkinliği hiç bir zaman olamaz.

— Bu politikanın sonuçları ne zaman alınacaktır? İlk uygulandığı günlerde bir ya da iki yıldan söz edilmekteydi. Şimdi bu süre fiilen üç yılı aştı, gene de beş altı yıldan sözedilebilmektedir. Gerçek şudur: Bu politikanın başarılı sonuçlanabilmesi için bir zaman verilemez. Çünkü gerçek anlamda başarısı söz konusu değildir. Bu reçete geçici iyilikler getirir, ama ekonominin bütününü yeniden oluşturup, geliştiremez.

— Sonuçlar çok çarpıcıdır. Tüm fiyatlar aradan geçen üç yıl içersinde üç ya da dört kat artmıştır. Etten, buzdolabına kadar gönuçları her gün gazetelerde değişik biçimlerde okuduğumuz için daha fazla üzerinde durmayacağız...Ama bir şeyi de açıkça itiraf etmekten çekinmeyeceğiz: Bu sonuçları siyaset meydanında savunmak az babayiğitlik gösterisi değildir. İşte Özal şimdi buna soyunmak üzeredir.

Özal'ın siyasi yaşamı yenidir. Ama geçen bir ay içersinde değme deneyimli politikacılara taş çıkartan bir tutum içinde görülmüştür. 24 Ocak kararlarını savunmadaki yiğitliği inkâr edilmemez. Yığınların servetlerini, küçük birikimlerini sıfıra indirgeyen Kastelli'ye karşı aynı yığınların gösterdiği insan aklına durgunluk veren sevgi ve arkalamayı gördükten sonra Özal'ın da aynı yığınsal psikolojiden yararlanmak istediği izlenimini ister istemez ediniyorsunuz.

ALO MU, OMO MU, ÖZAL MI?

Öğrenildiğine göre Anavatan Partisinin seçim kampanyası ülkenin en büyük firmalarından biri tarafından planlanmaktadır. Görünüşe göre Türk siyasal yaşamının şimdiye kadar alışagelmediği bir olaydır bu. Bu ünlü firmanın hazırlayacağı reklam kampanyasını hep beraber izleyeceğiz. Bakalım 24 Ocak ve onların yiğit mimarı Özal bizlere nasıl sunulacak? Doğrusu reklamcılarımızın tüketime özendirme yeteneklerine diyecek yoktur. Bu kez Türk seçmeninin Alo, OMO ya da bir başka tüketim malı yerine Özal'ı tercih etmesi istenecek. Halkın gözdesi sinema yıldızlarını, ses sanatkârlarını bu kampanyada görmek kimseyi şaşırtmamalı. Şimdi birçok çevrenin merakla beklediği seçeneksiz 24 Ocak modelinin seçeneksiz bir siyasal tercihe dönüşüp dönüşmeyeceği. Dış dinamiklerden yurt içindeki siyasal güçlere kadar bu konuda değişik yorumlar ve etkiler beklemek gerekir. Günler geçtikçe ve seçim tarihi yaklaştıkça anlaşılıyor ki Kasım 1983 seçimlerinin çözümleyeceği konulardan biri de, belkide en önde geleni, Özal bilmecesidir. Kuşkusuz bu bilmecenin çözümü seçimlerde açıkça ortaya atılması ile mümkündür. Bunu da sanırım kısa sürede öğreneceğiz.

gözdesi sinema yıldızlarını, ses sanatkarlarını bu kampanyada görmek kimseyi şaşırtmamalı.

HABER OLA

Bandırma Ulugüney İlkokulu. Ahmet Şahin Köse

sine de açık olarak gösterildi.

16 Haziran sabahı Çerno More Oteli'nin "Galatea" holünde ilk basın toplantısı yapılarak festival üstüne konuşmalar ve jüri üyelerinin teker teker basına tanıtılması yapıldı. Sonra jüri üyeleri aralarında toplanarak yöntem saptadılar.

Benim içinde yer aldığım Jüri, ilk altı filmi dükten sonra birinci; sonraki dokuz filmi gördükten sonra ikinci ve son altı filmi gördükten sonra üçüncü tez toplanarak değerlendirmeye gerekli görmedikleri filmleri ayırmayı; ancak en iyi oyuncuların ve öteki değerlemelerin buna bağlı olmayarak yapılmasını kararlaştırdı.

Aynı akşam büyük salonda açılış merasimi yapıldı. Festival yöneticilerinin ve dört kategoride değerleme yapacak jüri üyelerinin halkın karşısında ve ekranın önünde yer aldığı bu merasimde Festival Organizasyon Komitesi Başkanı Dr. Kiril Ignatov, Bulgar Halk Cumhuriyeti DevletKonseyi Başkan Yardımcısı Peko Takov, Kızılay-Kızılhaç Dernekleri Birliği Başkanı Enrique de la Mata Gorostizaga, Kızılay-Kızılhaç Uluslararası Komitesi Başkanı Alexander Hay, Varna Belediye Halk Konseyi Başkan Yardımcısı Ivanka Christova konuşmalar yaptı. Bunların içinde İspanyol Enrique de la Mata Gorostizaga'nın yaptığı Bulgarca konuşma, konuşmacının kişiliği ve mikrofona yatkın sesi dolayısıyla en uygun etkiyi yaptı.

Aynı akşam Çerno More Oteli'nde verilen açılış kokteylinde festival yöneticileriyle jüri üyeleri arasında özdenlikli yaklaşımlar sağlandı.

İlk gördüğümüz Sovyet Rusya filminde, **"Kendi İsteğiyle Aşk"**da, bir zamanlar başarılı iken, bir ara uğradığı başarısızlıktan yıkılan bir atletin kendini içkiye verişi ve bir gün metro'da giderken, sarhoş, yanında oturan kızın üzerine yıkılıp sonra da yere düşen bu gence insansı yaklaşımda bulunan kızın onu taksiye bindirip evine götürmesi ve bunu izleyen tanışıklık ve dostluk günleri yansıtılıyor. Genci yeniden düzenli yaşama ve bir demir yontu atölyesinde çalışmaya yönelten kız (Vera) da bir kitaplıkta çalışmakta ve annesiyle birlikte oturmaktadır. Bir süre birlikte çıkarlar ve bir özdenlikli anda oğlan (İgor), kızı yanağından öpüverir. Bu öpüşün saf bir kızın yüreğinde neler uyandıracağını bilmeden. Oysa İgor, çalışma saatlerinin dışında kendi başına eğlenen ve eğlence yerlerinde tanıdığı bir başka kızla kaçamak ilişkilere girişmiş; bir süre kızı görmez olmuştur. Bu süre içinde Vera, içinde çiçeklenen seviye karşın yalnızlık çeker; sevdiği erkek kendisinden uzakken hırçınlaşır; bahtsızdır. Annesinin ilgisinden bile hoşlanmaz. Çalıştığı kitaplıkta İgor'dan bir telefon bekler durur; ve bu sıkıntılı günlerde bir erkeğin arkadaşlığını arar. Bir gün bir ressamla tanışır ve onun atölyesine gider. Bir ara ressam yaklaşıp onu yanağından öpünce "spasiba" (sağ ol!) der. Ancak ressamın ileri hareketleri karşısında, ceketini orada bırakarak kaçar ve oğlanı evinde telefonla arayarak yardım ister.

Bundan sonra gençlerin arkadaşlıkları ilerler. Yardımı çok seven, ama kendisini çirkin bulduğu için sevilemeyeceğine inanan Vera, daha güzel elbiseler edinir ve sevginin yüzüne vurduğu ışıkla gittikçe güzelleşir. Bir gün evde birlikte iken kızın bakışlarındaki taşkın sevgiye dayanamayan İgor, ona sarılır; onu öper, öper. O gece birlikte yatarlar. Sonra da evlenirler.

Bu film, daha önce, **"Prim"**, **"Fırtınaya Karşı Yürüyorum"**, **"Büyük Usta"** ve **"Dullar"** adlı filmleriyle tanınmış Mikhaelian'ın sanat yaşamında yeni bir çıkış... İki başoyuncunun, özellikle Vera rolündeki Evgenia Glushenko'nun başarısı çok belirgin. Daha çok "komedi" havasında veriliyor filmin önemli bir bölümü. Zaten filmin başında da 'ciddi komedi' olduğu vurgulanıyor. Glushenko bu filmdeki oyunundan dolayı **Berlin '83** film şenliğinde **"en iyi kadın oyuncu ödülü"** almış; film ise **Leningrad '83** festivalinde birinci olmuş; aynı festivalde öteki başoyuncu Oleg Yankovski'ye de **"en iyi erkek başoyuncu"** ödülü verilmiş.

(Devam edecek)